

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАЛІМОВ ЕДЕМ РІФАТОВИЧ

УДК 316.752-044.922(477)"1996/2024"(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ, КОЛЕКТИВНИХ ТА
САКРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ТА ПІД ЧАС
РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ**

054 «Соціологія»

05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Е. Р. Галімов

Науковий керівник **Мальцева Катерина Сергіївна**, доктор соціологічних наук,
професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Галімов Е. Р. Трансформація індивідуальних, колективних та сакральних цінностей населення України до та під час російського повномасштабного вторгнення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 «Соціологія» (05 – Соціальні та поведінкові науки). – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню трансформації індивідуальних, колективних та сакральних цінностей населення України до та під час російського повномасштабного вторгнення. Дослідження фокусується на тому, як різні рівні ціннісної організації соціальної реальності трансформувалися протягом періоду незалежності з особливим фокусом на повномасштабному вторгненні, яке створило пряму загрозу безпеці та груповій ідентичності. Окремо розглядається, через які механізми цінності переходять у готовність до крайніх форм про-групової поведінки та громадянської активності.

Актуальність теми зумовлена тим, що цінності є одним із центральних елементів культурної системи: вони визначають, що вважається важливим для людини і суспільства, регулюють поведінку, впливають на формування інституцій та визначають орієнтири колективних очікувань. Україна є особливо значущим випадком для такого аналізу. Тривалий процес пострадянської трансформації, що включав демократизацію, переосмислення національної ідентичності, досвід революцій, початок російської агресії у 2014 році та повномасштабне вторгнення у 2022 році, створив унікальний контекст для вивчення трансформації цінностей. Наукова проблема полягає в тому, що в сучасних соціальних науках, дослідження цінностей лишаються концептуально фрагментованими: одні підходи зосереджуються на індивідуальних мотиваційних пріоритетах, другі – на

колективних культурних орієнтаціях, треті – на сакральних цінностях як окремому типі недоторканих смислових доменів. Унаслідок цього бракує інтегративної теоретико-аналітичної рамки, яка дозволяла б розглядати індивідуальні, колективні та сакральні цінності як взаємопов’язані, але аналітично відмінні рівні ціннісної організації соціальної реальності, а також пояснювати їхню диференційовану трансформацію в умовах війни, загрози безпеці та груповій ідентичності.

Мета дослідження полягає у визначенні напрямів та змісту трансформації ціннісної організації українського суспільства до та під час повномасштабного вторгнення з окремим аналізом індивідуального, колективного та сакрального рівнів. Для досягнення цієї мети в роботі систематизовано теоретичні підходи до вивчення цінностей, визначено ціннісний профіль України у довоєнний період, визначено часову динаміку індивідуальних цінностей, трансформацію колективних ціннісних орієнтацій, структуру сакральних цінностей, рівень злиття ідентичності з Україною та роль цінностей, особистого досвіду війни і злиття ідентичності у поясненні готовності до крайніх форм про-групової поведінки та громадянської активності.

Теоретико-методологічною основою дисертації виступає традиція соціального конструювання реальності, в межах якої цінності розглядаються як різні рівні ціннісної організації соціальної реальності. Для аналізу індивідуального рівня використано теорію базових цінностей Ш. Шварца, для аналізу колективного рівня – теорію модернізації Р. Інглхарта та К. Вельцеля, а для аналізу сакрального рівня – концепції сакральних цінностей, злиття ідентичності та модель відданого актора. Емпіричну базу становлять кількісні дані первинного та вторинного характеру: сім хвиль Європейського соціального дослідження по Україні (2004-2024), чотири хвилі Світового дослідження цінностей по Україні (1996-2020), а також авторське емпіричне дослідження (2025).

У результаті дослідження з'ясовано, що повномасштабне вторгнення по-різному впливає на різні рівні цінностей. На індивідуальному рівні зафіксовано стабільність ієрархії базових цінностей: упродовж 2004-2024 років найвищі позиції стабільно займають безпека, універсалізм і доброзичливість, тоді як цінності орієнтації на себе, передусім влада, стимуляція, досягнення і гедонізм, посідають нижчі місця в ієрархії цінностей. Водночас, у період повномасштабного вторгнення фіксуються зсуви окремих пріоритетів, насамперед посилення значущості безпеки та універсалізму і зниження значущості влади. Виявлено, що індивідуальні цінності не зводяться до моделі поколіннєвої заміни: найбільш послідовним виявився ефект віку, тоді як когортний ефект є відносно слабким. На колективному рівні встановлено більш виражену та суперечливу динаміку. Україна увійшла у повномасштабне вторгнення як суспільство гібридної ціннісної конфігурації, що поєднувала відносно високі секулярно-раціональні орієнтації з домінуванням цінностей виживання. У дослідженні встановлено, що в умовах повномасштабного вторгнення, постматеріалістичний перехід має специфічні ознаки. З одного боку, посилюються орієнтації на безпеку, порядок і виживання, а з іншого зростає значущість свободи слова, громадянської участі та інших орієнтацій, які в класичній моделі Р. Інглхарта трактуються як постматеріалістичні. На сакральному рівні встановлено, що більшість досліджених ціннісних доменів набувають ознак сакральності та сприймаються значною частиною населення як такі, що не підлягають компромісу. Найбільш монолітними виявилися державний суверенітет і політичні свободи, тоді як деякі інші домени, зокрема євроатлантичний курс, є більш варіативними. Виявлено також, що фінансово сформульований компроміс щодо сакральних цінностей викликає вищий рівень неприйняття, ніж компроміс, поданий у безпековому фреймінгу. Окремо визначено, що значна частина населення демонструє середній або високий рівень злиття ідентичності з Україною, а цей феномен має переважно універсальний соціально-демографічний характер,

окрім певної вікової специфіки, яка проявляється в тому, що старша вікова група демонструє вищий рівень злиття. Визначено, що вищий рівень злиття пов'язаний із сильнішою орієнтацією на доброзичливість, універсалізм і конформізм та нижчою орієнтацією на владу і гедонізм. З'ясовано також, що індивідуальні цінності самі по собі є слабкими прямими предикторами як готовності до крайньої про-групової поведінки, так і громадянської активності, тоді як найбільш сильним предиктором готовності до крайньої про-групової поведінки виступає злиття ідентичності з Україною, а досвід війни зберігає самостійний вплив на громадянську активність.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці та емпіричній апробації інтегративного трирівневого підходу до аналізу цінностей, який дозволяє розглядати індивідуальні, колективні та сакральні цінності як взаємопов'язані, але аналітично відмінні рівні ціннісної організації соціальної реальності. У дисертації вперше в українській соціології поєднано теорію базових цінностей Ш. Шварца, культурну модель Р. Інглхарта та К. Вельцеля, концепцію сакральних цінностей і концепцію злиття ідентичності для пояснення трансформації цінностей українського суспільства до та під час повномасштабного вторгнення. На відміну від підходів, що аналізують окремі рівні цінностей ізольовано, у роботі запропоновано цілісну теоретико-емпіричну рамку, яка дає змогу встановити диференційовану відповідь різних рівнів цінностей на війну, загрозу безпеці та груповій ідентичності. Новизна роботи також полягає в уточненні меж застосовності наявних теорій трансформації цінностей. З'ясовано, що в умовах повномасштабної війни стабільність ієрархії індивідуальних цінностей може поєднуватися зі зміною колективних культурних орієнтацій і масовою актуалізацією сакральних ціннісних доменів. Удосконалено підходи до аналізу постматеріалістичного переходу в умовах загрози безпеці, оцінки довготривалої стабільності та трансформації індивідуальних цінностей, а також емпіричного вимірювання сакральних цінностей через поєднання декларативного рівня, оцінки

прийнятності компромісу та емоційної реакції. Подальшого розвитку дістали положення теорії модернізації Р. Інглхарта щодо нелінійності постматеріалістичного переходу в умовах загрози безпеці, роль злиття ідентичності у масовій соціальній консолідації та механізми переходу від ціннісних диспозицій до готовності до жертвовної про-групової поведінки.

Ключові слова: цінності, індивідуальні цінності, колективні цінності, сакральні цінності, політичні цінності, війна, російсько-українська війна, злиття ідентичності, соціальна стійкість, соціальна трансформація, громадська думка, єдність, суспільство, суб'єктність, досвід війни.

ABSTRACT

Halimov E. R. Transformation of individual, collective, and sacred values of the Ukrainian population before and during the Russian full-scale invasion. – Qualification scientific work submitted as a manuscript.

PhD thesis to obtain the degree of Doctor of Philosophy in the Programme Subject Area 054 «Sociology» (05 – Social and Behavioral Sciences). – National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to the study of the transformation of individual, collective and sacred values of the population of Ukraine before and during the Russian full-scale invasion. The study focuses on how different levels of value organization of social reality transformed during the period of independence with a particular focus on the full-scale invasion, which created a direct threat to security and group identity. Separately, it is considered through which mechanisms values are transformed into readiness for extreme forms of pro-group behavior and civic activity.

The relevance of the topic is determined by the fact that values are one of the central elements of the cultural system: they determine what is considered important for the individual and society, regulate behavior, influence the formation of institutions and determine the reference points of collective expectations. Ukraine is a particularly significant case for such analysis. The long process of post-Soviet transformation, which included democratization, rethinking of national identity, experience of revolutions, the beginning of Russian aggression in 2014 and full-scale invasion in 2022, created a unique context for studying the transformation of values. The scientific problem is that in modern social sciences, research on values remains conceptually fragmented: some approaches focus on individual motivational priorities, others on collective cultural orientations, and still others on sacred values as a separate type of inviolable domains of meaning. As a result, there is a lack of an integrative theoretical and analytical framework that would

make it possible to consider individual, collective and sacred values as interconnected but analytically distinct levels of the value organization of social reality, as well as to explain their differentiated transformation in conditions of war, threats to security, and threats to group identity.

The purpose of the study is to determine the directions and content of the transformation of the value organization of Ukrainian society before and during the full-scale invasion with a separate analysis of the individual, collective and sacred levels. To achieve this goal, the work systematizes theoretical approaches to the study of values, determines the value profile of Ukraine in the pre-war period, determines the time dynamics of individual values, the transformation of collective value orientations, the structure of sacred values, the level of identity fusion with Ukraine and the role of values, personal experience of war and identity fusion in explaining readiness for extreme forms of pro-group behavior and civic activity.

The theoretical and methodological basis of the dissertation is the tradition of social construction of reality, within which values are considered as different levels of the value organization of social reality. For the analysis of the individual level, the theory of basic values by S. Schwartz was used, for the analysis of the collective level - the theory of modernization by R. Inglehart and C. Welzel, and for the analysis of the sacred level - the concepts of sacred values, identity fusion and the model of a devoted actor. The empirical base consists of quantitative data of both primary and secondary nature: seven waves of the European Social Survey on Ukraine (2004-2024), four waves of the World Values Survey on Ukraine (1996-2020), as well as the author's own empirical research (2025).

As a result of the study, it was found that a full-scale invasion affects different levels of values differently. At the individual level, the stability of the hierarchy of basic values was recorded: during 2004-2024, the highest positions were consistently occupied by security, universalism and benevolence, while self-enhancement values, primarily power, stimulation, achievement and hedonism, occupy lower places in the hierarchy of values.

At the same time, during the period of full-scale invasion, shifts in individual priorities were recorded, primarily an increase in the significance of security and universalism and a decrease in the significance of power. It was found that individual values cannot be reduced to a model of generational replacement: the age effect proved to be the most consistent, while the cohort effect is relatively weak. At the collective level, more pronounced and contradictory dynamics were established. Ukraine entered the full-scale invasion as a society of a hybrid value configuration, combining relatively high secular-rational orientations with the dominance of survival values. The study established that, under the conditions of the full-scale invasion, the postmaterialist transition has specific features. On the one hand, orientations towards security, order and survival are strengthened, and on the other hand, the importance of freedom of speech, civic participation and other orientations, which are interpreted as post-materialist in the classical Inglehart model, is increasing. At the sacred level, it was established that most of the studied value domains acquire features of sacredness and are perceived by a significant part of the population as not subject to compromise. State sovereignty and political freedoms turned out to be the most monolithic, while some other domains, in particular the Euro-Atlantic course, are more variable. It was also found that a financially formulated compromise regarding sacred values causes a higher level of rejection than a compromise presented in a security framing. Separately, it was determined that a significant part of the population demonstrates a medium or high level of identity fusion with Ukraine, and this phenomenon has a predominantly universal socio-demographic character, except for a certain age specificity, which is manifested in the fact that the older age group demonstrates a higher level of fusion. It was determined that a higher level of fusion is associated with a stronger orientation towards benevolence, universalism and conformism and a lower orientation towards power and hedonism. It was also found that individual values themselves are weak direct predictors of both readiness for extreme pro-group behavior and civic activism, while the strongest predictor of readiness for extreme

pro-group behavior is identity fusion with Ukraine, and the war experience retains an independent influence on civic activism.

The scientific novelty of the results obtained lies in the development and empirical testing of an integrative three-level approach to value analysis, which allows us to consider individual, collective, and sacred values as interconnected but analytically distinct levels of the value organization of social reality. The dissertation, for the first time in Ukrainian sociology, combines the theory of basic values by S. Schwartz, the cultural model by R. Inglehart and C. Welzel, the concept of sacred values, and the concept of identity fusion to explain the transformation of values in Ukrainian society before and during the full-scale invasion. Unlike approaches that analyze separate levels of values in isolation, the dissertation proposes a holistic theoretical and empirical framework that makes it possible to establish a differentiated response of different levels of values to war, threats to security, and threats to group identity. The novelty of the work also lies in clarifying the limits of applicability of existing theories of value transformation. It is found that in conditions of full-scale war, the stability of the hierarchy of individual values can be combined with a change in collective cultural orientations and a mass actualization of sacred value domains. The approaches to the analysis of the post-materialist transition in conditions of a security threat, the assessment of long-term stability and transformation of individual values, as well as the empirical measurement of sacred values through a combination of the declarative level, the assessment of the acceptability of compromise and the emotional reaction have been improved. Further development was given to the propositions of R. Inglehart's theory of modernization regarding the nonlinearity of the postmaterialist transition under conditions of security threat, the role of identity fusion in mass social consolidation, and the mechanisms of transition from value dispositions to readiness for sacrificial pro-group behavior.

Keywords: values, individual values, collective values, sacred values, political values, war, Russian-Ukrainian war, identity fusion, social resilience, social transformation, public opinion, unity, society, subjectivity, war experience.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Maltseva, K., Halimov, E., & Kuchynskyi, O. (2023). Individual values, collective values and sacred values: Cognitive ethnography in Ukraine during war. *Journal of Cultural Cognitive Science*, 7(3), 325–353. <https://doi.org/10.1007/s41809-023-00134-2>
2. Галімов, Е. (2025). Сакральні цінності в Україні під час повномасштабного вторгнення: структура та порівняльний аналіз безпекового та фінансового фреймінгу компромісів. *Habitus*, 80, 21-27. <https://doi.org/10.32782/hbts.80.3>
3. Галімов, Е. (2026). Співвідношення індивідуальних цінностей та злиття ідентичності в умовах повномасштабного вторгнення: випадок України. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 29(1), 237-243. <https://doi.org/10.15421/172680>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Галімов, Е. (2025). Трансформація цінностей українського суспільства від незалежності до повномасштабного вторгнення: динаміка та оцінка потенційних змін. У Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик: збірник тез науково-практичної конференції (24 лютого — 7 березня 2025 року, м. Київ). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2025. 283 с. (с. 122-126)
2. Галімов, Е. (2026). Сакральні цінності як фундамент соціальної згуртованості України в умовах повномасштабного вторгнення. У Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених [Електронний ресурс]: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф.

студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 26 лютого 2026 р.) – Київ :
КНЕУ, 2026 – 220 с. (с.114-116)

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1	34
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ	34
1.1. Цінності та культура як предмет соціологічного аналізу: між індивідуальним та колективним	34
1.2. Три рівні дослідження цінностей: індивідуальні, колективні та сакральні цінності	38
1.2.1. Індивідуальний рівень: Шалом Шварц та теорія базових цінностей	41
1.2.2. Колективний рівень: Рональд Інглхарт та теорія модернізації	46
1.2.3. Сакральні цінності (модель відданого актора / злиття ідентичності)	55
1.3. Трансформація цінностей в умовах соціальних змін, кризи та війни..	65
1.4. Специфіка українського ціннісного простору: історичний контекст формування та передумови трансформації	72
Висновки до розділу 1	78
РОЗДІЛ 2	81
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ	81
2.1. Позиційність дослідника в контексті дослідження трансформації цінностей	81
2.2. Дослідницький дизайн вивчення трансформації цінностей до та під час повномасштабного вторгнення	82
2.3. Вторинний аналіз даних: Європейське соціальне дослідження та Світове дослідження цінностей	84
2.3.1. Європейське соціальне дослідження	84
2.3.2. Світове дослідження цінностей (англ. World Values Survey (WVS))	86

2.4. Авторське емпіричне дослідження трансформації цінностей під час повномасштабного вторгнення (2025): дизайн та вибірка	87
2.5. Операціоналізація ключових конструктів.....	89
2.5.1. Індивідуальні цінності: портретний опитувальник базових людських цінностей.....	89
2.5.2. Колективні (культурні) цінності: інструментарій Р. Інглхарта-К. Вельцеля.....	92
2.5.3. Сакральні цінності: декларативний рівень, безпековий та фінансовий фреймінг компромісів та емоційна реакція.....	94
2.5.4. Злиття ідентичності з Україною: вербальна шкала.....	98
2.5.5. Поведінкові індекси громадянської активності та індексу готовності до крайньої про-групової поведінки	101
2.6. Підхід до аналізу поколіннєвих відмінностей у дослідженні трансформації цінностей.....	103
2.7. Методи аналізу даних, використання програмного забезпечення та генеративних мовних моделей у дослідженні трансформації цінностей.....	106
2.8. Обмеження дослідження.....	109
Висновки до розділу 2	113
РОЗДІЛ 3	115
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	115
3.1. Структура та ієрархія індивідуальних цінностей: порівняльний аналіз хвиль ESS 2004–2024	115
3.2. Динаміка індивідуальних цінностей у часі: регресійний аналіз перерваних часових рядів.....	120
3.3. Вікові, поколіннєві та часові ефекти: APC-аналіз ціннісних трансформацій	123
3.4. Досвід війни як чинник ціннісної диференціації	128

Висновки до розділу 3	132
РОЗДІЛ 4	135
КОЛЕКТИВНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	135
4.1. Позиція України на культурній мапі світу до повномасштабного вторгнення: аналіз даних WVS 1996–2020.....	135
4.2. Колективні цінності під час повномасштабного вторгнення: порівняльний аналіз складових культурної мапи.....	140
4.3. Індекс постматеріалізму: парадокс трансформації та межі застосовності теорії Інглхарта.....	143
Висновки до розділу 4.....	148
РОЗДІЛ 5	151
САКРАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ЗЛИТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ ВИМІР	151
5.1. Сакральні цінності населення України: структура і межі компромісу	151
5.2. Злиття ідентичності з Україною: рівень, профіль та ціннісний базис	157
5.3. Від цінностей до дії: предиктори крайньої про-групової та громадянської поведінки.....	162
Висновки до розділу 5	167
ВИСНОВКИ.....	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	189
ДОДАТОК А	189
ДОДАТОК Б.....	190
ДОДАТОК В.....	219

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Цінності є одним із центральних елементів будь-якої культурної системи: вони визначають, що важливо для людини і суспільства, регулюють поведінку, мають вплив на формування інституцій та формують колективні очікування (Inglehart, 1997; Schwartz, 2012). Саме тому трансформація цінностей є важливою частиною розуміння культурних змін – змін, які не завжди фіксуються через економічні показники.

Україна є особливо значущим випадком для такого аналізу. Здобуття незалежності у 1991 році запустило трансформаційні процеси, включно з демократизацією та формуванням оновленої національної ідентичності. Цей процес триває вже понад три десятиліття і супроводжується важливими загальнонаціональними подіями, які мають суттєвий вплив на повсякденність: від Помаранчевої революції 2004 року до Революції Гідності 2013-2014 років, від початку російської агресії у 2014 році до повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року. Рівень впливу цих подій на повсякдення мешканців країни різниться, але жодна з них не може зрівнятися за масштабом і глибиною впливу з повномасштабним вторгненням. Російське повномасштабне вторгнення торкнулося абсолютної більшості населення України, незалежно від регіону, віку та соціального становища. Якщо після 2014 року війна була безпосередньою частиною повсякденності передусім для окремих територій і груп населення, то після лютого 2022 року вона стала загальнонаціональною реальністю. Саме це стає передумовою для використання повномасштабного вторгнення, як основної точки відліку для аналізу воєнного чиннику трансформації цінностей у цій дисертації, хоча варто визнати, що передумови цьому формувалися і в попередній період, зокрема після початку російської збройної агресії у 2014 році. Війна створює унікальний

соціальний контекст під час якого загроза безпеці стає одним з центральних елементів повсякденності. В таких умовах різні рівні ціннісної організації соціальної реальності опиняються під значним впливом, як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Відповідно, це створює передумови для вивчення України, як особливо значущого випадку дослідження трансформації цінностей в умовах тривалої війни та загрози безпеці – питання, яке залишається недостатньо вивченим, як в українській, так і у світовій соціологічній літературі.

Водночас, незважаючи на відсутність достатнього наукового знання щодо трансформації цінностей в умовах соціальних криз, включно з війною, самим цінностям приділялося і продовжує приділятися достатньо уваги в межах різних міжнародних досліджень. Розпочинаючи з робіт М. Рокіча (Rokeach, 1973), продовжуючи масштабними крос-культурними проектами Ш. Шварца (Schwartz, 2003a) та Р. Інглхарт і К. Вельцеля (Inglehart, 1997; Inglehart & Welzel, 2010), в соціальних науках сформувався значний пласт знань про структуру цінностей та їх трансформацію. Ці дослідження не оминули і Україну. В країні проводилися ключові міжнародні дослідження – країна брала участь у хвилях Світового дослідження цінностей (англ. World Values Survey) та Європейського соціального дослідження (англ. European Social Survey). Окрім цього, вітчизняні соціологи/ні, зокрема Є. Головаха, Л. Сокурянська, В. Бакіров, С. Дембіцький, К. Мальцева, Ю. Савельєв, О. Шестаковський, А. Ручка та інші здійснили суттєвий внесок у розуміння ціннісної динаміки в Україні (Бакіров & Сокурянська, 2023; Головаха, 2023; Дембіцький та ін., 2019; Паніна, 2001; Ручка, 2013; Савельєв, 2017; Шестаковський & Білоус, 2015). Однак, складність, яка проявляється як в роботах іноземних авторів, так і вітчизняних, полягає у концептуальній фрагментації самого поняття «цінності». М. Рохан (Rohan, 2000) висуває тезу про неузгодженість визначення концепту цінностей в соціальних науках – автор використовує метафору «троянда під будь-яким іменем», щоб підсвітити той факт, що різні

дослідники нерідко говорять про різне, використовуючи одне й те саме слово «цінності». Центральне питання, яке залишається актуальним і сьогодні, є розрізнення між індивідуальним і культурним рівнями цінностей. Хоча в теорії цінностей чітко вказується на те, що індивідуальні та культурні цінності є різними конструкціями, в емпіричних дослідженнях це розрізнення дотримується не завжди (Maltseva, 2014). Пропонується ввести розрізнення між індивідуальними цінностями (які більше асоціюються із персональними проєкціями і мотиваційними аспектами) від формулювань, які стосуються колективних ціннісних аспектів, які є відповідними до культурних особливостей (такі цінності набуваються частіше під час єдиного процесу соціального навчання та інституціоналізації). У межах даного дисертаційного дослідження, до цього розрізнення також додається і менш вивчений рівень сакральних цінностей, який визначає абсолютні межі, які існують в соціальних групах та не піддаються компромісам. Цей рівень активується саме в умовах загрози безпеці та не зводиться ані до індивідуальних цінностей, ані до колективних.

Ця вихідна позиція створює методологічне питання про можливість такої теоретичної рамки, яка дозволяла б розглядати індивідуальні, колективні та сакральні цінності не як альтернативні або взаємовиключні підходи, а як взаємопов'язані рівні одного ширшого процесу. У межах цієї дисертації основою для такої рамки виступає традиція соціального конструювання реальності (Berger & Luckmann, 1991; Searle, 1995), яка надає змогу розглядати цінності як різні рівні ціннісної організації соціальної реальності. П. Бергер та Т. Лукман (Berger & Luckmann, 1991) продемонстрували, що соціальна реальність не є просто даною, вона конструюється через процеси екстерналізації, об'єктивації та інтерналізації (с.78). У цій логіці цінності є саме тим змістом, який відтворюється в усіх трьох процесах: індивіди виносять їх назовні через дію та поведінку, вони закріплюються в нормах, інституціях та практиках, а потім знову засвоюються у процесі

соціалізації наступних поколінь. Саме тому розгляд концепту цінностей можливий на кількох рівнях, бо альтернативний підхід передбачатиме зупинку лише на одному вимірі цього явища. Кожен із цих рівнів визначає окремий формат існування цінностей у соціальній реальності – від індивідуальних мотиваційних пріоритетів до колективних орієнтацій. На індивідуальному рівні цінності організують мотиваційні пріоритети індивіда та його орієнтацію у соціальному середовищі, тобто направляють дію індивіда (але при цьому не конституюють соціальну реальність безпосередньо). На колективному рівні цінності виходять за межі індивідуальних переконань і набувають статусу об'єктивних фактів через закріплення у нормах, інституціях та культурних орієнтаціях суспільства. На сакральному рівні окремі цінності перестають бути просто бажаними або пріоритетними; вони набувають статусу недоторканих меж, які не підлягають компромісу. Важливо підкреслити, що ці три рівні не утворюють ієрархію і не є конкуруючими підходами. В межах цієї дисертації вони розглядаються як взаємодоповнювальні виміри єдиного процесу ціннісної організації соціальної реальності. З огляду на це, кожен із рівнів потребує окремого теоретичного обґрунтування та методів вимірювання. Саме тому, у цьому дослідженні цінності розглядаються на трьох рівнях, які відповідають трьом рівням ціннісної організації соціальної реальності:

Перший рівень – *індивідуальний* – визначає ієрархію мотиваційних пріоритетів людини, а саме те, які кінцеві цілі є найбільш пріоритетними для людини та те, як вибудовується ієрархія між безпекою, самостійністю, владою, турботою про інших, конформізмом, гедонізмом та іншими цінностями. Цей рівень характеризується трансситуативністю, тому цей рівень фіксує, що індивід вважає бажаним і важливим незалежно від конкретної ситуації. Теоретичне обґрунтування цього рівня відбувається за допомогою теорії базових цінностей Ш. Шварца, а для операціоналізації використовується методика PVQ-21 (Schwartz, 2003a, 2012).

Другий рівень – *колективний (культурний)* – відображає суспільні орієнтації: уявлення про правильне і бажане на рівні соціуму. Вони визначаються балансом між секулярно-раціональними та традиційними цінностями, а також між цінностями виживання та цінностями самовираження. Відмінність цього рівня від індивідуальних цінностей полягає в тому, що він фіксує не особисті мотиваційні пріоритети, а ширші культурні орієнтації, які існують у суспільстві, підтримуються інституціями та відтворюються у публічній культурі. Теоретичне обґрунтування цього рівня відбувається за допомогою теорії модернізації Р. Інглхарта, а для операціоналізації використовується інструментарій, який був розроблений в межах Світового дослідження цінностей (Inglehart, 1997, 2018; Inglehart & Welzel, 2010).

Третій рівень – *сакральний* – визначає особливий режим ціннісної організації соціальної реальності, який активується в умовах загрози груповій ідентичності та/або виживанню групи. Сакральні цінності визначають абсолютні межі, які не підлягають компромісу або раціональному торгу. Тобто цей рівень визначає не просто «дуже важливі» суспільні орієнтації, а такі, які можуть набувати якісного іншого характеру, набувати ознак недоторканості та підвищувати готовність індивідів до крайніх форм поведінки задля їх захисту, включно із самопожертвою та легітимацією насильства щодо інших (Ginges & Atran, 2013; Sheikh et al., 2012; Tetlock et al., 2000). Цей рівень є принципово відмінним від попередніх і як буде показано в наступних розділах, набуває особливої актуальності саме в умовах загрози життю індивідів та груп. Теоретичне обґрунтування цього рівня відбувається за допомогою концепції сакральних цінностей (Atran & Ginges, 2012; Tetlock, 2003), а для операціоналізації використовуються підходи (з авторською адаптацією), які прийняті в емпіричних дослідженнях сакральних цінностей, включно з ідеями виявлення ціннісних доменів, які не підлягають компромісам.

Варто відзначити, що усі три рівні пов'язані з пріоритетністю та ієрархією щодо орієнтацій. Однак, сакральні цінності мають певну відмінність в тому, що

вони абсолютно не піддаються звичайній логіці раціонального обміну, в якій преференції можуть змінюватися під впливом вигоди, матеріального стимулу чи ситуативного опортунізму. Це зумовлює їх особливу важливість для аналізу під час війни: в умовах загрози груповій ідентичності можуть актуалізуватися ті ціннісні домени, які сприймаються як недоторканні. Одним із механізмів такої актуалізації може бути *злиття ідентичності з групою* (англ. identity fusion) – стан, у якому межа між індивідуальним «я» та колективним «ми» стає значно більш проникною, що підвищує готовність до крайньої про-групової поведінки, у тому числі крайньої про-групової (Swann et al., 2024).

Отже, наукова проблема дослідження полягає в суперечності між наявністю розвинених підходів до аналізу окремих рівнів цінностей і відсутністю такого теоретико-аналітичного пояснення, яке дозволяло б розглядати індивідуальні, колективні та сакральні цінності як взаємопов'язані, але аналітично відмінні рівні ціннісної організації соціальної реальності та пояснювати їхню диференційовану та багаторівневу трансформацію в умовах війни в Україні. Теорія базових цінностей Ш. Шварца пояснює індивідуальні мотиваційні пріоритети, але не дає достатнього пояснення того, як вони трансформуються або залишаються стабільними під впливом екстремального життєвого досвіду. Теорія модернізації Р. Інглхарта фіксує колективні цінності (культурні орієнтації), але не має достатнього пояснювального потенціалу щодо напрямку та формату трансформацій в умовах різкого погіршення відчуття безпеки. Концепції сакральних цінностей і злиття ідентичності, в свою чергу, аналізують вузький домен безкомпромісних цінностей та схильність до крайніх форм про-групової поведінки, і більше того ще не набули широкого застосування для аналізу українського суспільства. В результаті, кожен із зазначених підходів пояснює лише окремий вимір трансформації цінностей і при цьому не забезпечує цілісного пояснення того, якою є трансформація цінностей на загальнонаціональному рівні в суспільствах, що переживають війну, загрозу

безпеці та груповій ідентичності, зокрема в українському суспільстві після початку повномасштабного вторгнення.

Відповідно, *проблемна ситуація* дослідження зумовлена тим, що українське суспільство проходить тривалий шлях трансформації від здобуття незалежності до повномасштабного вторгнення, однак цілісного емпіричного та теоретичного бачення динаміки цінностей у цій часовій перспективі досі не сформовано. Особливої гостроти ця ситуація набуває в умовах повномасштабного вторгнення, коли одночасно актуалізуються питання особистих мотиваційних пріоритетів, культурних орієнтацій суспільства, недоторканих ціннісних доменів та готовності до крайньої про-групової поведінки. За таких умов напрями трансформації різних рівнів цінностей в Україні, а також механізми їхнього переходу в поведінкові наслідки, залишаються недостатньо дослідженими. Наявні дослідження або зосереджуються на індивідуальних цінностях, або аналізують колективні культурні орієнтації. Сакральний рівень цінностей і механізми його зв'язку зі злиттям ідентичності та готовністю до крайньої про-групової поведінки залишаються значно менш розробленими, зокрема в українському контексті.

Мета та завдання дослідження. Основна мета дослідження полягає у визначенні напрямів та змісту трансформації індивідуальних, колективних та сакральних цінностей до та під час повномасштабного вторгнення

Для реалізації цієї мети поставлені такі дослідницькі завдання:

1. Систематизувати теоретичні підходи до вивчення цінностей на індивідуальному, колективному та сакальному рівнях;
2. Визначити ціннісний профіль України у довоєнний період, зокрема структуру та ієрархію індивідуальних та колективних цінностей;
3. Визначити часову динаміку індивідуальних цінностей населення України, зокрема оцінити стабільність ієрархії базових цінностей, внесок вікових,

поколіннєвих і часових ефектів, а також наявність або відсутність зсуву в ієрархії цінностей після початку повномасштабного вторгнення;

4. З'ясувати напрями трансформації колективних ціннісних орієнтацій до та під час повномасштабного вторгнення;
5. Визначити, які цінності в умовах повномасштабного вторгнення набувають ознак сакральності та є неприйнятними для компромісу;
6. Визначити ступінь злиття ідентичності з Україною як форми глибокого ототожнення особистого та колективного рівнів ідентичності та встановити соціально-демографічний і ціннісний профіль цього феномену;
7. З'ясувати вплив індивідуальних цінностей, досвіду війни і злиття ідентичності з Україною як предикторів крайньої про-групової поведінки і громадянської активності.

Об'єкт дослідження: доросле населення України;

Предмет дослідження: трансформація індивідуальних, колективних та сакральних цінностей дорослого населення України до та під час повномасштабного вторгнення.

У межах дослідження аналітичні процедури скеровуються чотирма ключовими дослідницькими питаннями:

1. Якою є структура та динаміка індивідуальних і колективних цінностей населення України від здобуття незалежності до початку повномасштабного вторгнення?
2. Чи спричинило повномасштабне вторгнення (як точка об'єктивної зміни рівня безпеки) значущу трансформацію індивідуальних і колективних ціннісних орієнтацій?
3. Які цінності та в якій мірі набувають ознак сакральності в умовах повномасштабного вторгнення?

4. Який вплив мають індивідуальні цінності, особистий досвід війни і злиття ідентичності з Україною у поясненні готовності до крайньої про-групової поведінки і громадянської активності населення?

Методи дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений характером дослідницьких завдань та питань дослідження. Емпірична частина дисертації спирається переважно на кількісну методологію. Для перевірки гіпотез на різних етапах дослідження було застосовано наступні методи кількісного аналізу. Структурна валідація інструменту PVQ-21 здійснювалася методом багатовимірного шкалювання (англ. MDS, алгоритм PROXSCAL) з оцінкою якості конфігурації через показник Stress-I і коефіцієнт детермінації. Аналіз стабільності ціннісної ієрархії між хвилями Європейського соціального дослідження проводився через коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Для оцінки часової динаміки трансформації цінностей і ефекту повномасштабного вторгнення застосовувалася лінійна регресія з бінарною змінною воєнного періоду. Порівняння середніх між групами здійснювалося через однофакторний дисперсійний аналіз (англ. One-Way ANOVA) з post-hoc критерієм Тьюкі і непараметричний критерій Краскала-Волліса. Величина ефекту оцінювалася через Cohen's d. Зв'язки між неперервними змінними аналізувалися через кореляції Пірсона. Для оцінки відносного внеску блоків предикторів у пояснення поведінкових залежних змінних застосовувалася ієрархічна множинна регресія з контролем на мультиколінеарність через VIF. Факторна структура шкали злиття ідентичності верифікувалася через експлораторний факторний аналіз (англ. EFA) з методом максимальної правдоподібності (англ. Maximum Likelihood) і косокутним обертанням Oblimin. Надійність складених індексів оцінювалася через α Кронбаха.

Теоретична основа дослідження. Теоретичну основу дисертації становлять кілька підходів, кожен із яких фіксує окремий рівень ціннісної організації соціальної реальності. Для аналізу індивідуального рівня використовується теорія

базових цінностей Ш. Шварца та відповідний інструмент PVQ-21, який дає змогу досліджувати систему мотиваційних пріоритетів індивіда (Schwartz, 2003b). Для аналізу колективного (культурного) рівня застосовується теорія модернізації Р. Інглхарта, а також пов'язаний із нею інструментарій, який застосовується у Світовому дослідженні цінностей, зокрема культурна мапа та індекс постматеріалізму, що дають змогу фіксувати ширші культурні орієнтації (Inglehart, 1997, 2018; Inglehart & Welzel, 2010). Для аналізу сакрального рівня використовується концепція сакральних цінностей, розроблена у працях Ф. Тетлока, С. Атрана, Х. Шейха та їхніх співавторів et al., 2012; Tetlock et al., 2000). Цей підхід описує такий режим ціннісної організації соціальної реальності, за якого окремі домени перестають бути просто важливими і набувають статусу недоторканих, тобто таких, що не підлягають звичайному компромісу або раціональному торгу. Ця теоретична ідея стає особливо релевантною для аналізу суспільств, які переживають війну та тривалу загрозу безпеці. Окрім цього, у дисертації використовується концепція злиття ідентичності, розроблена В. Сванном, А. Гомесом та співавторами, а також пов'язана з нею модель «відданого актора», яка дозволяє пояснювати механізми, через які глибинний зв'язок із групою у поєднанні з сакральними цінностями може переходити у готовність до крайніх форм про-групової поведінки, включно з жертвовною (Swann et al., 2024).

Теоретична значущість результатів, висвітлених в дисертації, зумовлена тим, що, на відміну від більшості наявних досліджень, у яких зазначені теоретичні рамки застосовуються ізольовано і переважно в умовах відносної соціальної стабільності, ця робота демонструє можливість їхнього спільного використання для аналізу ціннісної організації соціальної реальності в умовах війни. Зокрема, отримані результати дають підстави уточнити окремі положення теорії модернізації Р. Інглхарта, демонструючи специфічну траєкторію змін під час війни, коли матеріалістичні цінності співіснують з постматеріалістичними. У дисертації

здійснюється обґрунтування, що інструментарій потребує деконструкції для коректної інтерпретації у таких умовах. Окрім цього, продемонстровані розширені можливості застосування концептів сакральних цінностей і злиття ідентичності. З'ясовано, що ці конструкти можуть зберігати свої ключові теоретичні властивості не лише щодо малих та специфічних груп, а й на рівні загальнонаціональної вибірки в умовах спільної загрози. У теоретичну дискусію вноситься також розрізнення між трьома форматами трансформації ціннісної організації соціальної реальності в умовах війни: структурною стабільністю індивідуальних цінностей, суперечливою динамікою колективних орієнтацій і відносно масовою актуалізацією сакральних доменів. Це створює підстави для більш цілісного аналізу ціннісних трансформацій у суспільствах, які переживають війну.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали кількісні дані, первинного та вторинного характеру. Вторинні дані представлені сімома хвилями Європейського соціального дослідження (англ. European Social Survey) по Україні (2004-2024), які використовуються для аналізу динаміки індивідуальних цінностей, та чотирма хвилями Світового дослідження цінностей (англ. World Values Survey) по Україні (1996-2020), які використовуються для аналізу колективних ціннісних орієнтацій. Первинні дані отримано в межах авторського емпіричного дослідження, проведеного методом CAWI (англ. Computer-Assisted-Web-Interview) на онлайн-панелі Info Sapiens у жовтні-листопаді 2025 року (N = 1035). Це дослідження забезпечує актуальний зріз усіх трьох рівнів ціннісної організації соціальної реальності в умовах повномасштабного вторгнення, а також дає змогу включити до аналізу змінні, недоступні у вторинних джерелах, зокрема сакральні цінності, злиття ідентичності, воєнний досвід, громадянську активність і готовність до крайньої про-групової поведінки. Обробка, аналіз та візуалізація даних здійснювалися в SPSS (IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0), Microsoft Excel та R (R Studio).

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації вперше в українській соціології здійснено комплексний аналіз трансформації індивідуальних, колективних та сакральних цінностей населення України до та під час повномасштабного вторгнення. Теорія базових цінностей Ш. Шварца, культурна модель Р. Інглхarta і концепції сакральних цінностей та злиття ідентичності використані як взаємодоповнювальні аналітичні рамки для вивчення ціннісної організації соціальної реальності в умовах війни.

Наукова новизна отриманих результатів проведеного дослідження зумовлена як методологічним, так і теоретико-емпіричним внеском. Її значущість полягає в тому, що дисертація пропонує цілісну рамку для аналізу ціннісної організації соціальної реальності в українському суспільстві в умовах війни, поєднуючи ті підходи, які в попередніх дослідженнях зазвичай застосовувалися ізольовано. У роботі здійснено систематичний та емпірично верифікований аналіз трьох рівнів ціннісної організації соціальної реальності – індивідуального, колективного та сакрального. Визначено, що це різні, але взаємопов'язані виміри, які по-різному реагують на умови повномасштабного вторгнення. Саме це дає змогу не лише точніше описати зміст трансформації в українському суспільстві, але й уточнити межі застосовності наявних теоретичних підходів до аналізу цінностей в умовах повномасштабної війни.

Уперше:

- Теоретично обґрунтовано та емпірично апробовано рамку для аналізу ціннісної організації соціальної реальності, яка поєднує теорію базових цінностей Ш. Шварца, теорію модернізації Р. Інглхarta і концепції сакральних цінностей та злиття ідентичності, як відмінні, але взаємодоповнювальні складові для вивчення трансформації цінностей в умовах війни.

- виявлено різний характер трансформації трьох рівнів цінностей в умовах повномасштабного вторгнення: на індивідуальному рівні зафіксовано високу

структурну стабільність ієрархії базових цінностей, на колективному – суперечливу динаміку культурних орієнтацій, а на сакральному – актуалізацію ціннісних доменів, які неприйнятні до компромісу;

- з'ясовано, що повномасштабне вторгнення не призводить до суттєвих змін в ієрархії індивідуальних цінностей (на агрегованому рівні), хоча й має обмежений вплив на зростання важливості цінності безпеки та зменшення важливості цінності влади; на колективному рівні зафіксовано одночасне посилення як матеріалістичних орієнтацій пов'язаних з безпековими параметрами, так і постматеріалістичних орієнтацій, пов'язаних із захистом свободи слова та громадянською участю; на сакральному рівні більшість респондентів демонструє неприйнятність поступок щодо семи з восьми досліджених ціннісних доменів (української мови, історичної пам'яті, державного суверенітету, політичних свобод, територіальної цілісності, релігійної незалежності, військового потенціалу);

- виявлено специфіку сакрального рівня цінностей у сучасному українському контексті: фінансово сформульований компроміс щодо сакральних доменів (тобто поступка цінністю в обмін на фінансову допомогу) викликає вищий рівень неприйняття, ніж компроміс, поданий у безпековому фреймінгу (тобто поступка цінністю в обмін на мир та гарантії безпеки);

- з'ясовано механізм переходу від ціннісних диспозицій до готовності до крайньої про-групової поведінки (у формі самозвітів) в умовах повномасштабного вторгнення через поєднання сакральних цінностей, воєнного досвіду та злиття ідентичності (англ. identity fusion) з Україною. Встановлено, що індивідуальні цінності є слабкими прямими предикторами крайньої про-групової поведінки, тоді як високі показники злиття ідентичності з Україною є домінуючим предиктором;

- виявлено нелінійний характер зв'язку між інтенсивністю особистого воєнного досвіду та окремими індивідуальними цінностями, зокрема виявлено, що цінності безпеки та універсалізму демонструють послідовне зростання середніх

балів з підвищенням інтенсивності воєнного досвіду. Також з'ясовано, що більша кількість пережитих воєнних подій асоціюється з послабленням цінностей влади та стимуляції;

- встановлено специфіку факторної структури вербальної шкали злиття ідентичності в українській вибірці: твердження «Успіхи моєї країни – це мої особисті успіхи» має навантаження на фактор злиття ідентичності, а не на фактор звичайної соціальної ідентифікації, що свідчить про глибший характер зв'язку з Україною в умовах війни, за якого успіхи країни сприймаються не лише як значущі для «своїх» групи, а як частина особистого «я».

Удосконалено:

- підходи до концептуалізації та інтерпретації постматеріалістичного переходу в умовах війни, зокрема через необхідність аналізу окремих індикаторів інструментарію Інглхарта-Вельцеля, а не лише інтегрального індексу постматеріалізму. Виявлено, що постматеріалістичні пріоритети можуть співіснувати з матеріалістичними;

- способи оцінки стабільності та трансформації індивідуальних цінностей у довготривалій перспективі шляхом поєднання аналізу рангової стабільності між хвилями та регресійного аналізу часової динаміки. Визначено, що два рівні аналізу надають взаємодоповнювальну картину: ієрархічний порядок є стабільним, але при цьому деякі цінності (в першу чергу, влада та безпека) демонструють певний зсув у воєнний період;

- способи вимірювання сакральних цінностей через дизайн, що включає декларативний рівень, рівень оцінки прийнятності безпекового та фінансового компромісу та емоційну реакцію на нього. Це дозволяє більш точно відмежовувати сакральні цінності від просто дуже важливих колективних (культурних) цінностей та емпірично фіксувати їхню некомпромісність;

Дістали подальшого розвитку:

- положення теорії модернізації Р. Інглхарта щодо лінійності постматеріалістичного переходу. Приклад України в умовах повномасштабного вторгнення демонструє, що посилення матеріалістичних орієнтацій, пов'язаних з безпекою та порядком, може супроводжуватися одночасним посиленням окремих постматеріалістичних орієнтацій, як наприклад таких, що пов'язані з свободою слова і демократичною участю;

- теоретичні уявлення про роль злиття ідентичності у контексті масової соціальної консолідації. Результати демонструють, що злиття ідентичності з Україною може охоплювати до 50% загальнонаціональної вибірки в умовах війни та загрози безпеці. Це підтверджує застосовність конструкту до значно більших соціальних спільнот, ніж ті невеликі групи, для аналізу яких він був первинно розроблений і найчастіше використовувався;

- положення про диференційовану відповідь різних рівнів ціннісної системи на загрозу безпеці, за якої стабільність індивідуальних цінностей може поєднуватися зі зміною колективних орієнтацій і масовою актуалізацією сакральних смислів.

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано автором самостійно. У публікаціях зі співавторами особистий внесок здобувача полягає в такому:

публікація № 1 – здобувачем здійснено огляд наукової літератури з теми дослідження, підготовлено вступну частину статті, а також взято участь в інтерпретації отриманих результатів і формулюванні висновків;

Теоретичні положення та емпіричні результати, представлені в дисертації, сформульовані дисертантом особисто і є результатом оригінальних досліджень здобувача.

Основні положення та результати дисертації викладено у 3 наукових публікаціях, з яких: 2 статті у фахових періодичних виданнях України класу Б (№№

2, 3) і 1 стаття у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Scopus (№ 1).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Підготовка дисертаційного дослідження проходила в межах теми НДР кафедри соціології ФСНСТ НаУКМА «Соціо-культурні трансформації та динаміка соціальних нерівностей в українському суспільстві» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: державний реєстраційний номер: 0121U112229), 06/2021-12/2025 рр., керівник К.С. Мальцева, а також в межах міжнародного канадсько-українського наукового проєкту «*Developing the Global Academy: Piloting a Network-based Model of Research during War*», 2022-2024, координатори від НаУКМА – М. Винницький та А. Осипчук, партнери: Університет Торонто та НаУКМА.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення одержаних результатів включає кілька взаємопов'язаних напрямів. Першочергово, результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та інституціями, відповідальними за формування комунікаційної політики, зокрема для розуміння меж суспільного консенсусу щодо ключових ціннісних доменів. Виявлені «монолітні» сакральні цінності (державний суверенітет і політичні свободи), а також зафіксований ефект відторгнення при фінансовому фреймінгу компромісів, окреслюють суспільні червоні лінії і мають практичне значення для переговорної дипломатії і публічної комунікації. По-друге отримані дані про рівень і природу злиття ідентичності, структуру громадянської активності і предиктори крайньої про-групової поведінки можуть бути використані організаціями громадянського суспільства і волонтерськими організаціями для більш ефективного залучення населення до підтримки обороноздатності і гуманітарних питань. По-третє, отримані емпіричні дані щодо ціннісної організації соціальної реальності на трьох рівнях можуть бути використані дослідниками для моніторингу трансформації цінностей у наступних хвилях досліджень і для порівняльного

аналізу з іншими суспільствами, в тому числі з тими, які переживають війну та інші кризові стани.

Результати роботи було залучено до розробки та викладання на кафедрі соціології НаУКМА вибірових навчальних дисциплін, зокрема «Дослідження цінностей в соціальних науках».

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях, зокрема: Науково-практичній конференції «Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик» (м. Київ, березень 2025 р., онлайн), Науково-практичній конференції «VII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених» (м. Київ, лютий 2026 р., онлайн), Науково-практичній конференції «XXIV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Соціологія у (пост)сучасності: соціальні порядки експоненційного зростання» (м. Харків, березень 2026 р., онлайн).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступної частини, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Текст дисертації містить 8 рис., 18 табл., 3 додатки. Загальний обсяг дисертації – 220 с., з яких обсяг основного тексту без анотацій становить 158 с. Список використаних джерел включає 117 найменувань (з яких 97 англомовних).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ

1.1. Цінності та культура як предмет соціологічного аналізу: між індивідуальним та колективним

Що робить колективне життя можливим та відтворюваним? Існують різні підходи до відповіді на це питання, але одна з них, яка є важливою для соціологічного дискурсу, полягає у концепті культури та складових цього феномену. Загалом, концепт культури знаходиться на перетині багатьох наук. Не існує єдиноприйнятої концептуалізації цього поняття, бо науковці різних галузей фокусують увагу на різних аспектах цього явища. Існує два підходи до концептуалізації поняття культури, які умовно можна назвати «об'єктивний» та «суб'єктивний» (Triandis, 1972). Як пишуть автори (Singelis et al., 1999, С. 317) культура може бути такою, яка існує «всередині» індивідів, і та, що поза ними. Перший підхід до концептуалізації включає цінності, переконання та інтерналізовані патерни взаємодії. Другий підхід фокусується на артефактах культури – мистецтво, архітектура і все інше, що можна сказати існує «об'єктивно». Окрім цього, окремо розглядаються інституції, закони, які також є елементами культури різних суспільств. Саме суб'єктивний вимір культури цікавить нас в межах цього дослідження, включно з одним найбільш значущих концептів, який є його компонентом – концептом цінностей.

Різні науковці, включно з класиками соціальної теорії, зверталися до поняття цінностей, хоча не всі його концептуалізували саме у такому значенні, як це відбувається сьогодні. Наприклад, Е. Дюркгайм (Durkheim, 1893) у своїй

фундаментальній роботі «Про поділ суспільної праці» здійснював аналіз явища солідарності та зазначав про існування колективної свідомості, а також про спільні вірування та моральні норми, які мають вплив на формування соціального порядку. М. Вебер (Weber, 2001) відомий своєю роботою про зв'язок між протестантською етикою та капіталізмом. Т. Парсонс (Parsons, 1951) у своїй роботі про соціальні системи також зазначав, що система базується на спільних цінностях та нормах і, відповідно, вони можуть задавати орієнтацію дій, інтегрувати акторів та відтворюють порядок. Вже у роботах класиків прослідковується певна спільна логіка – цінності (або ж споріднені конструкти, про які зазначали автори) існують на межі між індивідуальним та колективним, між психологічним та соціальним. Вони не є суто індивідуальними, але в той самий час їх реалізація відбувається саме через індивідів. Ця подвійна природа як раз і робить цей конструкт методологічно складним для дослідження. Класики теорії заклали передумови для подальшого осмислення ролі цінностей серед складових культурної системи. Надалі концепт «цінностей» отримав доволі широке визнання в різних напрямках соціальних наук. Він використовується як в соціології, соціальній психології, антропології, політичній науці та інших. Кожна з дисциплін вважає цей концепт важливим в тому чи іншому форматі. Цінності використовують для того, аби охарактеризувати індивідів, культурні групи та цілі суспільства, а також для фіксації змін протягом певного відрізка часу і для пояснення трансформацій ставлень та поведінки. Однак, з огляду на це, в кожній з дисциплін поняття «цінностей» отримує концептуалізацію відповідну до специфічної спеціальності. Тому, на цьому етапі важливо відзначити, що за визнаною важливістю поняття приховується проблема – дослідники вкладають у нього різний зміст та це надалі безпосередньо впливає на його вимірювання, підходи до аналізу цього явища та його інтерпретацію.

Проблема неоднозначності та певної непослідовності у визначенні концепту цінностей неодноразово підкреслювалася у науковій літературі. М. Рохан (Rohan,

2000, С. 255) використовував метафору «троянда під будь-якою назвою», щоб підсвітити той факт, що різні дослідники нерідко говорять про різне, використовуючи одне й те саме слово «цінності». Незважаючи на той факт, що дослідженню цінностей приділяється досить багато уваги і існують різні відомі повторювані крос-секційні міжнародні дослідження, як Європейське соціальне дослідження (у межах якого використовується блок вимірювання цінностей за методологією Ш. Шварца PVQ-21), Світове дослідження цінностей (у межах якого цінності вимірюються в межах підходу Р. Інглхарта та К. Вельцеля), але різні дослідники оперують різними підходами до вимірювання концепту цінностей. Це розрізнення проявляється вже в одному з перших класичних визначень концепту цінностей та ціннісних орієнтацій в соціальних науках, яке було запропоноване К. Клакхоном. Як зазначає К. Клакхон, «цінність – це уявлення, експліцитне чи імпліцитне, характерне для окремої особи або характеристики групи, про бажане, яке впливає на вибір з доступних способів, засобів та цілей дій» (Kluckhohn, 1951, С. 395). У цьому визначенні проявляється принципове розрізнення між цінностями як індивідуальним і колективним конструктом. Це розрізнення стане початковою точкою для подальших теоретичних та методологічних дискусій. Більше того, це питання лишається актуальним і сьогодні. Хоча теорія цінностей чітко говорить про те, що індивідуальні (англ. individual) і культурні (англ. cultural) цінності є різними конструктами, в емпіричних дослідженнях це розрізнення прослідковується не завжди (Maltseva, 2014). При дослідженні концепту важливо дотримуватися розрізнення між «індивідуальними цінностями (які більше асоціюються із персональними проєкціями і мотиваційними аспектами) та формулюваннями, які стосуються колективних ціннісних аспектів, які є відповідними до культурних особливостей (такі цінності набуваються частіше під час єдиного процесу соціального навчання та інституціоналізації)». Саме тому під час проведення аналізу та подальшої інтерпретації, важливо чітко проводити межу між

індивідуальним та колективним, бо фактично змішування цих рівнів може призводити до помилкових висновків (Schwartz, 1999).

Існують кілька різних підходів до концептуалізації та операціоналізації поняття цінностей, які як раз таки відтворюють цю дискусію щодо різних рівнів існування цього конструкту. Теорія базових цінностей Ш. Шварца (Schwartz, 2012), яка переважно працює на індивідуальному рівні, ідентифікує десять базових особистісних цінностей, які визнаються у різних культурах, і пояснює їхнє походження. В основі теорії лежить ідея про те, що цінності утворюють кругову структуру, яка відображає глибинні мотивації, які виражає кожна з цінностей. Ця структура описує індивідуальний рівень, тобто це скоріше про важливе на рівні людини, як суб'єкта. Р. Інглхарт та К. Вельцель (Inglehart, 2018; Inglehart & Welzel, 2010) оперують іншим рівнем. Вони, в межах розвитку теорії модернізації, запропонували інший підхід, який фіксує колективний (культурний) рівень та розрізняє суспільні культурні орієнтації. Розрізнення відбувається між традиційними та секулярно-раціональними цінностями, а також між цінностями виживання і цінностями самовираження. Окрім цього, в деяких емпіричних дослідженнях продемонстровано, що певні цінності можуть набувати якісно іншого характеру (Ginges & Atran, 2013). Це проявляється в тому, що деякі цінності можуть бути не просто «дуже важливими», а набувати статусу недоторканих, тобто таких, які є абсолютними межами і не підлягають компромісу або раціональному торгу. Більше того це може підвищувати готовність індивідів до крайніх форм поведінки задля захисту цих цінностей (Sheikh et al., 2016). Цей рівень є принципово відмінним від попередніх і, як буде показано в наступних розділах, набуває особливої актуальності саме в умовах загрози життю індивідів та груп.

Отже, при дослідженні цінностей складається доволі показова ситуація: різні дослідницькі традиції мають відмінні підходи до вивчення того, що вони називають цінностями, і кожна з них описує окремий вимір цього феномену. Важливо

уточнити, що кожна з них описує лише частковий вимір цього феномену. Саме тому наступний підрозділ присвячений представленню цих трьох рівнів та обґрунтуванню їх спільного застосування в межах даної дисертації.

1.2. Три рівні дослідження цінностей: індивідуальні, колективні та сакральні цінності

Як було зазначено в попередньому підрозділі, цінності є багаторівневим концептом, і різні дослідницькі традиції описують лише частковий вимір цього феномену. Така вихідна позиція створює методологічне питання про можливість побудови такої аналітичної рамки, яка дозволяла б розглядати індивідуальні, колективні та сакральні цінності не як альтернативні або взаємовиключні підходи, а як взаємопов'язані, хоч і аналітично відмінні. У межах цієї дисертації основою для такої рамки виступає традиція соціального конструювання реальності, яка дає змогу розглядати цінності як різні рівні ціннісної організації соціальної реальності.

П. Бергер та Т. Лукман (Berger & Luckmann, 1991) обґрунтовують тезу, що соціальна реальність не є просто даною, вона конструюється через процеси екстерналізації (індивіди через дію «виводять назовні» смисли, значення, практики у соціальне середовище), об'єктивації (продукти цієї діяльності набувають статусу об'єктивної реальності, незалежної від окремих індивідів) та інтерналізації (об'єктивована реальність знову засвоюється індивідами через соціалізацію). За цією логікою цінності є саме тим змістом, який відтворюється в усіх трьох процесах: індивіди виносять їх назовні через дію та поведінку, вони закріплюються в нормах, інституціях та практиках, а потім знову засвоюються у процесі соціалізації наступних поколінь. Важливим уточненням цієї логіки є підхід Дж. Сьорла (Searle, 1995), який пояснює як колективно визнані смисли можуть набувати статусу соціальних фактів. У його соціальній онтології важливе значення має колективна інтенціональність, яка говорить про здатність учасників соціальної

взаємодії спільно визнавати певні значення, статуси й правила як чинні. З огляду на це, можна зробити припущення, що ціннісні орієнтації можуть набувати статусу соціальних фактів через механізми колективної інтенціональності, коли певні уявлення про бажане поділяються, визнаються та відтворюються учасниками соціальної взаємодії. Відповідно, у такому розумінні ціннісні орієнтації не є просто агрегатом індивідуальних уподобань, а колективно визначними орієнтирами, що мають регулятивну силу незалежно від того, чи розділяє їх кожен окремий індивід у повній мірі. Ця теза є принципово важливою для методологічного розрізнення між індивідуальним і колективним рівнями цінностей. Індивідуальні цінності можуть бути описані як особистісні орієнтири вибору та дії, тоді як колективні цінності набувають статусу соціально визнаних і нормативно значущих орієнтирів, які відтворюються через інституції, практики та спільні уявлення. Тому, відмінність між цими рівнями не просто в масштабі аналізу (індивідуальний (агрегований) чи колективний), але також і в самому значенні, тому що йдеться про різні способи існування цінностей у соціальній реальності. Більше того, поняття символічного універсуму як цілісної системи смислів (Berger & Luckmann, 1991), яка забезпечує найвищий рівень легітимації соціального порядку та задає його межі стає вкрай актуальним для аналізу сакрального виміру цінностей, тому що саме вони сприймаються не просто як важливі, а як гранично значущі й такі, що не підлягають звичайному раціональному перегляду (Ginges & Atran, 2013).

Отже, розгляд цінностей лише на одному рівні означає відсутність цілісного уявлення про трансформацію цінностей, особливо в умовах масштабних суспільних змін. Тому, в межах цієї дисертації традиція соціального конструювання реальності використовується як теоретична рамка для інтерпретації трьох рівнів ціннісної організації реальності в межах єдиного підходу. При цьому варто відзначити важливе методологічне застереження – механізм зв'язку між цінностями та соціальною реальністю є якісно різним на кожному з рівнів. На індивідуальному

рівні цінності організують мотиваційні пріоритети індивіда та його орієнтацію у соціальному середовищі, тобто спрямовують дію індивіда, але не конституюють соціальну реальність безпосередньо. На колективному рівні, як зроблено припущення вище, цінності набувають статусу об'єктивних соціальних фактів через механізм колективної інтенціональності і закріплюються в нормах, інституціях та культурних орієнтаціях суспільства. На сакральному рівні певні цінності стають компонентами символічного універсуму і набувають статусу граничних смислових меж. Важливо підкреслити, що ці три рівні не утворюють ієрархію і не є конкуруючими підходами – вони є взаємодоповнювальними вимірами єдиного процесу ціннісної організації соціальної реальності. Для узагальнення запропонованої аналітичної рамки та візуалізації співвідношення між індивідуальним, колективним і сакральним рівнями доцільно подати схему, яка відображає їхнє місце в межах ціннісної організації соціальної реальності (рис. 1.1).

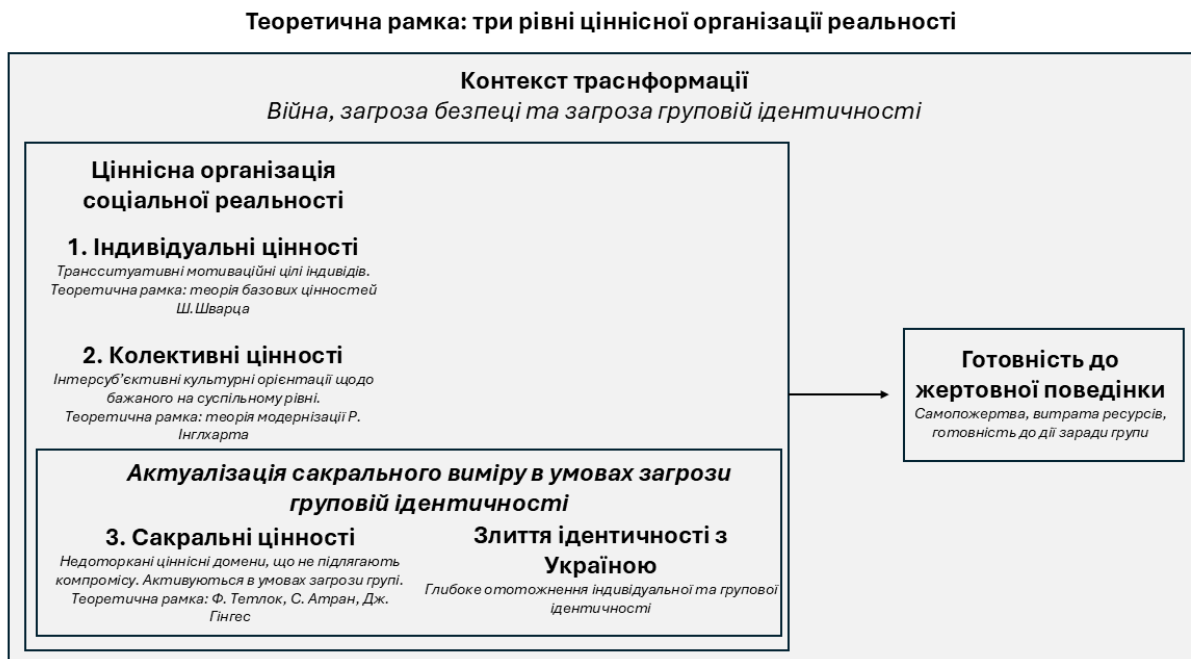

Рис. 1.1. Аналітична схема: три рівні ціннісної організації реальності

Кожен із рівнів потребує окремого теоретичного обґрунтування та операціоналізації. Це є підставою для їхнього послідовного розгляду в наступних підрозділах. Теоретичним підґрунтям для аналізу індивідуального рівня слугує теорія базових цінностей Ш. Шварца. Основою для розгляду колективного (культурного виміру) є оновлена теорія модернізації Р. Інглхарта та К. Вельцеля. Сакральний рівень у свою чергу досліджується через концепцію сакральних цінностей.

1.2.1. Індивідуальний рівень: Шалом Шварц та теорія базових цінностей

Початковою точкою для аналізу рівнів ціннісної організації реальності є індивідуальний рівень. Теоретичним підґрунтям для нього слугує теорія базових людських цінностей Ш. Шварца, яка є однією з найбільш емпірично верифікованих теоретичних рамок у крос-культурній психології та соціології (Schwartz, 2012).

Розпочати розгляд цієї теорії варто з того, що основою для теорії Ш.Шварца стали роботи М. Рокіча (Rokeach, 1973), дослідника, який був одним з перших, хто вивчав цінності саме на індивідуальному рівні. Він запропонував визначення цінностей та їх класифікацію. У своїй роботі М. Рокіч розмежував два типи цінностей: термінальні (англ. terminal values) та інструментальні (англ. instrumental values). Суть термінальних цінностей полягала в тому, що вони визначали бажані кінцеві стани існування. Інструментальні цінності, у відповідності до їхньої назви, стосувалися способів поведінки, які ведуть до цих станів. Окрім цього, М. Рокіч також розмежував поняття цінностей та концепт ставлень (атитюдів). Його теза полягала в тому, що цінності мають сильний мотиваційний компонент, вони є детермінантою соціальної поведінки та атитюдів і загалом є кращим аналітичним інструментом для опису відмінностей між соціальними спільнотами та індивідами (Rokeach, 1968). Як зазначає М. Рокіч, цінність є «стійким переконанням у тому,

що конкретний спосіб поведінки або кінцевий стан існування є особистісно та соціально більш бажаним, ніж альтернативні» (Rokeach, 1968, С. 16). Ш. Шварц зберіг мотиваційну логіку, яка існувала в теорії М. Рокіча, але розвинув її через пояснення структурної та ієрархічної організації ціннісних пріоритетів.

Отже, Ш. Шварц надає визначення концепту цінностей, як «бажані трансситуативні цілі, що різняться за важливістю та слугують керівними принципами в житті людини чи іншої соціальної сутності. У цьому визначенні цінностей як цілей неявно мається на увазі, що (1) вони служать інтересам певної соціальної сутності, (2) вони можуть мотивувати дії, надаючи їм напрямок та емоційну інтенсивність, (3) вони функціонують як стандарти для оцінки та виправдання дій, та (4) вони набуваються як через соціалізацію до домінантних групових цінностей, так і через унікальний навчальний досвід індивідів (Schwartz, 1994, С. 21). Однак, все ще визначення цінностей через мотиваційний компонент є центральним елементом. При цьому, важливо зазначити, що цінності визначаються абстрактними мотиваціями, які є глибоко вкоріненими в людській свідомості. Загалом, абстрактність та загальність є важливими характеристиками концепту цінностей, що характеризують їхню дискримінантну валідність від інших споріднених конструктів. Отже, якщо підсумувати підхід до визначення цінностей у теорії базових людських цінностей Ш. Шварца, тоді можна виділити *6 основних характеристик*, які притаманні цінностям (Schwartz, 2012, С. 3-4):

- 1) Цінності – це переконання;
- 2) Вони стосуються бажаних кінцевих станів або способів поведінки;
- 3) Цінності виходять за рамки конкретних ситуацій (вони є трансситуативними);
- 4) Вони виступають стандартом або критерієм оцінки поведінки, людей і подій;

- 5) Упорядковані за значимістю в порівнянні з іншими цінностями, щоб сформувати систему ціннісних пріоритетів;
- 6) Відносна важливість кількох цінностей впливає на поведінку.

Як зазначає М. Рохан (Rohan, 2000), всі ці характеристики узгоджуються з припущенням, що система цінностей є стійкою, когнітивною системою, яка продукує смисли. Так, наприклад, М. Рокіч стверджував, що ціннісні пріоритети займають центральне місце в когнітивних мережах ставлень та переконань (Rokeach, 1968). Фактично, цінності лежать в основі того, яким чином ми ставимось до оточуючого нас середовища.

Важливою тезою Ш. Шварца є теза про універсальність цінностей. Ця теза походить з розуміння природи самого походження концепту цінностей, яке Ш. Шварц пов'язує з трьома універсальними потребами людства. Як зазначає дослідник, цими потребами є «потреби індивідів як біологічних організмів, потреба в скоординованій соціальній взаємодії та потреби, які пов'язані з виживанням та добробутом групи» (Schwartz, 2012, С. 4). На основі цієї тези робиться висновок щодо універсальності і саме тому цінності в межах цієї теорії називаються базовими людськими. Це означає, що суспільства та індивіди відрізняються лише тим, яку відносну важливість вони надають кожній із цих цінностей. Це стає передумовою створення системи пріоритетів або ієрархії цінностей (Schwartz, 2012).

Теорія базових цінностей передбачає розрізнення 10 базових цінностей. Цими цінностями є влада, безпека, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброзичливість, традиції, конформізм (Schwartz, 1994). Пізніше автор уточнив теорію і розширив перелік до 19-ти цінностей (Schwartz et al., 2012). Загальна логіка, як початкової, так і уточненої версії збігаються, тому в межах цього дисертаційного дослідження зупиняємося саме на початковій версії, бо емпіричний матеріал доступний саме по базовій версії. Отже, як зазначалося вище –

центральним елементом концепту цінностей є мотиваційна компонента, яка зазначена у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. Теорія базових цінностей Шварца (Bardi, A., & Schwartz, S. H., 2003)

Ціннісні осі першого рівня	Ціннісні категорії першого рівня	Базові цінності	Мотиваційні компоненти
Консервативність - Відкритість до змін	Консервативність	Безпека	Безпека, гармонія та стабільність в суспільстві і відносинах з іншими (сімейна безпека, національна безпека, соціальний порядок)
		Конформізм	Обмеження дій, які можуть засмутити чи заподіяти шкоду іншим та порушують суспільні очікування чи норми (ввічливість, покірність, самодисципліна, шанування батьків та старших)
		Традиція	Повага і прийняття тих звичаїв та ідей, які пропонують традиційна культура чи релігія (смиренність, приймаючи побожність, повага до традиції, поміркованість)
	Відкритість до змін	Самостійність	Самостійність думки та вчинків (творчість, свобода, незалежність, цікавість, самостійний вибір цілей)
		Стимуляція	Хвилювання, новизна та виклик у житті (сміливість, різноманітне життя, захоплююче життя)
		Гедонізм	Задоволення від життя для себе
Орієнтація на себе – Орієнтація на інших	Орієнтація на себе	Досягнення	Особистий успіх через демонстрацію компетентності відповідно до соціальних стандартів (успішність, здібність, амбітність, впливовість)
		Влада	Соціальний статус та престиж, контроль чи панування над людьми та ресурсами (соціальна влада, авторитет, багатство)
	Орієнтація на інших	Доброзичливість	Піклування про добробуту людей, з якими часто контактує індивід (надійність, чесність, лояльність, відповідальність)
		Універсалізм	Толерантність та захист добробуту всіх людей та природи (соціальна справедливість, рівність, захист навколишнього середовища)

Існують дві характеристики, які є принципово важливими для розуміння теорії. Перша – це ієрархічність порядку, про яку зазначалося вище. Цінності (як в індивідів, так і на агрегованому рівні для соціальних груп) є впорядковані за важливістю. Друга ключова особливість полягає в тому, що цінності не просто

класифікуються, але і структурно впорядковуюються: між ними існують відносини сумісності та конфлікту, які утворюють кругову структуру (Schwartz, 2012). Цінності, що є суміжними у колі, мають схожі мотиваційні підстави. Водночас, цінності на протилежних полюсах мають навпаки різні. Ціннісний простір в межах цієї теорії конструюється з двох ключових осей. Перша вісь протиставляє відкритість до змін (самостійність, стимуляція, гедонізм) і консервативність (безпека, конформізм, традиції). Якщо узагальнити, то на полюсі відкритості до змін для індивідів важливими є незалежність, новизна та ризик. Для полюсу консервативності навпаки є стабільність, збереження соціального порядку та відданість традиції. Збереження вже наявного соціального порядку дозволяє відчувати ту певність, яку він передає (Daniel et al., 2012, С. 4). Індивіди з високою оцінкою консервативних цінностей схильні дотримуватися сімейних та релігійних звичаїв, зазвичай загалом є більш релігійними і скептичними до нового (Schwartz, 2012). Друга вісь конструюється з цінностей орієнтації на себе (англ. self-enhancement) та цінностей орієнтації на інших (англ. self-transcendence). Орієнтація на себе включає в себе базові цінності досягнення, влади і багатства. Для цих людей важливий власний інтерес. На противагу цьому виступають цінності орієнтації на інших, які включають в себе доброзичливість та універсалізм. Люди, які знаходяться з цього боку шкали прагнуть рівності, вважаються важливим допомагати іншим людям, дбають про природу (Schwartz, 2012).

Теорія базових цінностей була емпірично верифікована в різних культурних контекстах. Як зазначає автор, в 96-ти з 97 вибірок було присутнім розрізнення за віссю відкритості до змін – консервативності. Розрізнення за віссю орієнтації на себе та орієнтації на інших було присутнє у 94 вибірках з 97. З цього можна зробити висновок, що два абстрактні виміри, що лежать в основі визначення цінностей є майже універсальними (Schwartz, 1994, с.34).

Отже, якщо підсумувати, теорія базових цінностей виступає основою для розгляду першого рівня аналітичної рамки ціннісної організації реальності. Ця теорія розглядає цінності, як стійку, когнітивну систему, яка продукує смисли. Ш. Шварц виділяє 10 базових цінностей (влада, безпека, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброзичливість, традиції, конформізм), які є універсальними і які утворюють кругову структуру. При цьому, в межах теорії, зазначається про те, що цінності створюють ієрархічний порядок і, відповідно, це дозволяє робити висновки щодо того як кожен окремий індивід (або група на агрегованому рівні) пріоритезує ці 10 базових цінностей. З цієї пріоритетзації 10-ти цінностей створюється модель їхнього співвідношення із вісьма консервативність – відкритість до змін, орієнтація на себе (англ. self-enhancement) – орієнтація на інших (англ. self-transcendence). Однак, підхід Ш. Шварца фіксує передусім індивідуальний рівень ціннісної організації соціальної реальності. Хоч теорія базових людських цінностей також претендувала і на вивчення культурних цінностей, але вона передусім асоціюється саме з індивідуальними цінностями. Саме тому для переходу від аналізу індивідуальних пріоритетів до аналізу ширших культурних зрушень звернемося до іншої теоретичної рамки, яка напряду пов'язана саме з колективними цінностями. Теорія модернізації, яку була уточнена Р. Інглхарт та К. Вельцелом, дозволяє дослідити як раз колективний рівень цінностей і простежити як соціально-економічні умови, міжгенераційна зміна та відчуття загрози безпеці впливають на культурні орієнтації суспільств.

1.2.2. Колективний рівень: Рональд Інглхарт та теорія модернізації

Теорія базових цінностей Ш. Шварца надає відповідь на питання *що* важливо для конкретної людини, тоді як теорія модернізації Р. Інглхарта ставить принципово інше питання: *як* змінюються ціннісні орієнтації цілих суспільств у процесі їхнього економічного та соціального розвитку? Відповідно, йдеться не про індивідуальні

мотиваційні пріоритети, а про ширші культурні орієнтації, що характеризують суспільства на макрорівні. Цей перехід передбачає іншу логіку аналізу та інші інструменти вимірювання.

Основою для робіт Р. Інглхарта стала необхідність в більш глибокому поясненні суспільного розвитку. Загалом, дослідники різних галузей знань шукають пояснення успіху суспільств в дуже різних причинах: економісти фокусуються на економічному зростанні та теоріях раціонального вибору; політологи сфокусовані на інституційному розвитку держав та ефективності політичних систем та устроїв; дослідники міжнародних відносин скеровують увагу на геополітичні аспекти успіху та взаємини між різними державами/групами держав. Однак, в останні кілька десятиріч років більша увага почала надаватися питанням участі культури, цінностей та переконань громадян цих країн і їхньому впливу на подальший успіх (Harrison, 2002). Традиція дослідження прогресу через культуру як раз сформувалася як відповідь на обмеженість суто економічних та інституційних теорій розвитку. Як пише С. Хантінгтон (Huntington, 2000, С. xiv) досліджуючи особливості модернізації, політичної демократизації, військової стратегії, поведінки етнічних груп, і навіть конфігурацію міжнародних союзів і конфліктів, дослідники почали дедалі більше активно звертатися до культурних чинників. Дослідник наводить приклад Гани та Південної Кореї: при аналізі економічних даних про Гану та Південну Корею на початку 1960-х років він був здивований рівнем схожості економік цих країн. Вони мали приблизно співставні рівні ВВП на душу населення; подібний поділ їхньої економіки на основні продукти, виробництво та послуги; і в переважній більшості експорт первинної продукції. Окрім цього, обидві країни отримували схожий рівень економічної допомоги. Через тридцять років Південна Корея стала промисловим гігантом з чотирнадцятою за величиною економікою у світі, транснаціональними корпораціями, експортом автомобілів, електронного обладнання та іншої складної

продукції, а дохід на душу населення був приблизно таким, як у Греції. В Гані ж таких змін не відбулося: ВВП на душу населення становив на той момент приблизно одну п'ятнадцяту ВВП Південної Кореї. Автор згоден, що багато факторів зіграли свою роль, але вважає, що культура має бути однією з значних частин цього пояснення. Він особисто вбачає роль в тому, що південнокорейці цінували ощадливість, інвестиції, працьовитість, освіту, організованість і дисципліну; цінності жителів Ганни відрізнялися. Цей приклад є необхідним для розуміння того яким є значення культури та культурних факторів на макрорівні.

Р. Інглхарт на початкових етапах роботи над оновленням теорії модернізації також цікавився культурним фактором і шукав розуміння того як економічний розвиток та безпекові фактори впливають на культурну зміну. Початок роботи над вивченням ціннісних змін був покладений у 1970-х роках, коли дослідником була сформульована концепція посматеріалізму (Inglehart, 1977). Однією з основ теорії виступила теорія потреб А. Маслоу. Р. Інглхарт в своїй роботах також робив акцент на ідеях ієрархії потреб і принципу дефіцитності. Автор припускав, що якщо базові потреби фізичного та економічного виживання є недостатньо забезпеченими, люди надають пріоритет саме їм; якщо ж вони в основному задоволені, зростає значущість потреб вищого порядку, а саме самовираження, автономії, участі у прийнятті рішень (Inglehart, 1997). Саме з цього випливало головне припущення Інглхарта: ціннісні орієнтації суспільств можуть змінюватися передбачуваним чином у зв'язку зі змінами умов життя, а отже можуть бути систематично виміряні й порівняні між країнами.

У ранній версії своєї теорії Р. Інглхарт описував цей процес як перехід від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей (Inglehart, 1988). Матеріалістичні орієнтації пов'язані з пріоритетом економічної та фізичної безпеки, тоді як постматеріалістичні з автономією, участю, свободою вираження і якістю життя. Пізніше ця логіка була розширена і включена до ширшої теорії

людського розвитку, в якій ціннісні зміни розглядаються як частина довготривалого процесу модернізації та постмодернізації (Inglehart, 2018). Природа походження цієї теорії також походить з тез щодо людських потреб. Автор, посилаючись на еволюційний підхід, стверджує, що найбільш важливим аспектом життя є виживання – усі організми намагаються віднайти достатню кількість ресурсів для забезпечення власного виживання. Однак, коли базові ресурси стають доступними, людські пріоритети починають змінювати. В цьому контексті Інглхарт підкреслює, що тільки в останні кілька десяти років значна частка населення зростала з впевненістю, що їм не загрожує дефіцит їжі. Така ситуація є в певному сенсі унікальною, бо виживання не завжди було гарантованим для великої частки людства. З огляду на це, впливає ключова логіка теорії модернізації: гарантованість виживання призводить до переорієнтації людських пріоритетів. При цьому ця переорієнтація відбувається не просто на індивідуальному рівні, а вона призводить до ширших соціокультурних трансформацій. Ці трансформації відбуваються як в політиці, так і в економіці, релігії та інших сферах життя. Траєкторія, яку описує Р. Інглхарт у своїх роботах, передбачає зміщення від традиційних центрів авторитету (передусім церква та держава) до людини та її індивідуальних потреб (Рис. 1.1).

Рис 1.2. Модернізація і постмодернізація (адаптовано з (Inglehart, 1997, с. 75))

Автор знаходить також і емпіричні підтвердження для своєї роботи. Для опису змін, які відбуваються у розвинутих індустріальних суспільствах він використовує поняття «тиха революція» (Inglehart, 1977). Під цим поняттям автор має на увазі не різкий злам, а поступову масштабну трансформацію колективних ціннісних орієнтацій. Ця трансформація стала одним із проявів ширшого процесу постмодернізації та була зумовлена кількома історичними передумовами. В першу чергу, це швидке економічне зростання країн з капіталістичною економікою (в першу чергу, країни Європи, Північної Америки та Азії). При цьому, становлення держави загального добробуту (англ. “welfare state”) створив мінімальні гарантії соціального захисту і зменшив ризик крайньої матеріальної депривації. І, врешті-решт, після Другої світової війни європейський континент тривалий час не стикався з масштабними війнами. У сукупності ці умови сформували новий досвід соціалізації: післявоєнні покоління дедалі частіше зростали в середовищі, де фізичне та економічне виживання вже не знаходилося під таким суттєвим ризиком (Inglehart, 2019). На загальному рівні постмодернізація проявляється у поступовому послабленні матеріалістичних орієнтацій і зростанні значущості постматеріалістичних цінностей. Ця теза підтверджується автором даними Світового дослідження цінностей. Когортний аналіз, порівняння країн із різним рівнем добробуту, а також вивчення довгострокових тенденцій за останні десятиліття, усі ці аналітичні підходи демонструють, що міжпоколіннєве зрушення від матеріалізму до постматеріалізму справді відбувається і, більше того, воно є лише частиною більш широкого культурного зсуву (Inglehart, 2019). Йдеться про перехід від пріоритету економічної та фізичної безпеки (матеріалістичних цінностей) до більшої уваги до автономії, самовираження та якості життя (постматеріалістичних цінностей). Як зазначає автор, постматеріалістичні орієнтації тісно пов’язані з індивідуалізацією та зростанням значення особистої автономії. Вони передбачають вищу увагу до гендерної рівності, толерантності

щодо аутгруп, свободи висловлювання, а також участі індивіда у прийнятті рішень у політичній та економічній сферах. В кінцевому рахунку, це впливає на процеси на макрорівні і відображається як в таких аспектах, як нові пріоритети у вихованні дітей (від працьовитості до розвитку уяви та толерантності) до таких ставленнєвих характеристик, як ставлення до гендерної рівності, захисту довкілля, демократичної участі та свободи вибору. Водночас, Інглхарт не трактує досягнення екзистенційної безпеки як стан повного соціального спокою. Навпаки, у постмодерному суспільстві зростає чутливість до питань якості життя, справедливості, самореалізації та ефективності суспільних інституцій. Тобто постмодернізація не означає, що люди перестають хвилюватися. Ні, вони хвилюються і, можливо, навіть сильніше, ніж раніше. Просто тепер це хвилювання пов'язане з іншими причинами. У суспільствах із вищим рівнем добробуту джерелами тривоги частіше стають такі проблеми, як нестабільність глобалізованої економіки, екологічні ризики, зміна клімату, якість демократії або можливість особистої самореалізації (Inglehart, 2018). Отже, постмодернізація не усуває невизначеність, але змінює її зміст і переносить увагу з проблем виживання на проблеми якості життя, автономії та майбутнього суспільного розвитку.

Одним з результатів розробки теорії, є формування Карти культур світу (англ. Cultural Map). Карта зображує взаємопов'язані культурні цінності, що варіюються між суспільствами у двох основних вимірах: традиційні проти секулярно-раціональних цінностей на вертикальній осі та цінності виживання проти самовираження на горизонтальній осі (Inglehart & Welzel, 2010, С. 49). Перша вісь, яка має дихотомію традиційне vs секулярно-раціональне, відображає ступінь, до якого суспільство орієнтується на релігію та традиційний авторитет, або натомість на секуляризм та раціональність. Традиційні цінності включають наголос на важливості релігії, батьківсько-дитячих зв'язків, поваги до авторитету та відкидання розлучень, абортів тощо. Секулярно-раціональні цінності є

протилежними за кожним із цих параметрів. Друга вісь, яка визначає цінності виживання vs цінності самовираження, проводить розмежування між пріоритетом на економічній та фізичній безпеці та на пріоритетті добробуту, якості життя та самовираженню.

Р. Інглхарт багато уваги приділяє саме трансформаційному аспекту. Він фокусує свою увагу на такому понятті, як міжгенераційна зміна цінностей. Відповідно до *гіпотези соціалізації*, базові ціннісні орієнтації людини формуються в юнацькому віці і залишаються відносно стабільними впродовж усього дорослого життя (Inglehart, 2018). Це означає, що ціннісна трансформація суспільства відбувається передусім через заміщення поколінь: покоління, що зросло в умовах відносного матеріального достатку, поступово замінює покоління, яке пережило економічну нестабільність та екзистенційну загрозу. Дана теза береться до уваги при побудові підходу до поколіннєвого аналізу на українській вибірці, про що буде детальніше зазначено в розділі 2. Однак, на цьому етапі важливо вже зробити висновок, про який зазначає дослідник – ціннісні зміни є процесом тривалим та поступовим, міжпоколіннєва заміна є цьому підтвердженням.

Перехід до постматеріалістичних цінностей є найбільш емпірично підтвердженим саме в західних суспільствах. Однак, якщо виходити з логіки автора про глобальну культурну трансформацію, тоді можна зробити припущення, що ця логіка мала б застосовуватися також і для інших країн. Водночас таке припущення потребує важливого уточнення.

Постматеріалістичні зміни цінностей укорінилися в західних суспільствах, і, теоретично, враховуючи той факт, що ця культурна зміна відбувається на глобальному рівні, це також має бути актуальним до інших незахідних суспільств. Водночас, тут треба зробити зауваження, яке робить і Р. Інглхарт у своїх роботах. Він не говорить про культурну зміну як про абсолютно прямолінійний процес. Існує вплив низки історичних та контекстних факторів. Для пояснення цього Р. Інглхарт

використовує поняття «залежності від попереднього шляху розвитку» (англ. “*path dependency*”), яке пов’язано з тим, що соціокультурні зміни можуть наштовхуватися на опір культурної спадщини. На думку Р. Інглхарта, системи цінностей відображають баланс між рушійними силами модернізації і впливом традиції, яка продовжує мати значний вплив на траєкторію розвитку (Inglehart, 2019). Саме тому країни з подібним рівнем економічного розвитку можуть опинятися в різних частинах мапи культур (англ. *Cultural map*). Для аналізу України цей аргумент має особливе методологічне значення, оскільки її культурна траєкторія формувалася, зокрема, під впливом радянської спадщини. Окрім цього, Р. Інглхарт не зводить культурну динаміку лише до повільної міжпоколіннєвої зміни. Він також визнає, що великі соціальні потрясіння, як війна, революції, економічні кризи можуть ставати чинниками різких або суттєвих ціннісних зрушень (Inglehart, 2018). Ця теза з’являється в роботах автора, але при цьому не має достатнього емпіричного підтвердження. Саме тому ця теза є особливо важливою для перевірки, бо випадок України дозволяє поставити і перевірити питання – чи здатне повномасштабне вторгнення суттєво змінити ціннісну динаміку на колективному рівні.

В межах цього підрозділу і загалом рівня колективних цінностей важливо згадати про критику підходу Р. Інглхарта, яка має суттєве значення для цієї роботи. Перший напрям критики стосується змістовної валідності висновків теорії. Зокрема, зверталася увага на те, що в низці країн зростання економічного добробуту не супроводжувалося стійким зростанням постматеріалістичних орієнтацій, а в деяких випадках спостерігався навіть зворотний рух. Р. Брум (Brum, 2016) зазначає, що протягом останніх років відбувається зниження рівнів постматеріалістичних цінностей. Автор наводить приклади США, Китаю та Росії, де рівень постматеріалізму зменшився, навіть незважаючи на зростання ВВП. Дослідник також наводить приклад Китаю, де класичні фактори постматеріалізму не працюють (вищий дохід, приналежність до середнього/вищого класу або ж

проживання у певних регіонах не призводили до більшої прихильності до цінностей самовираження). Автор також наводить приклад Росії, де економічне зростання супроводжується посиленням ксенофобних настроїв. Дану динаміку змін автор пояснює двома факторами, які не враховує теорія Р. Інглхарта – загострення геополітичного суперництва та зростання економічної нерівності. У відповідь на цю критику Р. Інглхарт (Inglehart, 2016) наголошував, що зсув визначається не лише об'єктивними факторами, як рівень ВВП та темпи розвитку економіки, а також суб'єктивним відчуттям екзистенційної безпеки. Більше того, ця зміна є міжпоколіннєва і відповідно відбувається через міжгенераційне заміщення, тому цей процес є тривалим. Це уточнення є релевантним і для аналізу України, де повномасштабна війна впливає як на об'єктивне сприйняття безпеки, так, потенційно, і на суб'єктивне.

Другий, більш фундаментальний напрям критики стосується того, що саме вимірює підхід Р. Інглхарт. Ця критика є особливо важливою для розуміння колективного рівня ціннісної організації соціальної реальності. Як зазначають С. Дембіцький та співавтори, інструментарій Світового дослідження цінностей (англ. WVS) ближчий до вимірювання культурних і політичних орієнтацій суспільства, ніж до вимірювання цінностей у строгому сенсі (Дембіцький та ін., 2019). Ця критика є методологічно значущою і не повинна ігноруватися. Саме тому в межах цієї дисертації виміри Інглхарта-Вельцеля є окремим рівнем ціннісної організації соціальної реальності. Вони розглядаються як культурні ціннісні орієнтації, колективні орієнтації суспільства або ж частково політичні цінності, що відображають уявлення про соціальне благо, бажаний суспільний порядок, пріоритет безпеки, автономії, традиції чи самовираження. Така інтерпретація узгоджується і з позицією Є. Головахи, який підкреслює, що «ключовою складовою поняття цінностей є культурно обумовлені стійкі уявлення соціуму про соціальне благо» (Головаха, 2023, С. 13).

Отже, (уточнена) теорія модернізації та підхід Р. Інглхарта є теоретичною основою для аналізу колективного рівня цінностей. Вони дозволяють досліджувати не індивідуальні мотиваційні пріоритети, а ширші культурні орієнтації суспільства та їхню зміну в довгостроковій історичній перспективі. Його ключове значення для цієї роботи полягає в тому, що він дає змогу поставити питання про те, як змінюється ціннісний профіль суспільства під впливом модернізації, і яким чином відчуття безпеки (або навпаки небезпеки, що особливо релевантно в контексті повномасштабної війни) впливає на ці процеси. Водночас, межі цього підходу також є зрозумілими: він не описує ані індивідуальної мотиваційної структури цінностей, ані того режиму їх функціонування, за якого окремі ціннісні домени набувають статусу недоторканих і некомпромісних. Саме тому для повнішого розуміння трансформації цінностей в умовах повномасштабного вторгнення необхідно перейти до розгляду сакрального рівня цінностей.

1.2.3. Сакральні цінності (модель відданого актора / злиття ідентичності)

Теорії Ш. Шварца та Р. Інглхарта, розглянуті в попередніх підрозділах, описують індивідуальний і колективний рівні ціннісної організації соціальної реальності. Вони дозволяють аналізувати або мотиваційні пріоритети індивідів, або культурні орієнтації суспільства, однак не повною мірою пояснюють ті ситуації, в яких окремі цінності набувають статусу недоторканих і не підлягають компромісу. Саме в умовах повномасштабної війни і, відповідної загрози безпеці, може активуватися ще один вимір ціннісної організації соціальної реальності – сакральний. На цьому рівні йдеться не лише про те, що є важливим для індивіда чи суспільства, а про те, що сприймається як абсолютне, некомпромісне і таке, заради чого люди та групи можуть бути готовими до крайніх форм поведінки, включно з жертвою (англ. *sacrificial*). Аналізу цього рівня через підходи до сакральних

цінностей, злиття ідентичності та моделі відданого актора присвячено цей підрозділ.

Вихідною точкою для концептуалізації сакральних цінностей стала критика домінуючих у другій половині XX століття моделей раціонального вибору. Піддалась критиці теза у межах якої актори розглядаються як суб'єкти, що зважують витрати й вигоди своїх дій та ухвалюють рішення відповідно до логіки максимізації корисності (Olson, 1971). Такі підходи до інтерпретації поведінки спиралися на утилітаристське припущення. Передбачалось, що поведінка людини визначається передусім очікуваною вигодою, а отже, її рішення можна пояснити через розрахунок переваг, втрат і можливих компенсацій. Однак, подальші дослідження показали обмеженість цієї логіки. Існують випадки, коли індивіди не поведуться як актори, які готові обмінювати деякі цілі на іншу вигоду (наприклад, матеріальну, політичну або інший тип вигоди). Навпаки, їхні дії визначаються не через інструментальний характер, а скоріше через принциповий. Тут йде мова про моральні імперативи, уявлення про недоторканне та цінності, які не сприймаються як предмет торгу. Саме в цьому контексті починає формуватися поняття сакральних цінностей.

Одними з перших, хто почав детально розробляти конструкт сакральних цінностей були Ф. Тетлок та співавтори. Вони визначили, що «сакральна цінність має трансцендентне значення, яке виключає порівняння, компроміси або будь-яке інше змішування з світськими цінностями» (Tetlock et al., 2000, С. 853). Близьку за змістом ідею розвивали також дослідники, які використовували поняття «захищених цінностей». У цьому підході центральною ознакою таких цінностей є опір компромісам з іншими типами благ, зокрема економічними (Baron & Spranca, 1997, С. 14). Тут варто зазначити, що, незважаючи на відмінність в термінології, обидві концептуалізації сходяться в одному принциповому пункті: до цього класу цінностей не можна застосувати логіку фінансової компенсації. У цьому ж напрямі

Дж. Гінгіс і С. Атран (Ginges & Atran, 2013, С. 274) пояснюють, що сакральні цінності формуються коли «люди вважають, що певний об'єкт (наприклад, ділянка землі) або ідея (наприклад, національне право) не є звичайним уподобанням, яке можна оцінити за метрикою, аналогічною з матеріальними благами». Тобто сакральна цінність не є просто дуже сильною преференцією. Її специфіка полягає в тому, що вона набуває внутрішньої значущості й починає функціонувати у форматі імперативу.

Варто підкреслити, що сакральні цінності не слід ототожнювати з моральними переконаннями. Моральні переконання насамперед пов'язані з уявленнями про добро і зло, справедливість і несправедливість, правильне й неправильне (Skitka et al., 2005). При цьому, варто відзначити, що деякі сакральні цінності можуть містити моральний компонент, однак він не є їхньою обов'язковою ознакою (Ginges & Atran, 2013, С. 274). Ця відмінність є добре проілюстрованою в прикладах Ф. Тетлока (Tetlock, 2003, С. 320), який серед прикладів називає любов, честь і справедливість, як ті об'єкти, до яких люди можуть ставитися як до недоторканих. Однак, не кожне моральне переконання автоматично стає сакральною цінністю. Як зазначають дослідники, емпірично не було виявлено прямої кореляції між важливістю певних моральних чеснот і ймовірністю того, що вони сприйматимуться як сакральні (Ginges & Atran, 2013, С. 274). Тому, можна припустити, що сакральність цінності пов'язана не лише з моральною важливістю цінності, а насамперед із її сприйняттям як такої, що не підлягає обміну, компромісу чи компенсації.

Окрім цього, сакральні цінності мають зв'язок з поведінкою та емоційною компонентою. Ф. Тетлок (Tetlock, 2003, С. 321) також створив модель захисту сакральних цінностей (SVPM). У межах цієї моделі увага зосереджується на трьох типах реакцій, які виникають у ситуаціях потенційного порушення сакральних цінностей:

1. *Моральне обурення* – якщо люди дізнаються, що хтось погодився на «табуйований» обмін, тобто обміняв сакральну цінність на матеріальну або іншу вигоду, це часто викликає різке засудження;
2. *Моральне очищення* – сама думка про порушення сакральних цінностей може спричиняти відчуття провини або дискомфорту, що спонукає людей до символічних чи практичних дій (актів «очищення»);
3. *Гіпотеза реальних обмежень* – згідно з якою навіть ті цінності, які люди щиро вважають недоторканими, за певних обставин можуть ставати предметом переговорів. У цьому контексті особливе значення мають риторичні переформулювання: спосіб подання компромісу може змінювати те, як люди сприймають потенційне порушення сакральної цінності.

Однак, варто також зазначити, що Ф. Tetlock (Tetlock, 2003, С. 322) вводить ідею «псевдо-сакральності» цінностей. На його думку, люди можуть щиро вірити абсолютну недоторканність певної цінності, однак у реальному житті така абсолютність не завжди витримує тиск обставин. За умов дефіциту ресурсів, загрози життю або необхідності ухвалювати трагічні рішення навіть сакральні цінності можуть отримувати певну «ціну». Прикладом в цьому випадку слугує ситуація з продажем органів тіла на рику. Абсолютне неприйняття такої практики суттєво слабшає, якщо вона фреймується не як комерціалізація тіла, а як спосіб врятувати багато людських життів. В цілому, в традиції дослідження сакральних цінностей і особливо в роботах Ф. Тетлока важливим є питання меж практичної непорушності сакральних цінностей. Люди можуть демонструвати сильне обурення, коли їм прямо пропонують матеріальну компенсацію за те, що вони вважають сакральним. Однак, якщо той самий обмін фреймується інакше (наприклад, у форматі рутинного або ж трагічного) може сприйматися інакше (Tetlock, 2003, С. 321). Тобто в межах підходу Ф. Тетлока у сакральних цінностей

все ж є певний елемент гнучкості. В одних ситуаціях вони справді функціонують як непорушні, тоді як в інших можуть виявляти певну гнучкість.

У цьому контексті не варто виключати той факт, що справді частина цінностей може бути «псевдо-сакральною». Існує також і розуміння, що цінності можуть змінюватися під тиском контексту. Тому позиція Дж. Гінгіса і С. Атрана, згідно з якою люди можуть воювати й бути готовими померати за абстрактні цінності (Ginges & Atran, 2013), не обов'язково суперечить підходу Ф. Тетлока (Tetlock, 2003).

Сакральні цінності також мають важливий груповий вимір. Вони можуть бути джерелом солідарності, об'єднуючи людей навколо спільних символів, територій, ідей або моральних принципів. Водночас саме через свою недоторканність вони здатні посилювати міжгрупові конфлікти, оскільки компроміс щодо таких цінностей сприймається не як прагматична домовленість, а як зрада або моральне приниження. Тому в межах цієї теорії існує таке поняття як «ефект відсічі» (англ. backfire effect). Він описує ситуацію, коли пропозиція компромісу щодо сакральної цінності не знижує, а навпаки посилює спротив (Ginges & Atran, 2013). Існують кілька прикладів, які емпірично підтверджують цей ефект. Особливо показовими є експерименти в ізраїльсько-палестинському контексті, де дослідники перевіряли, як ізраїльтяни та палестинці реагують на різні варіанти угод щодо цінностей, які вони вважають сакральними. Результати засвідчили, що додавання матеріальних вигод до компромісних пропозицій часто не пом'якшувало позицію респондентів, а навпаки посилювало негативне сприйняття (Sheikh et al., 2013). Окрім цього, дослідники звертають увагу на механізм символічних жестів. На прикладі єврейських поселенців в Ізраїлі та палестинських біженців було показано, що визнання цінностей іншої сторони може мати більший потенціал для зниження конфліктності, ніж матеріальні компенсації (Ginges & Atran, 2013).

Однак, важливим аспектом дослідження сакрального рівня цінностей є також і перехід від цінностей до поведінкових наслідків. Саме тому, дослідниками розроблялися модель «відданого актора» (англ. *devoted actor*), яка поєднувала теорії сакральних цінностей та злиття ідентичності, щоб краще пояснювати чому люди готові йти на крайні форми поведінки, щоб захищати певні цінності (Atran, 2016). Саме в цьому контексті В. Свонн та його колеги (Swann et al., 2024) розробили теорію злиття ідентичності (англ. *identity fusion*). Її центральною інновацією стало поняття «злиття» (англ. *fusion*), яке описує не просто належність людини до групи, а значно глибший емоційний зв'язок між особистим і соціальним «я». У стані злиття межа між цими двома вимірами ідентичності стає розмитою або майже зникає. На відміну від класичної теорії соціальної ідентичності, цей підхід виходить із того, що в процесі злиття особиста й групова ідентичності не заміщують одна одну, а стають взаємозалежними. Формування цього концепту було пов'язане з потребою кращого розуміння наслідків терористичних атак у США 2001 року та вибухів у Мадриді 2004 року. Ці події загострили питання про те, які психологічні механізми можуть пояснити готовність людей до екстремальної прогрупової дії, включно з ризиком для власного життя або самопожертвою.

На думку дослідників, злиття ідентичності спирається на певну «психологічну архітектуру», основи якої формуються ще в дитинстві (Swann et al., 2024, С. 14). До її елементів автори відносять досвід прив'язаності та ранніх стосунків з опікунами, потребу в самоверифікації з боку людей, які розуміють і підтверджують погляди «зливої» особистості, а також відчуття спільності, що може ґрунтуватися на генетичній або психологічній близькості. Особливо важливим для українського контексту є ще один чинник, а саме інтенсивний спільний емоційний досвід, зокрема переживання колективної травми.

У теорії злиття ідентичності виокремлюють чотири ключові принципи злиття ідентичності (Swann & Buhrmester, 2015):

- 1) *Принцип агентної особистості* – означає, що особисте «я» не зникає в групі, а навпаки, може ставати джерелом активної прогрупової дії.
- 2) *Принцип синергії ідентичностей* – передбачає, що особиста та соціальна ідентичності у сильно «злитих» осіб взаємно підсилюють одна одну й разом можуть мотивувати крайні форми прогрупової поведінки
- 3) *Принцип реляційних зв’язків* – вказує на те, що люди з високим рівнем злиття піклуються як про абстрактну групу, так й про конкретних її членів. Саме тому вони можуть бути особливо схильними підтримувати самопожертву заради порятунку окремих представників групи.
- 4) *Принцип безповоротності* – означає, що після формування сильного злиття його підтримують не лише колективні символи чи групова належність, а й особисте «я» індивіда та його зв’язки з іншими членами групи (Swann & Buhrmester, 2015, С. 54)

На цьому етапі важливо визначити, *що* може бути об’єктом злиття. Згідно з теорією злиття ідентичності і при системному огляді джерел, який був здійснений А. Варманом (Varmann et al., 2024) було визначено, що процес злиття може відбуватися як з великими соціальними групами, як нація або країна, так і й з релігійною, політичною, родинною, фанатською чи іншою значущою спільнотою, з конкретним індивідом або лідером, а також із групою, до якої людина формально не належить, але з якою відчуває сильний зв’язок. У деяких інших дослідженнях досліджувалося також процес, коли об’єктом злиття стають справа, цінність або символічний об’єкт. Систематизований огляд наданий у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. Можливі об’єкти злиття ідентичності, (на основі (Swann et al., 2024; Varmann et al., 2024)

Тип об’єкта злиття	Приклади
Національна спільнота	країна, нація, народ
Релігійна спільнота	релігійна група, віра, конфесія
Політична група	партія, рух

Політичний або харизматичний лідер	лідер, командир, символічна постать
Родинна / близька група	сім'я, брат / сестра, близнюки
Фанатська / спортивна група	футбольний клуб, фанати
Аутгрупа	група, до якої людина не належить, але яку підтримує
Пригноблена група	жертви, групи опору
Справа (англ. cause)	свобода, незалежність, боротьба, захист країни
Цінність або символічний об'єкт	сакральна цінність, моральний принцип

Концепт злиття ідентичності отримав емпіричне підтвердження. Оскільки однією з головних цілей цієї теорії є пояснення екстремальної прогрупової поведінки, значна частина досліджень фокусувалася на готовності людей битися та помирати за групу: революціонерів у Лівії в 2011 році (Whitehouse et al., 2014), злиття з релігією та підтримку насильницької відплати в Ізраїлі (Fredman et al., 2017), хуліганську поведінку футбольних фанатів в Бразилії та Великій Британії (Newson, 2019), вплив етнорелігійного злиття ідентичності на ескалацію конфліктів в Камеруні (Buhrmester et al., 2022). Загалом, як зазначають А. Гомес та співавтори (Gómez et al., 2011, С. 919), накопичено значний масив доказів того, що злиття ідентичності краще, ніж звичайна групова ідентифікація, прогнозує готовність людей захищати членів групи та підтримувати крайні форми прогрупової поведінки. Окремо варто згадати дослідження Мартела та колег (Martel et al., 2021), у якому порівнювалися три потенційні предиктори готовності до самопожертви. Це були сакральні цінності, моральні вподобання та злиття ідентичності. Дослідження стосувалося права на зброю та права на аборт і проводилося у США та Іспанії. Результати показали, що всі три конструкти мають значення для пояснення готовності до самопожертви, однак при окремому розгляді саме злиття ідентичності виявилось найсильнішим предиктором.

Варто уточнити, що значна частина літератури про злиття ідентичності справді зосереджується на екстремальній поведінці, зокрема на її радикальних або

насильницьких формах. Однак, попри це, цей конструкт не варто зводити лише до екстремізму. Існують також дослідження, у яких злиття пов'язується з більш просоціальними формами прогрупової поведінки: пожертвуванням коштів нужденним членам групи, взаємодопомогою, волонтерською підтримкою або готовністю витрачати власні ресурси заради групи. Як зазначають Свонн та співавтори (Swann et al., 2010), просоціальний потенціал злиття полягає в тому, що поєднання особистої агентності з груповими інтересами може породжувати інтенсивні форми про-групової поведінки. Подібну критику надмірно вузького трактування злиття ідентичності запропонували також Дж. Клейн та Б. Бастіан (Klein & Bastian, 2023). Готовність битися або навіть убивати за власну групу залежить від того, як саме сприймається загроза. Агресія в такому випадку може бути спрямована не проти будь-якого зовнішнього об'єкта, а саме проти джерела загрози. Крім того, така поведінка проходить крізь фільтр групових норм і цінностей (Klein & Bastian, 2023, С. 2). Отже, злиття ідентичності може мати як деструктивні, так і захисні або просоціальні прояви залежно від контексту, характеру загрози та нормативної структури групи.

Модель відданого актора поєднує два ключові предиктори крайньої прогрупової поведінки (сакральні цінності та злиття ідентичності) в єдину теоретичну рамку. Логіка їхньої взаємодії є такою: сакральні цінності визначають за що людина готова жертвувати; злиття ідентичності визначає наскільки глибоким є зв'язок між особистим та соціальним. Разом вони формують «відданого актора» людину, чия поведінка виходить за межі раціонального розрахунку (Gómez et al., 2017).

Застосування цієї рамки до України є теоретично виправданим, однак потребує методологічної уваги. По-перше, більшість емпіричних досліджень сакральних цінностей проводились у контекстах релігійних або етнополітичних конфліктів, тоді як для випадку України релевантний інший контекст: загроза

державності та суб'єктності країни. По-друге, в Україні сакральні цінності мають специфічну операціоналізацію. В дослідженні сакральних цінностей у роботі К. Мальцевої, Е. Галімова і О. Кучинського (Maltseva et al., 2023) перевірялися сакральні цінності сім'ї, демократії, свободи, незалежної держави. Автори підкреслюють, що цінності свободи, демократії та незалежності отримали найвищі середні оцінки в ієрархії цінностей (Maltseva et al., 2023, С. 332). На відміну від більшості кейсів, по яким існують емпіричні дані щодо сакральних цінностей, кейс України в певній мірі є унікальним. Можна припустити, що сакральність деяких цінностей формувалася або значно посилилася протягом доволі короткого періоду часу. Повномасштабне вторгнення потенційно могло ще сильніше вплинути на формаційний процес сакральних цінностей і змістити фокус суспільних уявлень про «недоторкане». Додаткові підстави для такого припущення дають дослідження, проведені вже після початку повномасштабної війни в Україні. Наприклад, А. Гомез та колеги (Gómez et al., 2023) в кількох дослідженнях в Україні показали, що злиття ідентичності дійсно прогнозує готовність до боротьби. Важливо, що цей механізм працював не лише щодо захисту країни, а й щодо захисту базових цінностей, а саме демократії та свободи (Gómez et al., 2023, С. 8). Один із висновків авторів полягав у тому, що готовність до крайніх форм прогрупової поведінки залежить від сили злиття, оцінки «духовної сили» та довіри до співвітчизників. Отже, автори прийшли до висновку, що нематеріальні чинники відіграють ключову роль у поясненні соціальної стійкості українців в умовах війни. Схожі висновки також прослідковуються в дослідженні Баутісти та співавторів (Bautista et al., 2025), які з'ясували, що середні значення показника злиття ідентичності зросли саме на початку повномасштабного вторгнення, хоча згодом дещо знизилися. Подібна динаміка була зафіксована і для злиття з цінністю демократії. Це дозволяє припустити, що війна не лише активізувала національну ідентичність, а й посилила

зв'язок між особистим «я», колективною належністю та ключовими політичними цінностями.

Отже, сакральний рівень ціннісної організації реальності описує принципово інший режим функціонування цінностей порівняно з індивідуальним і колективним (культурним) рівнем. Тут йдеться не про особисті мотиваційні пріоритети (Ш. Шварц) і не про культурні орієнтації (Р. Інглхарт), а про абсолютні межі, захист яких виключає раціональний розрахунок. Модель відданого актора, яка поєднує напрацювання Ф. Тетлока, С. Атран і В. Свонн, показує, що цей рівень активується в умовах загрози безпеці, коли сакральні цінності зливаються з особистою ідентичністю і перетворюють звичайних людей на відданих акторів. Саме цей механізм є важливим для розуміння ще одного рівня того, що відбувається з ціннісною структурою українського суспільства під час повномасштабного вторгнення для доповнення тих аспектів, які не покривають теорії Ш. Шварца та Р. Інглхарта.

1.3. Трансформація цінностей в умовах соціальних змін, кризи та війни

Одне з відкритих дослідницьких питань у соціальних науках полягає в тому, наскільки стабільними є цінності в умовах радикальних суспільних потрясінь. Якщо в умовах відносної стабільності цінності зазвичай розглядаються відносно сталими (як на індивідуальному, так і на колективному рівні), то періоди кризи, небезпеки та війни ставлять під сумнів цю стабільність. Саме тому для аналізу цінностей у контексті повномасштабної війни важливо починати не з припущення про обов'язкову трансформацію, а з теоретичної проблеми: чи справді загроза для безпеки змінює цінності, і, якщо так, то на якому рівні ці зміни відбуваються.

На цьому етапі важливо розрізнати щонайменше два аналітичні рівні, про які було зазначено у попередніх розділах дисертації. В першу чергу, це індивідуальні базові цінності, які за логікою теорії Ш. Шварца є відносно стабільними

орієнтирами, що визначають життєві пріоритети індивіда (Schwartz, 2012). Другий рівень – це колективні цінності, або ж як було зазначено культурні орієнтації, які також можуть знаходитися під впливом історичного контексту та змін у відчутті безпеки (Inglehart, 2018). Саме ця різниця між рівнями є однією з центральних для інтерпретації ціннісних змін в умовах соціальних змін, криз та війни.

Розпочнемо з індивідуальних цінностей. У межах теорії базових цінностей Ш. Шварца індивідуальні цінності трактуються як відносно стабільні мотиваційні орієнтири. Більшість лонгітюдних досліджень доводить помірну або високу рангову стабільність базових цінностей протягом дорослого життя, навіть в умовах потенційно важливих життєвих переходів (англ. transitions) (Schuster et al., 2019). Водночас ця стабільність не означає повної незмінності. У моделі зміни цінностей А. Барді та Р. Гудвіна підкреслюється, що трансформація існує і вона може відбуватися через кілька механізмів: праймінг, адаптацію, ідентифікацію, підтримку узгодженості та прямі спроби переконання (Bardi & Goodwin, 2011, С. 12). Дослідники не сперечаються, що цінності стабільні, але вони все ж акцентують увагу на тому, що зміни можливі. Можна припустити, що зміни цінностей стають найбільш вираженими та незворотними, коли відбуваються кардинальні зміни у житті індивідів. Відповідно, вже на цьому етапі можна зробити обережне припущення, що руйнування базових когнітивних схем (наприклад, через колективну травму або війну) має потенціал до впливу на зміну ціннісних пріоритетів.

Водночас, варто зазначити, що емпіричні дослідження кризових контекстів дають неоднозначну картину. Загалом, дослідження демонструють, що економічні чи звичайні контекстуальні зміни мають досить обмежений вплив на глибокі ціннісні переконання (Tormos et al., 2017). Водночас, існують обмежені емпіричні свідчення, що у періоди підвищеної небезпеки дослідники регулярно фіксують зміщення у бік цінностей збереження: безпеки, конформізму та традиції. З іншого

боку в такі періоди фіксується ослаблення відкритості до змін. Саме такий патерн виявлено під час пандемії коронавірусу у 2019 році. Відчуття загрози під час пандемії було пов'язане зі зростанням важливості цінностей збереження, а відкритість до змін і орієнтація на себе ставали менш значущими. Більше того, автори роблять висновок, що саме посилення цінностей збереження частково пояснює, чому люди більше дотримувалися обмежень на пересування та соціального дистанціювання: чим сильніше вони відчували загрозу, тим більше орієнтувалися на безпеку й порядок, а отже були більш готові дотримуватися обмежень (Bonetto et al., 2021). Аналогічно, аналіз ціннісних змін серед європейської молоді під час глобальної фінансової кризи (Sortheix et al., 2019) показав доволі схожі тенденції – відбувся зсув цінностей у напрямку цінностей збереження (зросла важливість безпеки, традиції та конформізму). Однак, що важливо, також зросла важливість цінності доброзичливості. Водночас, самостійність, стимуляція та гедонізм знизилися. Ці результати дають підстави припускати, що в умовах невизначеності та відчуття загрози, люди та суспільства дійсно можуть рухатися у напрямку цінностей збереження. Схожий, хоча й короткостроковий, ефект було зафіксовано і в дослідженні фінських підлітків після терактів 11 вересня: зросла важливість цінностей безпеки, тоді як значущість стимуляції (тобто прагнення до новизни, ризику й захопливого життя), а подекуди і доброзичливості, знизилася. При цьому автори підкреслюють, що такі зміни не були обов'язково тривалими: з часом частина цінностей поверталася до попереднього рівня. Цей кейс є важливим, оскільки демонструє, що навіть суспільства, віддалені від безпосереднього епіцентру події, можуть переживати відчутну (але не обов'язково довготривалу) ціннісну трансформацію під впливом загрози (Verkasalo et al., 2006).

Військовий контекст у наявній літературі досліджений слабше. Деякі роботи дозволяють отримати дуже попередні уявлення. Одне з небагатьох досліджень, що

безпосередньо стосується війни, аналізувало зміну цінностей ізраїльських підлітків під час ізраїльсько-ліванської війни 2006 року (Daniel et al., 2013). Опитування проводилося чотири рази – на початку, в середині та в кінці війни 2006 року, під час якої їхнє рідне місто зазнало бомбардувань. Дослідники прийшли до висновку, що цінності традицій, влади та безпеки зросли, тоді як цінності конформізму зменшилися. Цінності доброзичливості, універсалізму, самостійності, стимуляції та гедонізму зменшилися. Цінності досягнень спочатку зменшилися, а потім зросли. Автори пояснюють це тим, що в ранньому підлітковому віці система цінностей ще досить гнучка, тому сильні зовнішні потрясіння, як-от війна, можуть тимчасово або доволі суттєво її змінювати (Daniel et al., 2013). Водночас, дослідження має обмеження: невелику вибірку, відсутність довоєнного виміру та короткий період спостереження, тому для висновків про довготривалі ефекти війни потрібні подальші дослідження.

Інші роботи свідчать, що навіть радикально небезпечне середовище не обов'язково спричиняє сильний злам базових індивідуальних цінностей. Так, дослідження шведських військових під час шестимісячної місії в Афганістані показало, що цінності загалом залишалися доволі стабільними, а бойовий досвід лише слабо підвищував ймовірність змін; сильнішими предикторами стабільності або зрушень виявилися риси особистості (Sundberg, 2016). Ця знахідка ще раз підтверджує, що навіть у ситуації прямої військової участі зміна цінностей не є автоматичною. Однак, варто також зважати на специфіку вибірки цього дослідження – групове середовище, військовий контекст та військова ідентичність можуть бути додатковими чинниками зміни або стабільності базових цінностей. Окремо варто звернути увагу й на дослідження, що аналізують не лише ціннісні зміни під час війни, а й їхній зв'язок із процесами адаптації після пережитого воєнного досвіду. Зокрема, дослідження сирійських біженців показало, що вищий рівень значущості цінностей у поєднанні з сильнішою сприйманою соціальною

підтримкою позитивно пов'язаний із посттравматичним зростанням. Це означає, що цінності в умовах війни можуть виступати не лише об'єктом зміни, а й внутрішнім ресурсом відновлення та переосмислення досвіду після травми (Simsir & Dilmas, 2021).

Поряд із дослідженнями зміни цінностей існують окремі роботи, які аналізують зв'язок між цінностями та установками щодо війни. Зокрема, мілітаристські установки пов'язуються з більшою важливістю цінностей влади, досягнення, безпеки та конформізму і нижчою значущістю універсалізму та доброзичливості (Cohrs et al., 2005). Автори також висувують тезу, що ці установки частково пояснюються двома психологічними механізмами: з одного боку страхом загрози й потребою в безпеці, а з іншого орієнтацією на ієрархію та меншу чутливість до людських втрат. Дослідження страху війни також показують, що сильніший страх війни пов'язаний насамперед із вищою важливістю цінностей безпеки, конформізму, універсалізму і, частково, доброзичливості (Boehnke & Schwartz, 1997). В ізраїльській вибірці страх ядерної війни також був пов'язаний із цінностями влади та досягнення (Boehnke & Schwartz, 1997). Отже, військовий контекст може виступати не лише чинником зміни цінностей, але й контекстом для активації тих чи інших цінностей.

Окрему увагу варто приділити роботам, які пов'язують періоди змін та криз зі зміною (або ж стабільністю) не лише індивідуальних цінностей, але й колективних. В цьому випадку показовим є японський кейс пандемії коронавірусу. У дослідженні П. Акалійського та колег (Akaliyski et al., 2024) показано, що екзистенційна небезпека й психологічний дистрес були пов'язані зі зниженням емансипативних і секулярних цінностей, причому цей ефект був сильнішим у регіонах, які більше постраждали від пандемії. Це важливий аргумент на користь того, що зміни в умовах загрози можуть бути нерівномірними, просторово диференційованими й мати певний вплив не лише на індивідуальному рівні, але й

на колективному. Для українського випадку цей висновок теж може бути релевантним, бо відчуття небезпеки в Україні також може різнитися в залежності від регіону. Подібну логіку демонструє і дослідження Н. Дж. Ечевєрріа Вісенте та колег (Echeverría Vicente et al., 2020), в якому показано, що досвід дорослішання в країні зі збройним конфліктом пов'язаний зі слабшою підтримкою емансипативних цінностей у дорослому віці. На прикладі Мексики та Колумбії автори демонструють, що когорти, які зростали в умовах вищого рівня насильства, пізніше менше підтримували цінності свободи вибору, автономії та рівності. Отже, тривале насильство може мати не лише короткостроковий ефект страху, а й довший поколіннєвий вплив на нормативні орієнтації, послаблюючи цінності, пов'язані з емансипацією (Echeverría Vicente et al., 2020). Існує ще один приклад дослідження ціннісних трансформацій саме під час пандемії. В цьому випадку, при аналізі данського суспільства. В цьому випадку, автори прийшли до висновку, що цінності, які формуються під час ранньої соціалізації, лишаються стабільними в тому числі під час серйозної кризи. Однак, змін зазнали інші параметри, які стосуються колективних та культурних орієнтацій – зростання інституційної довіри, а саме громадяни почали більше довіряти інституціям (парламенту, уряду та системі охорони здоров'я). Окрім цього, важливо підкреслити, що зросла потреба у державному втручанні, а також збільшився запит на «сильного лідера» (Reeskens et al., 2021, С. 162). Окрім цього, індекс постматеріалізму Інглхарта також зазнавав волатильності між 2017 і 2020 роками. Незважаючи на те, що очікування були в тому що індекс буде стабільним, але криза, яка була спричинена коронавірусом, створила зрушення і в контексті цих установок (Reeskens et al., 2021).

Важливою для інтерпретації цих процесів є і теоретична рамка управління страхом смерті (англ. Terror Management Theory). В межах цієї теорії екзистенційна загроза не зводиться лише до страху як емоційної реакції: вона стимулює пошук сенсу, самоцінності та захист близьких соціальних зв'язків (Greenberg et al., 1986).

Як зазначають дослідники, на основі експериментальних даних теорія управління страхом смерті стверджує, що люди намагаються приглушити думки про смерть кількома основними способами: через підвищення самооцінки завдяки досягненням у культурно значущих сферах, через сильніше утвердження норм своєї спільноти та жорсткішу реакцію на відхилення від них, а також через пошук близькості з іншими й орієнтацію на просоціальні цілі. У центрі цього підходу лежить ідея, що підтримка власного культурного світогляду як правильного, цінного й особливого допомагає людині послаблювати тривогу, пов'язану з усвідомленням смерті (Maltseva et al., 2023). Існують дослідження, в яких застосовувалася ця теорія для пояснення реакції людей на пандемію. Дослідники зазначають, що навіть коли люди по-різному оцінюють небезпеку вірусу, сама загроза смерті суттєво впливає на їхні установки й поведінку. Вони розрізняють два типи захисних реакцій: безпосередні, спрямовані на зниження ризику тут і зараз або на заперечення загрози, і глибші – це ті, коли люди шукають сенс, самоцінність, опору у власних переконаннях та близьких стосунках (Pyszczynski et al., 2021). Відповідно, в цьому сенсі загроза може підштовхувати людей до захисту не лише індивідуальної безпеки, а й тих символічних структур, через які вони отримують відчуття значущості та належності. Для контексту російсько-української війни це особливо важливо, оскільки дає підстави припустити, що загроза безпеці може впливати не тільки на індивідуальні цінності безпеки, а й на колективні та потенційно сакралізовані цінності, пов'язані з нацією, солідарністю, жертовністю та сенсом спільного існування. Про це буде детальніше зазначено у розділі 2 цієї дисертації.

Отже, наявна література дозволяє сформулювати кілька висновків, які безпосередньо визначають логіку цієї дисертації. По-перше, індивідуальні базові цінності, ймовірно, є відносно стабільними, однак ця стабільність не означає повної незмінності. Емпіричні дослідження підтверджують, що в умовах масштабних

соціальних потрясінь (фінансових криз, пандемій і, ймовірно, війни) можуть відбуватися зрушення в ціннісних пріоритетах. Висновки частини досліджень збігаються і стверджують, що в таких умовах відбуваються зрушення в напрямку цінностей збереження. По-друге, було визначено, що рухливими можуть бути також і колективні цінності. Наявна література надає підтвердження, що в умовах кризових змін, колективні орієнтації, культурні установки та уявлення про безпеку, владу, порядок і суспільний устрій можуть змінюватися. По-третє, теоретичні підходи, зокрема теорія управління страхом смерті, дають підстави припускати, що загроза безпеці існування не лише підсилює значущість окремих цінностей, пов'язаних із виживанням і безпекою, а й створює умови для актуалізації певних типів цінностей та типів поведінки, зокрема сакральних цінностей, посилення колективної ідентифікації та готовності до крайньої про-групової поведінки. Водночас, варто зазначити, що вплив кризи, війни чи загрози безпеці існування не розгортається у вакуумі – він завжди опосередковується історичним досвідом, характером модернізаційних процесів і особливостями колективної ідентичності. Саме тому для коректного аналізу ціннісних трансформацій в українському суспільстві варто визначити специфіку українського ціннісного простору – це історичний і соціокультурний ґрунт, на якому формувалися індивідуальні, колективні та сакральні цінності й на якому сьогодні розгортається їхня трансформація.

1.4. Специфіка українського ціннісного простору: історичний контекст формування та передумови трансформації

Аналіз ціннісних трансформацій потребує детального розуміння контексту, в якому вони відбуваються. Жодна з теоретичних рамок аналізу ціннісних трансформацій, які використовуються в межах цієї роботи, не є контекстно-нейтральною. Теорія базових цінностей демонструє, що індивідуальні ціннісні

пріоритети формуються через взаємодію з соціальним середовищем і відображають умови, в яких відбувалась соціалізація індивіда (Schwartz, 1994). Теорія модернізації, в свою чергу, передбачає, що колективні ціннісні орієнтації є відбитком соціально-економічних умов дорослішання цілих поколінь, а їхня трансформація має міжгенераційний характер (Inglehart, 2018). Теоретична рамка сакральних цінностей і злиття ідентичності вказують на те, що сила ідентифікації індивіда з групою і готовність до крайньої про-групової поведінки залежать від спільного досвіду, спільної загрози і спільних символічних референтів (Ginges & Atran, 2013; Swann et al., 2024; Tetlock et al., 2000). Відповідно, реконструкція ціннісного контексту є не просто доповненням теоретичного аналізу, а є його необхідною складовою: щоб зрозуміти, *що і чому* трансформується в українському суспільстві, необхідно розуміти контекст в якому це відбувається. Аналогічно до того, як П. Штомпка (Sztompka, 1994) наголошував, що соціальні зміни не відбуваються у вакуумі, а завжди залежать від базової конфігурації і ця конфігурація визначає характер, напрямок і масштаб трансформації, для аналізу ціннісних трансформацій також варто розуміти контекстуальні чинники.

Для України ця специфіка визначається поєднанням кількох ключових чинників: радянською спадщиною, незавершеним модернізаційним переходом і процесом переосмислення національної ідентичності. Як незалежна держава Україна існує з 1991 року, однак її історичний розвиток відбувався в умовах перебування різних регіонів під впливом різних держав. Ця спадщина може бути не лише частиною політичної історії, але і потенційним чинником ціннісної диференціації. Водночас, варто визнати, що однією з головних передумов певного формату ціннісної трансформації періоду незалежності може виступати саме радянська спадщина (Schwartz et al., 2000). Радянська система суттєвим чином впливала на зовнішні умови існування: форсована індустріалізація, масова урбанізація, загальна освіта. Водночас, це поєднувалося з високою залежністю від

держави, дефіцитом автономії, низькою горизонтальною довірою, декларативним колективізмом і поєднанням офіційного атеїзму з традиційними релігійними практиками, що збереглись у приватній сфері (Geoffrey Hosking, 2013; Lewin & Elliott, 2005; Smolkin, 2018). У цьому сенсі радянський досвід важливий не лише як політичне минуле, а як специфічний режим соціалізації, який задавав адаптивні патерни поведінки та обмежував розвиток автономії і громадянської суб'єктності.

В контексті ціннісних трансформацій, Ш. Шварц та інші (Schwartz et al., 2000) напряму пов'язують тривале життя під комуністичним режимом з специфічним профілем ціннісних орієнтацій. У країнах Східно-Центральної Європи вищими були орієнтації на консерватизм і ієрархію, а нижчими егалітаризм, інтелектуальна й афективна автономія порівняно із Західною Європою. Автори пояснюють це не стільки успіхом ідеологічної індоктринації, скільки адаптацією до повсякденних умов життя: небезпеки, непередбачуваності, дефіциту довіри, патерналізму та обмеження ініціативи. Водночас вони не знаходять швидкого ціннісного зсуву після падіння комунізму: через 5-6 років після інституційних змін базові ціннісні профілі залишалися відносно стабільними.

У межах теорії модернізації, однак, вирішальне значення мають не лише об'єктивні умови існування, але й відчуття безпеки і суб'єктивного добробуту, тобто суб'єктивне відчуття захищеності від фізичних, матеріальних і соціальних загроз. Саме тому пострадянський досвід часто описується через особливості процесу модернізації: поєднання відносно високої секулярності з низьким рівнем цінностей самовираження. Це означає, що руйнування комуністичного режиму саме по собі не гарантувало ціннісної трансформації до цінностей самовираження та емансипаційних цінностей. Навпаки, нестабільність, економічна вразливість і слабкість інститутів могли затримувати або блокувати такий перехід. Як зазначає Ю. Савельєв (Savelyev, 2016) повільна ціннісна модернізація в першу чергу пов'язана із структурними економічними бар'єрами: низькі темпи зростання,

високий рівень бідності та соціальної нерівності утримують суспільство в ціннісному режимі, орієнтованому на виживання. Ця теза узгоджується з теорією Р. Інглхарта: без об'єктивного та суб'єктивного відчуття безпеки перехід до цінностей самовираження є обмеженим (Inglehart, 1997).

Із проголошенням незалежності у 1991 році Україна увійшла в період інституційної, економічної та культурної трансформації. Відбувався не лише перехід до ринкової економіки та демократії, а й про формування нової колективної ідентичності. Формування нової колективної ідентичності не було лінійним, воно було складним. Як зазначає П. Штомпка (Sztompka, 2000), різкі соціальні зміни, навіть ті, що сприймаються як позитивні, генерують культурну травму, якщо відбуваються швидше, ніж суспільство встигає адаптуватись: старі системи смислів втрачають легітимність раніше, ніж нові встигають сформуватись і закріпитись. В цьому контексті, Є. Головаха (Головаха, 2016, С. 29) визначає, що українському суспільству притаманні «подвійна інституціональна система, масова аномічна деморалізація і масова соціальна ексклюзія, цінності «спотвореного модерну», неостанові утворення як основа соціальної структури, відсутність інституціональної довіри та негативні ідентичності». У цьому контексті особливого значення набувають революційні події 2004 і 2013-2014 років. Помаранчева революція є одним із перших масових проявів, що погано вписується у модель пострадянської апатії: вона мобілізувала значну кількість громадян навколо цінностей чесних процедур, політичної участі та громадянської гідності (Åslund & McFaul, 2013). Вона мобілізувала сотні тисяч людей навколо цінностей, які у термінології К. Вельцеля можна назвати емансипативними. Водночас, Помаранчева революція не призвела до стійкої консолідації опісля. Інституційна слабкість нового керівництва, відсутність відчутних змін у повсякденному досвіді більшості громадян і подальше повернення до влади попередніх еліт спричинили відкат мобілізаційного потенціалу і поглибили недовіру до інститутів і до можливості

системних змін загалом (Malygina, 2010). Цей досвід є важливим контекстом для розуміння Євромайдану: у 2013-2014 роках, під час Революції гідності, спостерігається нова хвиля суспільної мобілізації і знову ж таки для захисту тих орієнтацій, які можна назвати постматеріалістичними. Дослідження учасників Євромайдану демонструють, що мотиваційним компонентом до участі була не виключно геополітична орієнтація (вибір євроінтеграційного курсу), але й гідність: відчуття приниження з боку держави і прагнення до поваги як громадянина, що має права і суб'єктність (Shestakovskii, 2015). У термінології Р. Інглхарта і К. Вельцеля це можна інтерпретувати як прояв цінностей самовираження. Більше того, безпосередньо дослідження індивідуальних цінностей учасників Євромайдану продемонструвало, що для протестувальників були особливо важливими самостійність, універсалізм і доброзичливість, а менш важливими – конформність, традиція, безпека та влада/багатство (Shestakovskii, 2015). Тобто вони більше орієнтувалися на свободу, загальне благо і відкритість до змін, ніж на збереження статус-кво та особисте домінування. Показово, що Євромайдан мобілізував учасників з різних регіонів і різних мовних груп, що є додатковим свідченням того, що ця подія мала загальнонаціональний характер (Zelinska, 2017). Окремим наслідком Євромайдану, було руйнування моделі «двох Україн» як аналітично релевантної рамки. В. Кулик (Kulyk, 2016, С. 609) демонструє, що після 2014 року основна маса населення України значно більше погоджується щодо базових елементів національної ідентичності: важливості української нації, прозахідного курсу, національного історичного наративу та пріоритету української мови. Дані КМІС (КМІС, 2024) підтверджують, що частка тих, хто вважає себе в першу чергу громадянином України зросла з 42% у 1990-х до ~60% у 2014-2021 та 80% після повномасштабного вторгнення. Тобто вже після Євромайдану та початку війни, фіксуються передумови зрушення до консолідованої національної ідентичності, яка є необхідною, хоч і не єдиною, умовою для того рівня злиття ідентичності з

національною спільнотою, про яке буде далі зазначено в емпіричній частині дисертації.

Анексія Криму та початок війни у 2014 році є якісно новими чинниками, які мають потенціал впливу на ціннісні трансформації. Ці події є першими у сучасній історії України досвідом масового зіткнення з прямою збройною агресією. Теоретично, цей чинник має подвійний ціннісний ефект. З одного боку, будь-який збройний конфлікт абсолютно логічно призводить до зниження рівня відчуття, як об'єктивної, так і суб'єктивної безпеки і це за логікою теорії модернізації, мало б підсилювати цінності виживання (Inglehart, 2018). З іншого боку, саме у випадку України досвід війни мав і чіткий символічний вимір: йшлося не лише про фізичне виживання, а й про захист права на суверенність і власний спосіб колективного існування (Kuzio, 2017). Саме ця подвійність (безпекова та символічна) є важливою передумовою того, що в умовах повномасштабного вторгнення можуть актуалізуватися не лише цінності виживання, а й більш складні форми колективної мобілізації, пов'язані з жертовністю, національною солідарністю та сакральними цінностями. Як зазначає М. Чабанна (Чабанна, 2023, С. 329) «в умовах російської агресії ціннісний вимір набуває додаткового значення, оскільки війна стала поштовхом до зміцнення національної ідентичності та цивілізаційного вибору України. Європейський напрям інтеграції, відтак, є як політичною, так і ціннісною відповіддю на загрозу демократичному розвитку».

Отже, можна підсумувати, що специфіка українського ціннісного простору полягає в тому, що він формувався на перетині трьох великих процесів: радянської спадщини, незавершеної модернізації та поступової консолідації національної ідентичності в умовах революції, початку війни у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Саме ця комбінація робить український випадок особливим для аналізу ціннісних трансформацій. З одного боку, вона дозволяє припускати збереження багатьох рис пострадянського суспільства (низький рівень безпеки,

відносно висока секулярність, низькі рівні самовираження). З іншого боку, вона створює передумови для того, щоб в умовах великої зовнішньої загрози активувалися не лише цінності безпеки, а й колективні та сакральні форми ціннісної організації, пов'язані з ідентифікацією з національною спільнотою, готовністю до самопожертви і захистом символічно значущих об'єктів.

Висновки до розділу 1

Перейдемо до кількох узагальнюючих висновків, які формують теоретико-методологічну рамку всього дослідження. По-перше, цінності доцільно розглядати не як однорідний конструкт, а як багаторівневий феномен, що існує на межі між індивідуальним і колективним вимірами соціальної реальності. У цьому сенсі цінностями виступають одночасно і як індивідуальні мотиваційні пріоритети, так і культурно та історично зумовлені уявлення про бажане, значуще і важливе для соціальних груп і суспільств. Саме тому для соціологічного аналізу важливо розрізняти індивідуальні та колективні рівні цінностей.

Індивідуальний рівень, представлений теорією базових цінностей Ш. Шварца, дозволяє аналізувати мотиваційні пріоритети на рівні індивідів (в межах цілей цього дослідження використовується агрегований рівень). Колективний рівень, концептуалізований через підхід Р. Інглхарта та К. Вельцеля, дає змогу фіксувати культурні орієнтації суспільства, пов'язані з модернізаційними процесами. Сакральний рівень, пов'язаний із підходами до сакральних цінностей, злиття ідентичності та моделі відданого актора, описує принципово інший режим функціонування цінностей – такий, у якому окремі ціннісні домени виходять за межі звичайної пріоритетності та набувають статусу недоторканих, безкомпромісних і пов'язаних із готовністю до крайньої про-групової поведінки. Отже, йдеться не про три конкуруючі теорії, а про три взаємодоповнювальні теоретичні рамки, кожна з яких фіксує окремий вимір концепту цінностей.

Огляд літератури щодо цінностей у кризових умовах показав, що соціальні зміни, в тому числі пов'язані з відчуттям загрози та небезпеки, не мають однакового впливу на всі рівні цінностей. Наявні дослідження дають підстави вважати, що індивідуальні цінності загалом є відносно стабільними, хоча в умовах значних потрясінь можуть спостерігатися зрушення в окремих ціннісних пріоритетах, найчастіше у напрямку посилення цінностей збереження. Водночас колективні цінності та культурні орієнтації виявляються більш рухливими. Дослідження демонструють, що на цьому рівні суспільні потрясіння можуть супроводжуватися змінами в уявленнях про безпеку, владу, порядок, довіру до інститутів тощо. Окремо теоретичні підходи, пов'язані з управлінням страхом смерті (англ. Terror Management Theory), сакральними цінностями та злиттям ідентичності, дають підстави припускати, що в умовах екзистенційної загрози може активуватися ще один вимір – сакральний, який поєднує символічну значущість певних цінностей із високим рівнем колективної ідентифікації та готовністю до крайньої про-групової поведінки.

При цьому, було зазначено, що застосування теоретичних моделей до українського випадку потребує врахування його історичної специфіки. Український ціннісний простір формується на перетині радянської спадщини, незавершеного модернізаційного переходу та процесу конструювання національної ідентичності. Радянський спадок залишив наслідки, які проявляються у вигляді низької горизонтальної довіри, патерналістських орієнтацій, дефіциту громадянської автономії. Водночас, період незалежності, масові революції 2004 та 2013-2014 років, війна після 2014 року, повномасштабне вторгнення у 2022 році створили нові передумови для трансформації колективної ідентичності, переосмислення орієнтацій і посилення цінностей, пов'язаних з національною ідентичністю.

Таким чином, теоретико-методологічне підґрунтя дослідження дозволяє сформулювати ключове вихідне припущення цієї дисертації: трансформація

цінностей українського суспільства до та під час повномасштабного вторгнення не може бути пояснена лише через один рівень аналізу. Для її розуміння необхідно одночасно враховувати стабільність і можливу динаміку індивідуальних цінностей, динаміку колективних культурних орієнтацій та потенційну актуалізацію сакрального виміру в умовах небезпеки. Саме з цієї багаторівневої логіки випливає і побудова емпіричної частини дисертації.

Відповідно, у наступному розділі буде обґрунтовано методологію дослідження трансформації цінностей, зокрема дизайн дослідження, джерела емпіричних даних, операціоналізацію індивідуальних, колективних і сакральних цінностей, а також методи аналізу, що дозволяють емпірично перевірити сформульовані в цьому розділі теоретичні припущення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ

2.1. Позиційність дослідника в контексті дослідження трансформації цінностей

Рефлексія щодо позиції дослідника є необхідним елементом методологічної прозорості. Вона не претендує на усунення суб'єктивності, а є радше механізмом відкритого визнання суб'єктивності з метою забезпечення можливості критичної оцінки результатів (Breuer, 2003; Morrissey et al., 2026).

Автор цього дослідження є громадянином України, який проживає на підконтрольній уряду України території протягом усього періоду повномасштабного вторгнення. Це означає, що дослідник належить до тієї самої групи, яка є об'єктом дослідження і безпосередньо переживає події, які становлять контекст аналізу. З одного боку, перебування всередині досліджуваного контексту забезпечує глибоке розуміння соціальної реальності, яку аналізує дослідження: смислового навантаження конструктів, які вимірюються, логіки відповідей респондентів, а також нюансів інтерпретації результатів, які можуть бути недоступні зовнішньому спостерігачеві. З іншого боку, та сама позиція створює кілька ризиків для наукового аналізу. По-перше, ризик підтверджувального упередження (англ. confirmation bias): дослідник може несвідомо надавати перевагу інтерпретаціям, які підтверджують певний бажаний наратив. По-друге, ризик упередженого формулювання інструменту: відбір цінностей для вимірювання, формулювання компромісних сценаріїв і тлумачення аномальних результатів потенційно могли бути зумовлені позицією дослідника як учасника подій. Для мінімізації цих ризиків у дослідженні застосовано кілька механізмів контролю.

Операціоналізація ключових конструктів здійснена на основі стандартизованих інструментів із доведеною крос-культурною валідністю (PVQ-21, вербальна шкала злиття ідентичності, інструментарій WVS). Статистичний аналіз ґрунтується на перевірці попередньо сформульованих гіпотез, а не підтверджені завчасно відомих.

Таким чином, позиція дослідника-учасника не розглядається як підстава для сумніву у валідності результатів, але є чинником, який має бути відомий читачеві для повноцінної оцінки дослідження.

2.2. Дослідницький дизайн вивчення трансформації цінностей до та під час повномасштабного вторгнення

Дослідження побудоване у кількісній парадигмі і поєднує вторинний аналіз даних двох міжнародних порівняльних досліджень з первинним аналізом даних власного емпіричного дослідження, яке було проведено у 2025 році. Такий дизайн обумовлений специфікою дослідницького завдання: аналіз трансформації цінностей в умовах повномасштабного вторгнення вимагає одночасного поєднання довготривалого аналізу змін із фіксацією актуального стану цінностей в умовах активної фази війни. Інакше кажучи, необхідно встановити базовий профіль і траєкторії змін до 2022 року, а також зробити зріз, який фіксуватиме цінності безпосередньо під час активних бойових дій.

Першим джерелом даних є хвилі Європейського соціального дослідження (англ. European Social Survey, ESS) за період з 2004 по 2024 рік (European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC), 2025). Це дослідження є основним джерелом для аналізу індивідуальних цінностей, оскільки містить інструмент PVQ-21 Ш. Шварца. Європейське соціальне дослідження є репрезентативним крос-секційним дослідженням, яке дозволяє відстежувати динаміку ціннісного профілю населення України через сім часових точок. Це

дослідження також покриває і 2 вкрай важливі часові точки для завдань цього дослідження – 2022-й і 2024-й рік.

Другим джерелом даних є хвилі Світового дослідження цінностей (англ. World Values Survey, WVS), хвилі з 1996 по 2020 рік (Haerpfer et al., 2020). Воно забезпечує вимірювання колективних ціннісних орієнтацій через інструментарій Інглхарта-Вельцеля, включно з індексом постматеріалізму і складовими культурної мапи. Водночас, критичним обмеженням цього джерела є відсутність даних по Україні після 2020 року, що унеможливорює прямий аналіз динаміки колективних цінностей у воєнний період виключно на основі WVS.

Третім джерелом є авторське онлайн-опитування, яке було проведено в жовтні 2025 року на онлайн-панелі Info Sapiens, яка відповідає стандартам ESOMAR (International Chamber of Commerce (ICC)/Esomar, 2025). Це дослідження забезпечує актуальну емпіричну інформацію станом на 2025 рік, яка недоступна у даних міжнародних проєктів: індивідуальні цінності за PVQ-21, складові культурної мапи Інглхарта-Вельцеля включно з індексом постматеріалізму, сакральні цінності, злиття ідентичності з Україною, особистий воєнний досвід, а також поведінкові змінні, пов'язані з війною. Саме це джерело дає змогу включити до аналізу сакральний рівень цінностей і поведінковий вимір, яких бракує у ESS та WVS.

Такий дослідницький є наслідком об'єктивних обмежень проведення досліджень під час воєнних дій. Повномасштабне вторгнення розпочалося у лютому 2022 року і суттєво ускладнило проведення репрезентативних опитувань методом особистих інтерв'ю в Україні за стандартними протоколами. Це означає, що будь-яке дослідження трансформації цінностей під час війни неминуче стикається з методологічним розривом між доступними інструментами і реальними умовами збору даних. Авторське дослідження 2025 року є відповіддю на цей виклик, але при цьому воно не претендує на пряму методологічну порівнюваність з

даними міжнародних проєктів. При цьому, воно забезпечує актуальну емпіричну базу для аналізу трьох рівнів цінностей у воєнному контексті і це є важливим внеском для виконання поставлених цілей цього дисертаційного дослідження.

Отже, три джерела даних виконують різні аналітичні функції. ESS є основою для аналізу довготривалої динаміки індивідуальних цінностей (включно з періодом повномасштабного вторгнення). WVS є основою для аналізу колективних цінностей у передвоєнний період. Авторське дослідження 2025 року є основою для аналізу актуального стану індивідуальних, колективних і сакральних цінностей, а також їхнього зв'язку з воєнним досвідом і поведінковими проявами (крайніми формами про-групової поведінки). У тих випадках, де дослідницькі завдання потребують зіставлення між різними джерелами, такі порівняння мають аналітичний, а не строго еквівалентний характер; відповідні методологічні застереження подаються у відповідних емпіричних підрозділах і систематизуються в підрозділі 2.8.

2.3. Вторинний аналіз даних: Європейське соціальне дослідження та Світове дослідження цінностей

2.3.1. Європейське соціальне дослідження

Європейське соціальне дослідження (далі – ESS) – це міжнародне дослідження, яке проводиться з 2002-2003 років і охоплює більше 30 європейських країн. Метод збору даних - особисте інтерв'ю (англ. face-to-face), переважно CAPI, тобто у комп'ютеризованому форматі. Вибірку складають особи віком від 15 років, які проживають у приватних домогосподарствах незалежно від громадянства. Формування вибірки передбачає імовірнісний підхід до відбору респондентів. Україна бере участь в ESS з 2004 року. У цьому дослідженні використовуються дані семи хвиль участі України: Раунд 2 (2004-2005), Раунд 3 (2006-2007), Раунд 4 (2008-2009), Раунд 5 (2010-2011), Раунд 6 (2012-2013), Раунд 10 (2022) і Раунд 11 (2023-

2024). Дані десятого раунду по Україні мають особливий статус: вони зібрані Київською школою економіки та Київським міжнародним інститутом соціології у січні–лютому 2022 року, польовий етап завершився за два тижні до початку повномасштабного вторгнення, і ці дані опубліковані як пов’язане дослідження, оскільки повна методологія ESS не могла бути застосована в умовах, які склалися (European Social Survey, 2025).

Загальна логіка побудови вибірки передбачає стратифікацію за регіонами (24 області України та місто Київ) та за типом населеного пункту (міський чи сільський), в результаті чого було отримано 49 страт. На першому етапі виборчі дільниці в межах кожної страти були обрані випадковим чином (загалом 300 дільниць). На другому етапі домогосподарства були обрані за допомогою процедури випадкового відбору в межах обраних виборчих дільниць. На заключному етапі в межах кожного домогосподарства-учасника інтерв’юер випадковим чином обрав одного відповідного респондента зі списку членів домогосподарства. Обсяги вибірки по Україні варіюються між хвилями в діапазоні приблизно від 1 500 до 2 500 респондентів. Точні значення по розміру вибірки по кожній хвилі та датам проведення польового етапу наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Хвилі ESS, період збору даних та розмір вибірки

Хвиля	Період збору даних	Розмір вибірки
ESS11	30.04.2024 - 03.07.2024	2661
ESS10	18.01.2022 - 08.02.2022	1531
ESS6	11.07.2013 - 09.08.2013	2178
ESS5	13.05.2011 - 30.07.2011	1931
ESS4	01.03.2009 - 02.04.2009	1845
ESS3	06.12.2006 - 12.01.2007	2002
ESS2	28.01.2005 - 10.03.2005	2031

У всіх аналізах на основі даних ESS використовується аналітична вага *anweight*, що відповідає офіційним рекомендаціям ESS (Kaminska, 2020). Дана вага коригує диференційовані ймовірності відбору, похибки невідповіді та різницю в розмірах населення між країнами. При об'єднанні хвиль в один масив були сконструйовані нові ваги, задача яких полягала в нормалізації в межах кожної хвилі до середнього значення 1. Це відбувалося шляхом ділення індивідуальної ваги на середню вагу відповідного раунду, це забезпечує рівний внесок кожної хвилі незалежно від розміру вибірки.

2.3.2. Світове дослідження цінностей (англ. World Values Survey (WVS))

Світове дослідження цінностей (англ. World Values Survey (WVS)) – це глобальний міждисциплінарний проєкт, який досліджує цінності і переконання населення у понад 100 країнах починаючи з 1981 року. WVS є найбільшим некомерційним крос-національним дослідженням, яке охоплює таку кількість країн. Проєкт координується Асоціацією WVS, яка забезпечує єдині методологічні стандарти для всіх країн-учасниць. Основний метод збору даних, аналогічно до ESS, метод особистого інтерв'ю. Цільова сукупність охоплює доросле населення країни віком від 18 років, яке проживає у приватних домогосподарствах. Стандарти WVS передбачають імовірнісну вибірку, хоча конкретні процедури її реалізації можуть варіюватися між країнами залежно від наявності відповідних реєстрів і організаційних можливостей місцевих партнерів.

У цьому дослідженні використовуються дані WVS по Україні за чотири хвилі: 1996, 2006, 2011 та 2020 роки (Haerpfer et al., 2022). У 2020 році польовий етап сьомої хвилі WVS в Україні був проведений компанією Info Sapiens та ГО «Центр “Соціальний моніторинг”» за підтримки Українського культурного фонду. Опитування 2020 року було реалізоване методом CAPI, який тривав з 21 липня до

17 серпня 2020 року. Точні значення по розміру вибірки по кожній хвилі та датам проведення польового етапу наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Хвилі WVS, період збору даних та розмір вибірки

Хвиля	Період збору даних	Розмір вибірки
WVS 1996	12.09.1996 – 01.10.1996	2811
WVS 2006	11.2006	1000
WVS 2011	01.12.2011 – 12.12.2011	1500
WVS 2020	21.07.2020 – 17.08.2020	1289

Для аналізу даних WVS використовуються офіційні вагові змінні, присутні в масивах дослідження. У межах аналізу окремих хвиль застосовується вага, призначена для корекції вибірових диспропорцій та узгодження структури вибірки з параметрами генеральної сукупності.

2.4. Авторське емпіричне дослідження трансформації цінностей під час повномасштабного вторгнення (2025): дизайн та вибірка

Авторське емпіричне дослідження проводилося методом CAWI (англ. Computer-Assisted Web Interviewing) на онлайн-панелі дослідницької агенції Інфо Сapiєнс (англ. Info Sapiens) у жовтні-листопаді 2025 року. Вибірка складалась з дорослого населення України (18+), яке має доступ до інтернету і проживає на підконтрольній уряду України території на момент проведення дослідження.

Вибір методу CAWI в умовах повномасштабного вторгнення обумовлений низкою практичних і методологічних міркувань. По-перше, онлайн-метод усуває безпековий ризик для інтерв'юєрів і знижує його для респондентів, оскільки опитування проходить у зручний час і у зручному місці. По-друге, він забезпечує можливість охоплення респондентів з прифронтових і важкодоступних регіонів, де проведення досліджень методом особистих інтерв'ю є практично неможливим

через безпекові обмеження. По-третє, онлайн-панель дозволяє швидко зібрати достатній обсяг даних у соціально-політичному контексті, який може швидко змінюватися. По-четверте, відносна анонімність онлайн-середовища і відсутність ефекту інтерв'юера, є важливими перевагами при вимірюванні чутливих тем, пов'язаних з готовністю до жертви і ставленням до компромісів щодо сакральних цінностей (Галімов, 2025а).

Водночас, CAWI має деякі обмеження, які впливають на репрезентативність результатів. Метод систематично виключає осіб без доступу до інтернету. Рівень проникнення інтернету в Україні є більшим за 80% (КМІС, 2022), але все ж частина населення не могла бути охопленою цим дослідженням. Окрім цього, є проблема з принципом формування онлайн-панелей, що призводить до того, що вибірка зібрана через онлайн-панель не є імовірнісною вибіркою (Паніотто & Харченко, 2017). Детальне обговорення цих обмежень наведено у підрозділі 2.6.

Фінальна вибірка авторського дослідження склала $N = 1035$ респондентів. Формування вибірки здійснювалося за квотним дизайном з контролем за чотирма демографічними параметрами: стать, вік, макрорегіон проживання і тип населеного пункту. Квоти розраховані на основі даних Державної служби статистики України станом на 2022 рік, тобто на основі довоєнної демографічної структури населення. Під час збору даних фіксувалося як поточне місце проживання респондента, так і місце проживання до початку повномасштабного вторгнення. Розрахунок коефіцієнтів статистичного зважування здійснювався на основі місця проживання до початку вторгнення, при цьому при аналізі враховувалося поточне місце проживання респондентів. Демографічний профіль фінальної зваженої вибірки наведено в додатку А.

Анкета включала шість тематичних блоків, що відповідають трьом рівням аналізу поточного дослідження. Перший блок складався з портретного опитувальника цінностей (англ. Portrait Values Questionnaire, PVQ-21) Ш. Шварца,

який складається з 21 пункту і вимірює десять базових цінностей. Детальний опис операціоналізації наведено у підрозділі 2.5.1. В другому блоці вимірювалися колективні цінності: адаптований блок питань з Світового дослідження цінностей, який дозволяє отримати дані по складовим, які формують культурну мапу, а також індекс постматеріалізму. Детальний опис операціоналізації наведено у підрозділі 2.5.2. Третій блок мав на меті визначення сакральних цінностей, який передбачав демонстрацію двох видів компромісу (фінансовий і безпековий), а також вимірювання емоційної реакції. Детальний опис процедури наведено у підрозділі 2.5.3. Наступний блок питань застосовувався для вимірювання концепту злиття ідентичності і включав в себе, як твердження, які безпосередньо пов'язують з конструктом злиття, так і твердження, які пов'язують з конструктом соціальної ідентифікації для подальшого визначення дискримінантної валідності конструкту, який становить інтерес для цього дослідження. В п'ятому блоці респонденти оцінювали кілька поведінкових індикаторів, в першу чергу громадську активність за минулі 12 місяців (6 пунктів), а також готовність до крайньої про-групової поведінки (включно з жертвною). Окремо досліджувався воєнний досвід, перелік з 22-х індикаторів особистого досвіду наслідків вторгнення. В анкеті також були кілька додаткових змінних, включно з PSS-10, PTGI та SOC-10, які не використовувалися в межах цього дослідження. Середня тривалість заповнення анкети становила близько 35 хвилин. Анкета наведена в додатку Б.

2.5. Операціоналізація ключових конструктів

2.5.1. Індивідуальні цінності: портретний опитувальник базових людських цінностей

Для вимірювання індивідуальних цінностей використовується портретний опитувальник цінностей (англ. Portrait Values Questionnaire) у скороченій версії з 21 пункту (PVQ-21) розроблений Ш. Шварцем і колегами і застосований у хвилях ESS

(Schwartz, 2003a). Інструмент призначений для операціоналізації десяти базових цінностей у межах теорії базових людських цінностей. На відміну від прямих питань про власні цінності, PVQ використовує непряму процедуру вимірювання: респондентам пропонуються короткі вербальні описи різних людей і їх просять оцінити наскільки кожна описана особа схожа на них. Шкала відповідей від 1 («зовсім не схожий на мене») до 6 («дуже схожий на мене»). Такий формат дозволяє зменшити ефект соціальної бажаності та краще виявити відносні ціннісні пріоритети респондентів. У межах цієї методики вимірюються десять базових цінностей: Безпека, Конформність, Традиція, Доброзичливість, Універсалізм, Самостійність, Стимуляція, Гедонізм, Досягнення та Влада. Первинні бали за кожною цінністю розраховуються як середнє значення за відповідними пунктами шкали. Подальший розрахунок здійснюється з використанням процедури центрування, що є стандартним підходом у дослідженнях, які спираються на теорію базових людських цінностей (Schwartz, 2003b, С. 275). Для цього від значення кожної окремої цінності віднімається індивідуальне середнє значення за всіма 21 пунктами PVQ-21. Така процедура дає змогу скоригувати індивідуальні відмінності у стилі відповідей і перевести абсолютні оцінки важливості у відносні ціннісні пріоритети. Відповідно, отримані показники відображають не просто загальну схильність респондента оцінювати всі твердження вище або нижче, а місце конкретної цінності в його ієрархії. На основі десяти базових цінностей також розраховуються чотири ціннісні виміри вищого порядку, які відповідають теоретичній моделі. До них належать: Орієнтація на інших (Універсалізм + Доброзичливість), Орієнтація на себе (Влада + Досягнення), Відкритість до змін (Самостійність + Стимуляція + Гедонізм) і Збереження (Безпека + Конформність + Традиція). Таке агрегування дозволяє перейти від аналізу окремих цінностей до аналізу ширших мотиваційних осей.

Для перевірки того, наскільки емпірична конфігурація цінностей в українській вибірці (авторське дослідження 2025 року) відповідає теоретичній моделі Шварца, було здійснено структурну валідизацію інструменту. З цією метою було застосовано метод багатовимірного шкалювання (MDS, алгоритм PROXSCAL). Цей підхід дозволяє візуалізувати взаємне розташування цінностей у двовимірному просторі (рис. 2.1.) та оцінити, наскільки їхня емпірична конфігурація відповідає очікуваній круговій структурі. Отримана конфігурація продемонструвала задовільні показники якості: показник Stress-I = 0,053, що за класифікацією Дж. Краскала (Kruskal, 1964) відповідає задовільному рівню. А коефіцієнт детермінації = 0,997, що демонструє високу частку поясненої дисперсії.

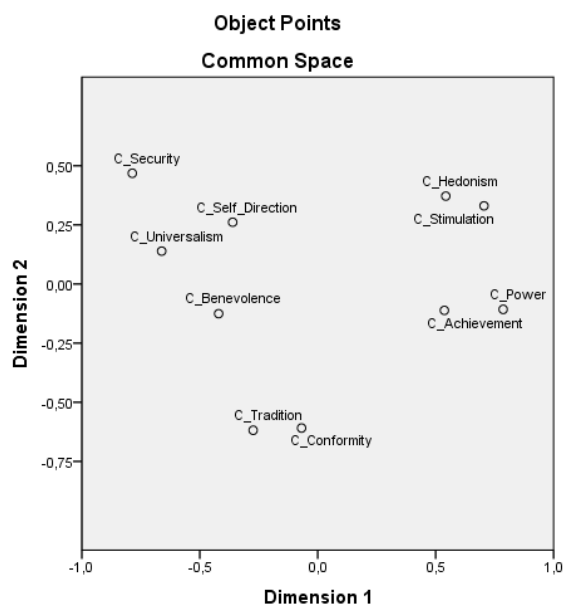

Рис.2.1. Просторова конфігурація (результати MDS, алгоритм PROXSCAL)

Теорія базових цінностей Ш. Шварца передбачає, що десять типів цінностей утворюють кругову структуру. Близькі за змістовним навантаженням типи цінностей знаходяться поруч, водночас концептуально протилежні цінності знаходяться у протилежних частинах простору. Результати MDS загалом підтвердили цю логіку. Побудована конфігурація структурується навколо двох

основних осей, що відповідають теоретичній моделі. Горизонтальна вісь відображає протиставлення орієнтації на себе (передусім Влада, Досягнення, частково Гедонізм) та орієнтації на інших (Універсалізм, Доброзичливість). Вертикальна вісь відображає розмежування між цінностями збереження (насамперед Конформність і Традиція) та цінностями відкритості до змін (передусім Самостійність).

Водночас, емпірична конфігурація виявила і одну змістовно важливу особливість. Найбільш помітне відхилення від теоретично очікуваної структури стосується цінності Безпеки. У класичній моделі вона має тяжіти до блоку Збереження разом із Традицією та Конформністю. Однак, у даних української вибірки 2025 року ця цінність виявилася розташованою ближче до Самостійності, Універсалізму та Доброзичливості. Таке зміщення може відображати специфіку українського контексту воєнного часу, в якому безпека сприймається не лише як захист від загрози та збереження стабільності, а і як умова реалізації індивідуальної свободи, автономії та колективного добробуту. Іншими словами, в актуальному соціальному контексті безпека може набувати подвійного змісту: з одного боку, вона залишається пов'язаною із захистом і порядком, а з іншого асоціюється з можливістю зберігати свободу дії. З огляду на це, результати багатовимірного шкалювання загалом підтверджують структурну валідність PVQ-21 в українській вибірці, хоча водночас виявляють і контекстуально значущі особливості інтерпретації окремих цінностей.

2.5.2. Колективні (культурні) цінності: інструментарій Р. Інглхарта-К. Вельцеля

Для вимірювання колективних (культурних) цінностей у дослідженні використовується інструментарій, розроблений у межах підходу Р. Інглгарта та К. Вельцеля і застосований у Світовому дослідженні цінностей (Inglehart, 1997;

Inglehart & Welzel, 2010). Як було зазначено в попередньому розділі, у межах цього підходу йдеться не про індивідуальні базові цінності, а про культурні орієнтації, які відображають пріоритети суспільства на колективному рівні. Саме тому в цій роботі ці показники інтерпретуються як індикатори колективного рівня ціннісної організації соціальної реальності.

Основою інструментарію є дві ключові осі культурної мапи Інглхарта–Вельцеля: традиційні vs секулярно-раціональні цінності та цінності виживання vs цінності самовираження. Вісь традиційних / секулярно-раціональних цінностей операціоналізується через: важливість Бога в житті респондента (шкала 1-10), ставлення до виправданості абортів і гомосексуальності (шкали 1-10), рівень національної гордості і ставлення до того, що в майбутньому буде надаватися більше поваги до влади. Вісь цінностей виживання / самовираження операціоналізується через: суб'єктивне відчуття щастя, міжособистісну довіру, участь у підписанні петицій і постматеріалістичний індекс (Inglehart, 1997).

Окреме місце в цій системі займає індекс постматеріалізму, який використовується як один із ключових індикаторів культурного переходу від матеріалістичних до постматеріалістичних орієнтацій. Логіка цього інструменту ґрунтується на припущенні, що індивіди з постматеріалістичними орієнтаціями надають пріоритет самовираженню, свободі участі та якості життя, тоді як індивіди з матеріалістичними орієнтаціями ставлять на перший план економічну стабільність, безпеку та порядок (Inglehart, 2018). Вимірювання постматеріалізму здійснюється за допомогою блоків питань із ранжуванням суспільних пріоритетів. У кожному блоці респондент обирає найважливішу і другу за важливістю альтернативу з чотирьох запропонованих. При цьому частина альтернатив належить до матеріалістичного полюса, а частина до постматеріалістичного.

Блоки для ранжувань складаються з таких пріоритетів:

- Блок 1 містить альтернативи: високий рівень економічного зростання (М), забезпечення надійної обороноздатності країни (М), створення умов для більшого впливу людей на рішення на роботі і в громаді (РМ), прагнення зробити міста і села красивішими (РМ).
- Блок 2 містить альтернативи: підтримання порядку в країні (М), надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень (РМ), боротьба із зростанням цін (М), захист свободи слова (РМ).
- Блок 3 містить альтернативи: стабільна економіка (М), рух до менш безособового і більш гуманного суспільства (РМ), перехід до суспільства де ідеї цінуються більше за гроші (РМ), боротьба зі злочинністю (М).

Класифікація респондентів здійснюється на основі комбінації двох першочергових пріоритетів. Постматеріалістами вважаються ті, хто обирає дві постматеріалістичні альтернативи як найважливіші. Матеріалістами – ті, хто обирає дві матеріалістичні альтернативи. Решта класифікується як змішаний тип.

Отже, інструментарій Інглгарта–Вельцеля в межах цієї дисертації використовується для аналізу колективних культурних орієнтацій. Його аналітична цінність полягає в можливості простежити, як на рівні суспільства змінюються уявлення про колективні пріоритети. Саме тому цей інструментарій є ключовим для емпіричного аналізу колективного рівня цінностей у розділі 4.

2.5.3. Сакральні цінності: декларативний рівень, безпековий та фінансовий фреймінг компромісів та емоційна реакція

Для вимірювання сакральних цінностей у дослідженні було відібрано вісім цінностей, які в сучасному українському контексті мають потенціал набувати статусу сакральних, тобто таких, що сприймаються як недоторканні, некомпромісні

та не підлягають звичайному раціональному обміну: територіальна цілісність, національна пам'ять, українська мова, державний суверенітет, релігійна незалежність, політичні свободи, євроатлантичний курс і військовий потенціал (Галімов, 2025а).

Операціоналізація кожної з цих цінностей здійснювалася через конкретизовані формулювання, що відображають можливу відмову від відповідного принципу. Зокрема, територіальна цілісність вимірювалася через неприйнятність юридичного визнання російськими територій, які на момент опитування залишалися окупованими Росією; національна пам'ять через неприйнятність відмови від офіційного вшанування історичних трагедій, зокрема Голодомору та політичних репресій; українська мова через неприйнятність відмови від статусу української мови як єдиної державної; державний суверенітет через неприйнятність втрати права самостійно ухвалювати політичні рішення; релігійна незалежність через неприйнятність зняття всіх обмежень з діяльності церков Московського патріархату і відновлення їхнього впливу; політичні свободи через неприйнятність втрати права на вільні вибори, свободу слова і мирні протести; євроатлантичний курс через неприйнятність офіційної відмови від інтеграції з ЄС і НАТО; військовий потенціал через неприйнятність офіційної згоди на обмеження чисельності Збройних Сил України.

Вибір саме цього переліку потенційно сакральних цінностей зумовлений історичним і політичним контекстом України після 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Усі відібрані сакральні цінності безпосередньо пов'язані з ключовими вимірами війни і можуть бути згруповані у три змістовні блоки, які відповідають векторам російської агресії:

1. Екзистенційні основи державності: державний суверенітет, територіальна цілісність та політичні свободи;

2. Маркери національної ідентичності: українська мова, національна пам'ять та релігійна незалежність.

3. Геополітичний та безпековий вимір: євроатлантичний курс та військовий потенціал.

Таким чином, запропонований перелік покриває ключові виміри воєнної реальності: від основ державності та політичної суб'єктності до збереження символічного капіталу й уявлень про майбутнє. Ці ціннісні домени можуть бути проінтерпретовані як політичні цінності, однак їх не слід редукувати лише до політичного виміру. У контексті повномасштабного російського вторгнення, спрямованого на руйнування української державності та заперечення політичної суб'єктності України, такі домени набувають ширшого значення: вони відображають не лише політичні орієнтації, а й базові колективні уявлення про умови збереження суспільства, держави та спільного майбутнього. Відповідно, вони можуть виступати консолідуючими доменами. Як зазначає О. Сусська (Сусська, 2025, С. 78), за результатами огляду досліджень різних соціологічних центрів за час повномасштабного вторгнення «можна констатувати, що єдиним реально роз'єднуючим фактором є роз'єднання за релігійною ознакою (переважно між представниками ПЦУ та УПЦ МП)», інші в свою чергу є скоріше наслідком обставин, впливу соціальних мереж та загального перевантаження великою кількістю інформаційних джерел.

Процедура вимірювання сакральних цінностей включала три рівні. Перший рівень – декларативний, який фіксував загальну позицію респондента. На цьому етапі ставилося пряме запитання про те, чи існують будь-які обставини, за яких відмова від відповідної цінності могла б бути прийнятною. Відповіді фіксувалися в категоріях «так», «ні» або «важко сказати». Цей рівень дозволяє зафіксувати базове деклароване ставлення до компромісу щодо кожної цінності.

Другий рівень – це рівень оцінки прийнятності компромісу. Він був спрямований на перевірку того, наскільки респондент готовий прийняти відмову від певної цінності за конкретних умов. Для цього використовувалися два типи фреймінгу компромісу, які оцінювалися за семибальною шкалою від 1 («абсолютно неприйнятний») до 7 («цілком прийнятний»). Перший тип (безпековий компроміс) формулювався як готовність відмовитися від цінності в обмін на гарантії припинення вогню і безпеки. Другий тип (фінансовий компроміс) формулювався як готовність відмовитися від певної цінності в обмін на фінансову підтримку. Такий дизайн безпосередньо спирається на розрізнення, запропоноване Ф. Тетлоком і співавторами (Tetlock et al., 2000), між «трагічним вибором» (тобто вибір між двома важливими, морально значущими аспектами) та «табуйованим обміном» (обмін, коли сакральне ставиться в обмін на матеріальну вигоду).

Третій рівень вимірювання стосувався емоційної реакції на компроміс. Після оцінки кожного із двох типів компромісу респонденту пропонувалося вказати, яку емоційну реакцію він викликає. Фіксувалися три типи реакції: відраза, нейтральність або схвалення. Включення цього рівня є методологічно важливим, оскільки в дослідженнях сакральних цінностей емоційне відторгнення компромісу розглядається як одна з ключових ознак того, що об'єкт справді сприймається як сакральний, а не просто як дуже важливий.

З огляду на обсяг анкети та необхідність уникнення перевантаження респондентів, кожен учасник опитування оцінював три випадково обрані цінності з восьми. Такий підхід дозволив зменшити ефект втоми, який міг би виникати при повторюваному проходженні однакової процедури для всіх восьми об'єктів, і водночас забезпечити достатню кількість спостережень по кожній цінності на рівні всієї вибірки. Оскільки відбір цінностей для демонстрації здійснювався випадково, це не порушувало репрезентативності отриманих оцінок щодо окремих цінностей понад загальні обмеження репрезентативності, притаманні самому дослідженню.

Водночас, такий дизайн означає, що аналіз кожної окремої цінності здійснюється на меншій підвибірці, а отже супроводжується вищим рівнем похибки, ніж аналіз показників, розрахованих для всієї вибірки. Порядок демонстрації самих цінностей, як і порядок подання безпекового та фінансового компромісу, ротувався, що дало змогу мінімізувати порядковий ефект і знизити ризик систематичного викривлення відповідей.

Отже, запропонований інструментарій дозволяє вимірювати сакральні цінності не лише на рівні загальних декларацій, а й через перевірку меж допустимого компромісу та емоційної реакції на нього. Це дає змогу відрізнати цінності, які просто оцінюються як дуже важливі, від тих, що справді набувають ознак сакральності в сенсі некомпромісності, символічної недоторканності та емоційного відторгнення можливого обміну.

2.5.4. Злиття ідентичності з Україною: вербальна шкала

Існують різні підходи до вимірювання концепту злиття ідентичності (англ. *identity fusion*), основні з них це вербальна шкала та візуальна (англ. *pictorial*) шкала. У межах цього дослідження застосовано вербальну шкалу злиття ідентичності, розроблену В. Свонном та колегами (Gómez et al., 2011). Вибір саме цього інструменту зумовлений тим, що він дозволяє більш детально зафіксувати змістовні аспекти зв'язку індивіда з групою. Оригінальна методика була перекладена українською мовою з дотриманням процедури подвійного перекладу, що дало змогу зберегти змістову відповідність пунктів оригінальній версії шкали.

З огляду на те, що концепт злиття ідентичності претендує на вимірювання глибшого і якісно іншого типу зв'язку з групою, ніж класична соціальна ідентифікація, у дослідженні було окремо перевірено, чи розрізняються ці два конструкти в українському контексті повномасштабної війни. Це питання є методологічно важливим, бо в умовах повномасштабного вторгнення можна було

очікувати, що межа між звичайною ідентифікацією з країною та злиттям ідентичності буде менш виразною. Саме тому для перевірки конструктної валідності вербальної шкали злиття ідентичності до аналізу було включено не лише сім пунктів власне шкали злиття, а й шість пунктів шкали соціальної ідентифікації.

Перед проведенням факторного аналізу були проведені попередні тести, які підтвердили придатність даних для подальшої факторизації: коефіцієнт Кайзера-Мейєра-Олкіна (КМО) склав 0,960, а критерій сферичності Бартлетта є статистично значущим ($\chi^2 = 7770,52$, $df = 78$, $p < 0,001$).

Для перевірки конструктної валідності був застосований експлораторний факторний аналіз (EFA) методом виділення головних факторів із застосуванням косокутного обертання (Promax). Було виявлено, що обидва конструкти є сильно пов'язаними, але результати аналізу підтвердили їхню змістовну відмінність. Була виділена двофакторна модель, яка сукупно пояснює 58,9% дисперсії. Пункти шкал обох конструктів продемонстрували навантаження на два окремі фактори (табл. 2.3), що підтверджує самостійний характер злиття ідентичності як глибшого рівня зв'язку людини з країною, який суттєво відрізняється від звичайної соціальної ідентифікації (Галімов, 2026b).

Таблиця 2.3. Матриця факторних навантажень

	Фактор	
	1	2
Identity fusion. Я сильний(-а) завдяки своїй країні.	,814	
Identity fusion. Я зроблю для своєї країни більше, ніж будь-хто інший з членів цієї групи.	,743	
Identity fusion. Я роблю свою країну сильною.	,735	
Identity fusion. Моя країна - це я.	,632	
Identification. Успіхи моєї країни - це мої особисті успіхи.	,611	
Identity fusion. Я - одне ціле зі своєю країною	,555	
Identity fusion. Я відчуваю, що повністю належу своїй країні	,546	
Identity fusion. Я маю глибокий емоційний зв'язок зі своєю країною	,516	
Identification. Коли хтось хвалить мою країну, я сприймаю це як особистий комплімент.		,801

Identification. Коли хтось критикує мою країну, я сприймаю це як особисту образу.		,798
Identification. Мені дуже цікаво, що громадяни інших країн думають про мою країну.		,645
Identification. Коли я говорю про свою країну, я зазвичай кажу “ми”, а не “вони”.		,562
Identification. Якщо в медіа з’являється критична публікація про мою країну, я відчуваю сором.		,487

Перший фактор об’єднав усі теоретично передбачені пункти шкали В. Свонна з факторними навантаженнями від 0,51 до 0,81. Це дає підстави інтерпретувати його як фактор глибокого особистісно-групового злиття, за якого зв’язок із країною не обмежується звичайним відчуттям належності, а набуває форми особистісної єдності з групою. При цьому, один з пунктів шкали ідентифікації (а саме «Успіхи моєї країни – це мої особисті успіхи») продемонстрував вище навантаження саме на перший фактор. Такий результат може відображати специфіку воєнного контексту: в умовах війни успіхи держави можуть сприйматися не лише як колективне досягнення, а і як частина особистого емоційного досвіду, залученості та гордості.

Другий фактор об’єднав інші п’ять пунктів класичної шкали соціальної ідентифікації, факторні навантаження яких становили від 0,48 до 0,80. За змістом ці твердження описують передусім когнітивну та емоційну включеність у національну належність, а також чутливість до того, як країну оцінюють інші. Тому цей фактор доцільно інтерпретувати як вимір соціальної ідентифікації, тобто більш загального й поширеного типу зв’язку індивіда з національною спільнотою.

При перевірці внутрішньої узгодженості шкали злиття ідентичності за допомогою коефіцієнта Альфа Кронбаха було виявлено високий рівень надійності інструменту. Коефіцієнт Альфа Кронбаха = 0,922. Отже, шкала не лише змістовно відрізняється від класичної соціальної ідентифікації, а й демонструє високу узгодженість між окремими пунктами.

Отже, результати факторного аналізу дають підстави стверджувати, що в українському контексті повномасштабної війни злиття ідентичності та соціальна ідентифікація є близькими, але не тотожними конструктами. Виділення двох окремих факторів підтверджує дискримінантну валідність шкали злиття ідентичності, а високий рівень внутрішньої надійності свідчить про придатність цього інструменту для подальшого використання в емпіричному аналізі.

2.5.5. Поведінкові індекси громадянської активності та індексу готовності до крайньої про-групової поведінки

Для аналізу поведінкового виміру в дослідженні було сформовано два авторські індекси: індекс громадянської активності та індекс готовності до крайньої про-групової поведінки. Обидва індекси спрямовані на фіксацію різних форм включеності респондентів у воєнний контекст. Перший через уже здійснену громадянську поведінку, другий через декларовану готовність до жертвних дій в інтересах країни та співгромадян.

Індекс громадянської активності складається з шести пунктів, які вимірюють фактичну поведінку респондентів протягом останніх 12 місяців. До переліку включено такі форми активності: підписання петицій, участь у мирних демонстраціях, мітингах чи акціях, благодійні внески на ЗСУ, внески у фонди та ініціативи, що підтримують армію, внески на гуманітарні потреби, а також участь у волонтерстві. Для кожного пункту використовувалася чотирибальна шкала відповідей: «так, неодноразово», «так, 1–2 рази», «ні, але хотів(-ла) би», «ні, і не хочу». На етапі побудови індексу відповіді було перекодовано у шкалу від 0 до 3 балів таким чином, щоб вищі значення відповідали вищому рівню громадянської активності. Після перекодування індекс розраховувався як сума балів за всіма шістьма пунктами, а його теоретичний діапазон становив від 0 до 18 балів. Показник надійності індексу $\alpha = ,794$. Таким чином, індекс громадянської

активності фіксує не лише факт участі, а й інтенсивність залучення до різних форм громадянської та благодійної поведінки.

Індекс готовності до самопожертви складається з дев'яти пунктів, які вимірюють декларовану готовність респондентів до різних форм крайньої про-групової поведінки. На відміну від індексу громадянської активності, цей показник фіксує не вже здійснені дії, а суб'єктивну готовність і нормативну налаштованість до дій, що передбачають втрати, обмеження або особистий ризик заради України, співгромадян чи близьких. Для кожного твердження використовувалася семибальна шкала Лайкерта від 1 («зовсім не погоджуюсь») до 7 («повністю погоджуюсь»), із додатковою категорією «важко сказати». Складові індексу наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. Складові індексу готовності до самопожертви.

1	Я є/був(ла) би готовий(а) ризикувати власним життям заради України.
2	Я готовий(а) витрачати свій час та ресурси на допомогу іншим українцям навіть без матеріальної винагороди.
3	Я готовий(а) втратити частину доходу, якщо це допоможе моїй країні.
4	Якщо хтось публічно зневажив би Україну, я відчував(ла) б сильний обов'язок відповісти або втрутитися.
5	Я готовий(а) віддавати частину своїх доходів на підтримку армії або захисників.
6	Я готовий(а) миритися з нестачею комфорту та ресурсів заради перемоги України.
7	Захищати Україну – це мій обов'язок
8	Я готовий(а) жертвувати своїм комфортом сьогодні, щоб майбутні покоління українців жили у мирі.
9	Я готовий(а) жертвувати власним добробутом, щоб мої рідні жили у вільній і безпечній Україні.

Індекс розраховувався як середнє значення за дев'ятьма пунктами за умови наявності щонайменше п'яти валідних відповідей. Такий підхід дозволяє зберегти респондентів із частковими пропусками, не втрачаючи при цьому надійності індексу. Внутрішня узгодженість шкали є високою: α Кронбаха = 0,947, що свідчить про сильну внутрішню пов'язаність пунктів і дає підстави розглядати цей індекс як надійний показник готовності до крайньої про-групової поведінки.

Отже, два поведінкові індекси фіксують різні, але пов'язані між собою аспекти включеності респондентів у воєнний контекст. Індекс громадянської активності відображає фактичний досвід участі у громадянських і благодійних практиках, тоді як індекс готовності до самопожертви дає змогу оцінити рівень декларативної готовності до втрат, обмежень і ризику заради країни та спільноти. Разом вони формують важливий поведінковий вимір дослідження, який надалі використовується для аналізу зв'язку між цінностями, воєнним досвідом, злиттям ідентичності та готовністю до крайньої про-групової поведінки.

2.6. Підхід до аналізу поколіннєвих відмінностей у дослідженні трансформації цінностей

У межах цього дослідження аналіз трансформації цінностей (індивідуальних) здійснюється також у розрізі поколіннєвих відмінностей. Такий підхід спирається на припущення, що цінності формуються не лише під впливом індивідуального життєвого досвіду, а й у зв'язку з історичним контекстом, у якому відбувається соціалізація. Класик теорії поколінь К. Манхайм (Mannheim, 1952) зазначав, що що покоління формується не лише як сукупність людей, народжених у певний історичний період, але як соціальна група, об'єднана спільним досвідом значущих історичних подій у чутливі періоди соціалізації, що зумовлює формування подібних способів інтерпретації реальності. Саме спільність формативного досвіду створює передумови для подібних способів інтерпретації соціальної реальності, включно з ціннісними орієнтаціями.

Для цього дослідження такий підхід є особливо релевантним, оскільки як теорія базових цінностей, так і теорія модернізації виходять із важливості ранніх етапів соціалізації для формування стійких орієнтацій. У межах цієї логіки критичне значення має період пізньої підлітковості та ранньої дорослості, коли

базова ціннісна структура набуває відносної стабільності. Події-маркери, що відбуваються саме в цей період, можуть мати довготривалий вплив на те, як індивіди сприймають соціальну реальність. Відповідно, поколіннєвий аналіз у цій роботі використовується не як описова демографічна класифікація, а як спосіб до кращого розуміння трансформаційного аспекту цінностей. Як слушно зауважує Л. Малиш (Малиш, 2022), одним із підходів до операціоналізації вікового впливу є «вирізненням поколінь, утворених особами, які народилися за доби визначальних соціальних подій, здатних внаслідок суттєвих змін низки соціальних підсистем створити нові, специфічні умови для формування та подальшого розвитку індивідів (наприклад, повоєнне покоління, постперебудовне покоління тощо)» (с.106). Відповідно, важливо визначати покоління не просто як сукупність однолітків, а як спільноту, яка займає особливу локацію в історичному процесі. Саме цей підхід використовується в цій дисертації. Відповідно, покоління розглядаються не як формальні вікові групи і не як аналоги західних класифікацій (по типу «бебі-бумери» чи «міленіали»), а як когорти, чий процес дорослішання припав на суттєво різні історичні та соціальні контексти українського суспільства.

Враховуючи той факт, що українське суспільство проходило через значні історичні та соціальні трансформації протягом останніх десятиліть, використання стандартних західних класифікацій (як, наприклад, «бебі-бумери» чи «міленіали») є малорелевантним для українського контексту. З огляду на це, у дослідженні використовується авторська класифікація з п'яти когорт, кожна з яких репрезентує специфічний період в контексті української історії останніх десятиліть.

1. Ранньорадянське та повоєнне покоління (до 1955 р. року народження)

Первинна соціалізація цієї когорти припала на період від пізнього сталінізму до хрущовської «відлиги». Це покоління, яке формувалося під час ідеологічної пропаганди, повоєнної відбудови та відносної

стабільності радянського ладу. Для цієї групи характерним історичним бекграундом є досвід життя в умовах сильної держави, централізованої ідеології та обмеженої індивідуальної автономії.

2. Пізньорадянське покоління (1956–1976 рр.н.)

Етап соціалізації цієї групи збігся з періодом брежнєвського «застою», початком війни в Афганістані та початком перебудови. Соціалізація проходила в умовах початку ерозії радянської ідеології та поступового відкриття «залізної завіси». Її формативний досвід позначений зростаючим розривом між офіційною радянською ідеологією та повсякденною практикою життя. Саме ця когорта формувалася в умовах поступової ерозії радянської системи, але ще до її фактичного розпаду.

3. Покоління транзиту та ранньої Незалежності (1977–1988 рр.н.)

Ця когорта народилася в пізньорадянський період, але її соціалізація припала на час розпаду СРСР і перше десятиліття незалежності України. Формативний досвід цього покоління пов'язаний із різкою зміною інституційного порядку, економічною нестабільністю, політичним становленням нової держави та формуванням ринкової системи.

4. Покоління Помаранчевої революції та стабілізації (1989–1998 рр.н.)

Рання соціалізація цієї групи припала на період Помаранчевої революції 2004 року, а також на роки відносного економічного зростання і більшої відкритості українського суспільства в середині 2000-х років. Це перше покоління, чий процес дорослішання відбувався в умовах ширшого доступу до інформації, вищої інтенсивності політичної конкуренції та більшого досвіду громадянської участі.

5. Покоління Євромайдану та війни (від 1999 р.н.)

Наймолодша когорта, чия соціалізація відбувалася під впливом Революції Гідності 2013–2014 років, подальшої російської агресії та

повномасштабної війни. Це покоління зростає в умовах значних суспільних трансформацій, високої політичної мобілізації та тривалого досвіду загрози безпеці.

Запропонована класифікація не претендує на універсальний статус і розглядається як аналітичний інструмент, створений для потреб цього дослідження. Її головна мета полягає в тому, щоб наблизити емпіричний аналіз до реального історичного досвіду українського суспільства та зробити можливим інтерпретацію поколіннєвих відмінностей не лише як вікових, а як пов'язаних із різними умовами соціалізації. Водночас слід враховувати, що будь-який поколіннєвий аналіз має методологічні обмеження, оскільки не дозволяє повністю розвести ефекти віку, періоду та когорти (Fosse & Winship, 2019).

Отже, підхід до аналізу поколіннєвих відмінностей у цій дисертації ґрунтується на розумінні покоління як історично сформованої когорти з спільним досвідом соціалізації. Це дає змогу розглядати поколіннєві відмінності як один із важливих механізмів пояснення ціннісних трансформацій в українському суспільстві, особливо в контексті переходу від радянської спадщини до умов повномасштабного вторгнення, громадянської мобілізації та консолідації національної ідентичності.

2.7. Методи аналізу даних, використання програмного забезпечення та генеративних мовних моделей у дослідженні трансформації цінностей

Для перевірки гіпотез і розв'язання дослідницьких завдань на різних етапах роботи було застосовано комплекс методів кількісного аналізу даних. Вибір конкретних процедур визначався типом змінних, структурою даних, а також характером дослідницьких питань, пов'язаних із аналізом індивідуальних, колективних і сакральних цінностей.

Для перевірки структурної валідності інструменту «Портретного опитувальника цінностей» (англ. Portrait Values Questionnaire, PVQ-21) було використано багатовимірне шкалювання (англ. Multidimensional Scaling, MDS) з алгоритмом PROXSCAL. Якість отриманої конфігурації оцінювалася за допомогою показника Stress-I та коефіцієнта детермінації. Для аналізу стабільності ієрархії цінностей між хвилями Європейського соціального дослідження використовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (англ. Spearman's rank correlation coefficient). Цей метод дозволяв оцінити ступінь збереження порядку ціннісних пріоритетів у часі. Для оцінки часових трендів і перевірки ефекту повномасштабного вторгнення застосовувалася лінійна регресія з бінарною змінною воєнного періоду. Такий підхід дозволяє оцінити як загальну траєкторію змін, так і можливий злам тренду після настання події, що розглядається як важлива. Для порівняння середніх значень між групами з різним рівнем досвіду воєнних подій використовувався однофакторний дисперсійний аналіз (англ. One-Way Analysis of Variance, One-Way ANOVA) з post-hoc критерієм Тьюкі і непараметричний критерій Краскала-Волліса. Для оцінки практичної значущості міжгрупових відмінностей використовувався показник величини ефекту Коена d (англ. Cohen's d). Для аналізу зв'язків між неперервними змінними застосовувався коефіцієнт кореляції Пірсона (англ. Pearson correlation coefficient). Цей метод використовувався для оцінки напрямку та сили лінійного зв'язку між основними індексами й шкалами. Для оцінки відносного внеску різних блоків предикторів у пояснення поведінкових залежних змінних використовувався ієрархічна множинна регресія (англ. Hierarchical Multiple Regression). Такий підхід дозволяв послідовно вводити в модель окремі групи змінних та оцінювати приріст поясненої дисперсії на кожному кроці. Для контролю проблеми мультиколінеарності використовувався фактор інфляції дисперсії (англ. Variance Inflation Factor, VIF).

Для перевірки факторної структури шкали злиття ідентичності застосовувався експлораторний факторний аналіз (англ. Exploratory Factor Analysis, EFA) з методом максимальної правдоподібності (англ. Maximum Likelihood) та косокутним обертанням Облімін (англ. Oblimin rotation). Така процедура використовувалася для перевірки того, чи розрізняються емпірично конструкти злиття ідентичності та соціальної ідентифікації.

Для оцінки внутрішньої узгодженості складених індексів і шкал застосовувався коефіцієнт альфа Кронбаха (англ. Cronbach's alpha). Цей показник використовувався для перевірки надійності авторських індексів, а також адаптованих шкал, використаних у дослідженні.

Для обробки, підготовки та статистичного аналізу даних у межах дослідження використовувалися програмні засоби IBM SPSS Statistics (Версія 23), Microsoft Excel та R. Основна частина статистичних аналізів, зокрема розрахунок описових статистик, перевірка надійності шкал, кореляційний аналіз, факторний аналіз, регресійне моделювання, дисперсійний аналіз і побудова окремих індексів, здійснювався в середовищі IBM SPSS Statistics. Microsoft Excel застосовувався як допоміжний інструмент для попередньої організації даних, контролю проміжних обчислень, ручної перевірки окремих таблиць, а також для технічної підготовки частини аналітичних матеріалів. Мова програмування R (R Studio; пакети dplyr, ggplot2) використовувалася для побудови окремих візуалізацій результатів (зокрема, рисунок 3.2).

Окремо варто зазначити про використання генеративних мовних моделей в цьому дослідженні. З метою стилістичного та граматичного редагування тексту, покращення логіки та структури викладу на основі авторських чернеток на етапі підготовки фінального тексту дисертації було частково залучено застосунок штучного інтелекту, а саме OpenAI Chat GPT (версія Thinking 5.5) і Claude (версія Sonnet 4.6). Вони використовувалися виключно як допоміжний інструмент на

фінальних етапах підготовки тексту. Мовні моделі не використовувалися для теоретичного огляду, отримання емпіричних результатів та інтерпретації даних. Усі теоретичні узагальнення, методологічні рішення, аналітичні інтерпретації та висновки в дисертації належать автору. Використання генеративних мовних моделей у межах цього дослідження здійснювалося з урахуванням принципів академічної доброчесності, прозорості та контролю з боку людини. Автор несе відповідальність за зміст поданого тексту.

Отже, перелічений вище набір методів аналізу, а також цифрових інструментів та мовних моделей відповідає цілям дослідження трансформації цінностей. Зазначені методи аналіз надають змогу працювати як із довготривалою динамікою ціннісних змін, так і з міжгруповими відмінностями, факторною структурою шкал та моделями зв'язку між цінностями, воєнним досвідом і поведінковими проявами. Ці аналізи виконувалися у відповідному програмному забезпеченні (SPSS, Microsoft Excel, R Studio), а мовні моделі використовувалися виключно для покращення стилістичного та граматичного викладу результатів.

2.8. Обмеження дослідження

Дослідження трансформації цінностей населення України має методологічні обмеження, які не можуть бути повністю усунуті засобами дизайну і викладені в цьому підрозділі. Відповідно, мета цього підрозділу систематизувати основні обмеження цього дослідження, природу їх виникнення та вплив на інтерпретацію результатів.

Будь-яке емпіричне дослідження під час війни має певні проблеми та обмеження. Як вдало узагальнили дослідники є кілька ключових обмежень (Bezrukova et al., 2025, С. 72—73):

- обмеження щодо *репрезентативності вибірки*, а саме ті, що пов'язані з вимушеною міграцією, неможливість опитувати людей на окупованих

територіях та обмежений доступ до військових та людей, які знаходяться близько до лінії фронту;

- Обмеження, пов'язані з *психологічними факторами, а також соціальною бажаністю*, в тому числі вплив стресу і травми, самоцензури та поляризації громадської думки;
- Обмеження, пов'язані з *технічними та організаційними викликами*, а саме обмеження зв'язку, безпекові ризики для інтерв'юерів та респондентів, маніпуляції та дезінформація;
- *Етичні зауваги*, включно з ризиком повторної травми, а також виклики пов'язані з анонімністю та захистом даних.

З огляду на це, зазначені вище виклики та обмеження є релевантними також і для емпіричної частини цього дослідження. Як було зазначено вище, для аналізу індивідуальних цінностей використовуються дані Європейського соціального дослідження (англ. ESS), колективних цінностей дані Світового дослідження цінностей (англ. WVS) та авторського емпіричного дослідження 2025 року, для аналізу сакрального рівня – дані авторського емпіричного дослідження. Європейське соціальне дослідження за стандартизованою методологією проводилося у 2024 році, після початку повномасштабного вторгнення, що уможливорює аналіз індивідуального рівня. Однак, остання хвиля Світового дослідження цінностей з участю України датується 2020 роком, тобто вона завершилася за майже два роки до початку повномасштабного вторгнення. Це унеможливорює прямий порівняльний аналіз колективних цінностей до і після 2022 року на основі одного інструменту з однаковою методологією. Це обмеження є об'єктивним наслідком відсутності міжнародного стандартизованого дослідження, проведеного в Україні після початку повномасштабного вторгнення. Для часткового подолання цього обмеження в анкету власного дослідження 2025 року були включені адаптовані блоки запитань Світового дослідження цінностей, що

дозволяє здійснити наближене порівняння між 2020 і 2025 роками. Однак такий підхід не є еквівалентним методологічно суворому порівнянню в межах одного дослідницького проєкту, оскільки відмінності у методі збору даних, підході до вибірки дослідження лишаються значущими.

ESS і WVS є імовірнісними репрезентативними дослідженнями з методом особистих інтерв'ю при зборі даних. Власне дослідження 2025 року є квотним CAWI-дослідженням на онлайн-панелі. Різниця у методі збору даних, типі вибірки і процедурі рекрутингу робить пряме числове порівняння показників між цими джерелами методологічно некоректним без відповідних застережень. Найбільш суттєвим обмеженням є те, що власне дослідження 2025 року не є імовірнісною вибіркою. Онлайн-панельні дослідження формуються через механізм самовідбору, що відрізняє їх від репрезентативних імовірнісних вибірок, які є стандартом для ESS і WVS. Рівень проникнення інтернету в Україні є відносно високим (у 2022 році більше 80% населення мали доступ до інтернету (КМІС, 2022)). Однак, все ще є частина населення, яка є виключена з онлайн-охоплення, і вона, як правило, старша за віком, менш освічена і проживає у сільській місцевості. Такі демографічні характеристики можуть мати зв'язок з певними ціннісними пріоритетами, що теоретично може призводити до систематичного зміщення результатів у бік більш освіченої і більш урбанізованої частини суспільства. Квотний дизайн вибірки з контролем за статтю, віком, макрорегіоном і типом населеного пункту частково пом'якшує це обмеження, але не усуває його повністю. Відповідно, результати власного емпіричного дослідження слід інтерпретувати як такі, що характеризують інтернет-активну частину дорослого населення України, яка проживає на підконтрольній Україні території.

Окрім цього, квотний дизайн вибірки також має обмеження через відсутність актуальної статистики населення України, що є частково релевантним для більшості методів дослідження під час повномасштабного вторгнення. Побудова

квот відбувалася на основі даних про місце проживання респондентів до повномасштабного вторгнення і фінальне зважування даних відбувалося відповідно до статистики. Важливо окремо зазначити, що окрім не-користувачів інтернету є ще групи, які мають меншу ймовірність бути представленими у вибірці дослідження. В першу чергу, це є військові. Можемо припустити, що ця група може бути гірше представлена через специфіку доступу до інтернету і можливості до участі в опитуваннях. При цьому, варто зазначити, що онлайн-опитування все ще є одним з тих методів, які забезпечують принаймні певний рівень доступу до цієї категорії населення, бо для тих самих опитувань методом особистих інтерв'ю це є ще більш малоймовірним.

Варто окремо зазначити, що виміри, які стосуються готовності до самопожертви, прийнятності компромісів щодо сакральних цінностей мають потенціал бути особливо чутливими до ефекту соціальної бажаності. В умовах війни, частина респондентів може обирати відповіді, які відповідають нормативно очікуваній позиції, а не їхнім реальним уявленням. Це означає, що показники сакралізації цінностей і готовності до крайньої про-групової поведінки можуть бути дещо завищені порівняно з тим, що відображає реальний розподіл. Теоретично, онлайн-формат опитування частково знижує цей ризик порівняно з методом особистих інтерв'ю або телефонного опитування, оскільки усуває присутність інтерв'юера і підвищує відчуття анонімності.

Також варто зазначити, що власне дослідження 2025 року є одноразовим крос-секційним зрізом. Цей дизайн дозволяє встановлювати кореляційні зв'язки між конструктами, але не дає підстав для висновків про напрям причинно-наслідкових зв'язків. Зокрема, ієрархічна регресія, застосована для аналізу предикторів крайньої про-групової поведінки і громадянської активності, демонструє статистичний зв'язок, а не каузальний ефект. Відповідно, твердження про те, що злиття ідентичності і сакральні цінності «зумовлюють» поведінкові

наслідки, слід розуміти у сенсі теоретично обґрунтованої предикторної ролі, а не доведеної причинності.

Структурна стабільність ціннісної ієрархії, задокументована на основі хвиль ESS, залишається валідним висновком незалежно від обмежень власного дослідження. Аналіз сакральних цінностей і злиття ідентичності є внутрішньо узгодженим і методологічно обґрунтованим у межах квотної CAWI-вибірки і не претендує на генералізацію, яка б виходила за межі описаної цільової сукупності. Це дослідження є, по суті, першою спробою одночасно охопити три рівні ціннісної системи в умовах активного фази війни засобами кількісної методології, і методологічні компроміси, які були зроблені, є відповіддю на об'єктивні обмеження дослідницького контексту.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було обґрунтовано методологічну логіку дослідження трансформації цінностей населення України до та під час повномасштабного вторгнення. Встановлено, що для розв'язання поставлених дослідницьких завдань найбільш доцільним є кількісний дизайн, який поєднує вторинний аналіз даних міжнародних порівняльних досліджень із авторським емпіричним дослідженням 2025 року. Такий підхід дозволяє поєднати аналіз довготривалої динаміки цінностей із фіксацією їх актуального стану у воєнному контексті.

Показано, що три використані джерела даних виконують різні аналітичні функції. Європейське соціальне дослідження є основою для аналізу індивідуальних цінностей у часовій перспективі. Світове дослідження цінностей використовується для аналізу колективних орієнтацій у довоєнний період. Авторське дослідження для вивчення актуального стану індивідуальних, колективних і сакральних цінностей, злиття ідентичності, воєнного досвіду та поведінкового виміру війни. Водночас

встановлено, що зіставлення різних джерел має аналітичний, а не строго еквівалентний характер, що потребує відповідних методологічних застережень.

Обґрунтовано, що операціоналізація ключових конструктів відповідає багаторівневій теоретичній рамці дисертації. Індивідуальні цінності вимірюються за допомогою PVQ-21, колективні орієнтації через інструментарій Інглхарта-Вельцеля, сакральні цінності через багаторівневий дизайн із перевіркою меж допустимого компромісу, а злиття ідентичності за допомогою вербальної шкали, валідизованої для українського контексту.

Підтверджено, що обрані методи статистичного аналізу є відповідними поставленим дослідницьким завданням і дозволяють працювати як з довготривалою динамікою цінностей, так і з міжгруповими відмінностями, факторною структурою шкал та моделями зв'язку між цінностями, воєнним досвідом, злиттям ідентичності та поведінковими проявами. Окремо систематизовано обмеження дослідження, пов'язані з різною природою джерел даних, неповною порівнюваністю показників та обмеженнями репрезентативності авторського онлайн-опитування.

Отже, у другому розділі сформовано цілісне методологічне підґрунтя дисертації: визначено дослідницький дизайн, способи вимірювання ключових конструктів, методи аналізу та межі інтерпретації результатів. Саме це створює основу для подальшого емпіричного аналізу індивідуальних, колективних і сакральних цінностей у наступних розділах.

РОЗДІЛ 3

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Структура та ієрархія індивідуальних цінностей: порівняльний аналіз хвиль ESS 2004–2024

Розпочнемо емпіричний аналіз ціннісної організації соціальної реальності з розгляду структури та динаміки базових індивідуальних цінностей населення України. У цьому підрозділі аналіз зосереджено на тому, наскільки стабільною або ж навпаки динамічною є ієрархія індивідуальних цінностей упродовж 2005–2024 років. Аналіз базується на даних кількох хвиль дослідження ESS (European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC), 2024). Такі часові рамки дозволяють порівняти ціннісний профіль населення України у відносно безпечний період, після початку російсько-української війни у 2014 році та в умовах повномасштабного вторгнення після 2022 року. Цей підрозділ виконує два завдання. По-перше, він дозволяє визначити, які базові цінності займають вищі та нижчі позиції в ціннісному профілі населення України. По-друге, він дає змогу перевірити, чи змінилися не лише окремі середні значення, а й сама структура ціннісної ієрархії.

Аналіз центрованих оцінок дає змогу зробити перші висновки щодо структури та ієрархії індивідуальних цінностей населення України (табл. 3.1). Насамперед, варто звернути увагу на цінність Безпеки, яка посідає найвищу позицію в усіх хвилях дослідження. Її значення коливаються в межах від 0,62 у 2013 році до 0,80 у 2022 році. Отже, Безпека є не лише реакцією на повномасштабне вторгнення або на загострення воєнної загрози після 2014 року, а стабільним елементом індивідуального ціннісного профілю населення України протягом

усього досліджуваного періоду. Цей результат демонструє важливість захищеності, як на рівні індивідуальному, так і на рівні очікування захисту від держави. При цьому, як помітно з результатів, ця потреба не просто актуалізувалася з війною або повномасштабним вторгненням, вона була ключовим пріоритетом в усіх хвилях від 2004 року.

Таблиця 3.1. Центровані агреговані середні бали індивідуальних цінностей населення України за даними ESS (2005-2025)

	Рік проведення ESS						
	2005	2007	2009	2011	2013	2022	2024
Безпека	,73	,70	,74	,75	,62	,80	,77
Універсалізм	,55	,54	,49	,45	,36	,51	,55
Доброзичливість	,47	,48	,41	,44	,40	,45	,47
Самостійність	-,01	,06	,10	,00	,02	,18	,17
Конформізм	,17	,14	,16	,06	,04	-,04	-,04
Традиція	,14	,08	-,09	-,03	-,05	-,12	-,05
Гедонізм	-,71	-,77	-,74	-,70	-,58	-,45	-,40
Досягнення	-,45	-,42	-,30	-,27	-,21	-,36	-,43
Стимуляція	-,91	-,86	-,83	-,81	-,67	-,56	-,66
Влада	-,32	-,30	-,25	-,18	-,15	-,67	-,68

До трьох найважливіших цінностей у всіх хвилях також входять Універсалізм і Доброзичливість. Ці цінності належать до блоку орієнтації на інших і пов'язані з турботою про ближніх, рівністю, толерантністю, допомогою іншим та відповідальністю за ширше соціальне і природне середовище. Їхня стабільно висока позиція свідчить, що індивідуальний ціннісний профіль населення України не може бути описаний лише через домінування потреби в захищеності. Він також містить виразний компонент соціальної (або ж колективної) орієнтації, тобто орієнтації на інших людей і ширшу спільноту.

Наступний блок складають цінності, які протягом досліджуваного періоду мають середні позиції в ієрархії. У межах цього блоку помітні певні зміни. Цінності

традиції та конформізму мали додатні показники центрованих оцінок у перших хвилях дослідження, однак із часом їхні агреговані значення знизилися. Традиція стабільно має від'ємні показники з 2009 року, а Конформізм переходить у від'ємну зону у 2022 та 2024 роках. Водночас протилежна тенденція спостерігається для Самостійності: на початку спостережень ця цінність мала від'ємне значення, однак із 2007 року переважно перебуває в додатній зоні, за винятком 2011 і 2013 років, коли її значення були близькими до нуля. Цей результат можна інтерпретувати, що на агрегованому рівні відбувається певна переорієнтація з цінностей збереження до цінностей відкритості до змін.

Нижній блок ціннісного профілю формують гедонізм, досягнення, стимуляція та влада. Ці цінності пов'язані з індивідуалістичними пріоритетами, орієнтацією на особистий успіх, задоволення, ризик, новизну, статус і контроль над ресурсами. Їхнє стабільне перебування на нижчих позиціях свідчить про те, що цінності орієнтації на себе мають порівняно меншу вагу в агрегованому індивідуальному ціннісному профілі населення України. Особливої уваги потребує цінність влади. До повномасштабного вторгнення вона демонструвала певну тенденцію до відновлення важливості, однак у 2022 та 2024 роках опинилася на найнижчій позиції в ціннісній ієрархії. У теоретичному плані це може бути важливим індикатором того, що в умовах масштабної загрози значущість особистого домінування, статусу та контролю над іншими знижується. Водночас статистична значущість цієї тенденції потребує додаткової перевірки, що буде здійснено в наступному підрозділі.

Отже, аналіз центрованих середніх значень показує, що ціннісний профіль населення України характеризується стабільною пріоритетністю безпеки, універсалізму та доброзичливості. Натомість цінності, пов'язані з орієнтацією на себе, займають нижчі позиції. Це дає підстави говорити про відносно стійку ієрархію індивідуальних цінностей.

Для додаткового підтвердження гіпотези про стабільність рангового порядку індивідуальних цінностей населення України використано рангову кореляцію Спірмена. Одиницею аналізу для цього аналізу є агрегований ціннісний профіль країни в кожній хвилі, представлений вектором рангів десяти цінностей Шварца, впорядкованих за середнім центрованим балом у вибірці. Ранг 1 відповідає цінності з найвищим середнім балом, ранг 10 – з найнижчим. Кореляція між векторами рангів двох хвиль відображає зв'язок порядку цінностей між цими часовими точками. Аналіз охоплює всі можливі пари з семи хвиль, що формує матрицю з 21 попарного порівняння. Відповідно до результатів, які продемонстровані в таблиці 3.2., спостерігається висока структурна стабільність агрегованого ціннісного профілю населення України впродовж досліджуваного періоду.

Таблиця 3.2. Матриця рангових кореляцій Спірмена між ціннісними профілями України (2004-2024)

	2005	2007	2009	2011	2013	2022	2024
2005	—	1,000**	,988**	,988**	,976**	,891**	,879**
2007		—	,988**	,988**	,976**	,891**	,879**
2009			—	1,000**	,988**	,915**	,903**
2011				—	,988**	,915**	,903**
2013					—	,903**	,891**
2022						—	,988**
2024							—

Примітка. $N = 10$ (кількість цінностей). ** $p < ,01$.

Усі попарні порівняння демонструють статистично значущі кореляції на рівні $p < ,01$, а коефіцієнти варіюються в діапазоні від ,879 до 1,000, що свідчить про дуже високий рівень кореляції рангів між усіма хвилями. Це означає, що, попри соціальні, політичні та воєнні зміни досліджуваного періоду, загальний порядок базових цінностей залишається надзвичайно подібним. Особливо показовими є дві пари хвиль – 2005 та 2007 роки, а також 2009 і 2011 роки, де коефіцієнт Спірмена становить $\rho = 1,000$. Це означає повну ідентичність рангового порядку десяти

цінностей у відповідних парах хвиль. Найнижчі коефіцієнти матриці фіксуються в парах, що включають 2005 і 2007 роки з одного боку та 2022 і 2024 роки з іншого. Для цих порівнянь $\rho = ,879$ і $,891$ відповідно. Для порівнянь, які розділені періодом у ~ 20 років ці значень все одно можна інтерпретувати як надзвичайно високі. Водночас, хвилі 2022 і 2024 між собою демонструють $\rho = ,988$, що свідчить про дуже високу узгодженість ціннісного профілю напередодні повномасштабного вторгнення та безпосередньо через 2 роки після початку повномасштабної війни.

Отже, результати аналізу дають підстави зробити висновок про високу структурну стабільність індивідуального ціннісного профілю населення України на агрегованому рівні. Йдеться не про повну відсутність змін у значеннях окремих цінностей, а саме про збереження загального порядку ціннісної ієрархії. Це розмежування є принципово важливим: стабільність рангової структури не виключає можливих змін у середніх значеннях окремих цінностей, а також не дозволяє автоматично робити висновки про індивідуальні траєкторії зміни цінностей. У теоретичному плані отримані результати узгоджуються з уявленням про відносну стабільність базових індивідуальних цінностей (Schwartz, 2012). Водночас вони також показують, що війна не призводить до перебудови ціннісної ієрархії базових індивідуальних цінностей (принаймні на агрегованому рівні). Радше спостерігається актуалізація або ж посилення значущості вже наявних пріоритетів.

Отже, головним результатом цього підрозділу є встановлення того, що індивідуальний рівень ціннісної організації соціальної реальності в Україні характеризується високою стабільністю. В наступному підрозділі проводимо аналіз динаміки зміни цінностей на індивідуальному рівні з окремим фокусом на період повномасштабного вторгнення.

3.2. Динаміка індивідуальних цінностей у часі: регресійний аналіз перерваних часових рядів

Як було з'ясовано в попередньому підрозділі, загальна ієрархія індивідуальних цінностей населення України демонструє високий рівень стабільності. Однак, стабільність рангового порядку цінностей не означає повної незмінності їхніх середніх значень. Окремі цінності можуть змінюватися в часі, навіть якщо загальна структура ціннісної ієрархії залишається подібною.

Для цього було побудовано серію регресійних моделей, у яких залежними змінними виступали центровані індивідуальні показники десяти базових цінностей Ш. Шварца. Метою аналізу було оцінити, по-перше, наявність довгострокового часового тренду, а по-друге, можливі відмінності хвиль 2022 та 2024 років від попередніх хвиль ESS. Модель включала два основні предиктори: рік проведення опитування та бінарну змінну періоду 2022–2024 років, яка дозволяє оцінити можливий зсув у значущості цінностей після початку війни.

Відповідно, регресійне рівняння виглядало наступним чином: Цінність = $\beta_0 + \beta_1 \text{Year} + \beta_2 \text{WarPeriod}$, де $\beta_1 \text{Year}$ - рік проведення опитування (відображає довгострокову динаміку), $\beta_2 \text{WarPeriod}$ - бінарна змінна воєнного періоду (де 0=хвиля до 2022 року, 1 – хвилі 2022 і 2024 року), яка дозволяє оцінити можливі зміни у динаміці, що відбулися після початку війни. Варто зробити зауваження, що для змінної WarPeriod були включені дані хвиль 2022 і 2024 року, при цьому збір даних для хвилі 2022 року відбувався перед початком повномасштабного вторгнення. Включення хвиль 2022 і 2024 в окремий період є аналітично виправданим у межах цієї роботи, оскільки вони відображають пізній етап воєнного контексту після 2014 року та період різкого зростання соціальної напруги навколо загрози широкомасштабної війни

Результати аналізу подано в таблиці 3.3. Загалом вони демонструють два важливі аспекти. В першу чергу, коефіцієнт детермінації є малим, по восьми з

десяти цінностей R^2 не перевищує ,012, що свідчить про те, що часовий тренд і факт повномасштабного вторгнення разом пояснюють дуже малу частку варіацій в індивідуальних оцінках. Цей показник є очікуваним, але в межах цієї роботи потребує додаткового пояснення. Малий R^2 у даному контексті є змістовним результатом, бо він вже надає розуміння того, що ефект року та факту вторгнення мають малий пояснювальний потенціал. Окрім цього, для шести цінностей (доброзичливості, самостійності, конформізму, традиції, досягнення і стимуляції) жоден з предикторів не досягає статистичної значущості на рівні $p < ,05$. Це підтверджує висновок підрозділу 3.1 вже на індивідуальному рівні: не лише ранговий порядок цінностей, а й їхні індивідуальні значення залишаються переважно незалежними від часу і від факту вторгнення.

Табл.3.3. Результати регресійного аналізу впливу часу та війни на індивідуальні цінності

Цінність	R^2	Рік В	Рік р	Воєнний період В	Воєнний період р
Безпека	0,005	-0,042	< ,001	0,564	< ,001
Універсалізм	0,01	-0,013	0,077	0,285	0,001
Доброзичливість	0,001	-0,003	0,753	0,077	0,427
Самостійність	0,008	0,005	0,615	0,104	0,357
Конформізм	0,002	-0,005	0,637	-0,031	0,806
Традиція	0,001	0,011	0,331	-0,167	0,211
Гедонізм	0,012	0,043	< ,001	-0,267	0,055
Досягнення	0,008	-0,005	0,667	-0,114	0,339
Стимуляція	0,003	0,015	0,23	-0,053	0,704
Влада	0,07	0,006	0,599	-0,571	< ,001

Окремої уваги потребують цінності, для яких було зафіксовано статистично значущі ефекти. Передусім це Безпека, Універсалізм і Влада, для яких значущим є коефіцієнт періоду 2022–2024 років. Для Безпеки цей період пов'язаний зі зростанням центрованого балу на 0,564 пункту ($p < ,001$). У змістовному плані це

означає, що в пізніх хвилях дослідження значущість Безпеки є вищою, ніж можна було б очікувати лише на основі загального лінійного тренду. В умовах тривалого воєнного контексту та зростання екзистенційної загрози, підвищення суб'єктивної значущості захищеності і стабільності є теоретично очікуваним результатом. Для універсалізму ефект воєнного періоду також значуще позитивний і становить 0,285 ($p = ,001$). Зростання пріоритетності цінностей, пов'язаних з орієнтацією на інших, може відображати підвищену соціальну солідарність українського суспільства у воєнний час. Проте важливо уникати надмірного причинного твердження: на основі цієї моделі можна говорити про статистичну асоціацію періоду 2022–2024 років із вищим рівнем Універсалізму, але не про доведений прямий причинний ефект війни. Найвиразніший негативний ефект зафіксовано для цінності влади. Період 2022–2024 років пов'язаний зі зниженням центрованого балу на 0,571 пункту ($p < ,001$). Це свідчить про те, що прагнення до домінування, престижу і контролю над іншими людьми знизилося в індивідуальних оцінках респондентів у воєнний період. За величиною В ефект воєнного періоду для влади (-0,571) і безпеки (+0,564) є практично симетричним.

Також з переліку значущих ефектів варто звернути увагу на цінності гедонізму. Для цієї цінності зафіксовано статистично значущий позитивний часовий тренд ($B = ,043$, $p < ,001$), тоді як ефект періоду 2022–2024 років не досягає стандартного рівня статистичної значущості ($p = ,055$), хоча перебуває близько до нього. Це означає, що протягом досліджуваного періоду поступово зростала значущість цінностей, пов'язаних із задоволенням, насолодою життям і позитивним емоційним досвідом. Водночас від'ємний коефіцієнт для періоду 2022–2024 років може вказувати на можливе послаблення або призупинення цього довгострокового тренду в пізніх хвилях, однак через відсутність статистичної значущості цей висновок має залишатися лише обережним припущенням.

Для інших цінностей, в тому числі для традиції та конформізму, спостерігаються лише слабкі або статистично незначущі тенденції. Це додатково підтверджує, що динаміка індивідуальних цінностей в Україні не має характеру прискореної трансформації цінностей. Радше йдеться про локальні зміни щодо окремих цінностей, насамперед безпеки, універсалізму, влади та частково гедонізму.

Загалом результати регресійного аналізу дозволяють зробити кілька висновків. В першу чергу, більшість базових індивідуальних цінностей демонструє високий рівень стабільності упродовж досліджуваного періоду. Це узгоджується з теоретичним уявленням про базові цінності як відносно стійкі мотиваційні орієнтири, а також з результатами попереднього підрозділу щодо стабільності ціннісної ієрархії. По-друге, зміни, які все ж фіксуються, не мають характеру суттєвої трансформації ціннісного профілю. Вони зосереджені навколо кількох цінностей: зростання значущості безпеки та універсалізму, зниження значущості влади, а також довгострокового зростання Гедонізму, яке може бути частково послаблене в пізніх хвилях. Отже, емпіричні результати радше свідчать про часткову актуалізацію окремих ціннісних пріоритетів, ніж про радикальну перебудову індивідуальної ціннісної системи. Наступним кроком спробуємо оцінити, що саме впливає на ту незначну, але все ж наявну динаміку індивідуальних цінностей на агрегованому рівні – ефект віку, когорти чи часового ефекту.

3.3. Вікові, поколіннєві та часові ефекти: APC-аналіз ціннісних трансформацій

Наступним завданням емпіричного аналізу було уточнити, з якими часовими вимірами пов'язані виявлені зміни індивідуальних цінностей в Україні. Зокрема, йшлося про перевірку того, чи можуть ці зміни бути пов'язані з віковими відмінностями між респондентами, з належністю до різних поколінь або з впливом

ширшого історичного контексту, спільного для всіх вікових і поколіннєвих груп. Для цього було застосовано Age-Period-Cohort-аналіз (далі APC), який у межах цього дослідження використовується як аналітичний інструмент для оцінки можливих часових джерел варіації індивідуальних цінностей. У моделі враховувалися три часові виміри: вік респондента, рік проведення опитування та когорта народження. Залежними змінними виступали десять індивідуальних цінностей Ш. Шварца. Стать і тип поселення були включені до моделей як контрольні змінні.

Перед переходом до інтерпретації результатів важливо зафіксувати методологічне обмеження APC-аналізу. Його основна проблема пов'язана з ідентифікацією: вік, період і когорта перебувають у точній лінійній залежності, оскільки когорта народження визначається через різницю між роком опитування та віком респондента. Через це незалежні лінійні ефекти віку, періоду та когорти не можуть бути однозначно оцінені в межах однієї моделі без додаткових аналітичних припущень (Fosse & Winship, 2019). Тому результати цього підрозділу не слід інтерпретувати як остаточне виокремлення «чистих» ефектів віку, періоду та когорти. Вони розглядаються як аналітична оцінка того, які часові виміри найбільшою мірою пов'язані з варіацією індивідуальних цінностей у наявних даних. У таблиці 3.4 наведено узагальнені результати APC-аналізу для десяти індивідуальних цінностей. Перед інтерпретацією результатів необхідно зробити ще одне методологічне застереження. Оскільки аналіз базується на великому обсязі даних, навіть дуже малі відмінності можуть досягати статистичної значущості. Тому p -значення в цьому випадку не є достатнім критерієм змістовної важливості результату. Основну увагу доцільно зосередити на величині ефекту, зокрема на частковому ета-квадраті η^2_p .

Результати свідчать, що вік є статистично значущим чинником для всіх десяти цінностей. Водночас важливішим є те, що саме віковий ефект має найбільшу

величину у більшості моделей. Він переважає інші часові компоненти для восьми з десяти цінностей. Найвищі значення часткового ета-квадрату для віку зафіксовано для Традиції ($\eta^2p = 0,010$), Гедонізму ($\eta^2p = 0,009$), Конформізму ($\eta^2p = 0,009$). Це свідчить про те, що індивідуальні цінності українців значною мірою пов'язані з позицією людини в життєвому циклі.

Окрім цього, ефект періоду є статистично значущим для всіх десяти цінностей, проте за практичною величиною ефекту ($\eta^2p \approx 0,001-0,023$) він поступається віковому у більшості моделей. Виняток становить цінність влади, для якої ефект періоду демонструє найбільший ефект у всьому масиві ($\eta^2p = 0,023$) і переважає як вік, так і когорту. Цей результат добре узгоджується з висновками попереднього підрозділу, де саме для влади було зафіксовано найсильніше зниження в періоді 2022-2024 років. У змістовному плані це може свідчити про особливу чутливість цінності влади до суспільно-історичного контексту. Орієнтація на статус, домінування, престиж і контроль над іншими може сильніше реагувати на ситуації колективної загрози, війни та переорієнтації суспільства на виживання, безпеку й солідарність.

Ефект когорти є статистично значущим для більшості цінностей, однак його величина загалом є меншою порівняно з ефектами віку та періоду. Значення η^2p для когорти перебувають у дуже низькому діапазоні ($\eta^2p \approx 0,0003-0,002$). Найбільші когортні ефекти спостерігаються для самостійності ($\eta^2p = 0,0020$), гедонізму та традиції ($\eta^2p = 0,0019$), а також універсалізму ($\eta^2p = 0,0018$). Водночас, для конформізму та влади когортний ефект не є статистично значущим. Також варто зазначити, що ефект когорти є значущим для восьми цінностей, однак його величина є суттєво меншою порівняно з двома іншими компонентами. Принципово важливо, що для конформізму ($p = ,141$) і влади ($p = ,380$) когортний ефект відсутній. Цей негативний результат є теоретично значущим: він вказує на те, що

схильність до дотримання норм і прагнення до соціального статусу відтворюються відносно стабільно в усіх поколіннях

Таблиця 3.4. Результати аналізу віку, періоду та когорти (APC)

Цінність	Adj. R ²	Період (Sig.)	η^2p (Період)	Когорта (Sig.)	η^2p (Когорта)	Вік (Sig.)	η^2p (Вік)
Гедонізм	0,143	p < ,001	0,0082	p < ,001	0,0019	p < ,001	0,0089
Традиція	0,123	p < ,001	0,0033	p < ,001	0,0019	p < ,001	0,0102
Стимуляція	0,100	p < ,001	0,0064	p < ,001	0,0014	p < ,001	0,0077
Конформізм	0,097	p < ,001	0,0043	p = 0,141 (ns)	0,0005	p < ,001	0,0087
Влада	0,072	p < ,001	0,0230	p = 0,380 (ns)	0,0003	p < ,001	0,0022
Досягнення	0,067	p < ,001	0,0032	p < ,001	0,0015	p < ,001	0,0078
Універсалізм	0,064	p < ,001	0,0063	p < ,001	0,0018	p < ,001	0,0065
Безпека	0,053	p < ,001	0,0029	p = 0,003	0,0012	p < ,001	0,0050
Самостійність	0,035	p < ,001	0,0062	p < ,001	0,0020	p < ,001	0,0033
Доброзичливість	0,033	p = 0,037	0,0010	p = 0,042	0,0007	p < ,001	0,0013

Додатково було побудовано графік динаміки середніх значень індивідуальних цінностей за роками опитування та когортами народження (рис. 3.1). Його завдання полягало не в окремому статистичному тестуванні, а у візуальній перевірці того, чи справді когортний ефект є мінімальним. Візуальний аналіз динаміки за когортами загалом узгоджується з результатами APC-моделей. Траєкторії різних когорт здебільшого не демонструють різко відмінних напрямів руху. Натомість у багатьох випадках вони змінюються відносно синхронно. Це свідчить про те, що виявлені зміни цінностей радше пов'язані не з поступовим витісненням одних поколінь іншими, а зі спільними для різних поколінь історичними умовами та загальними віковими відмінностями.

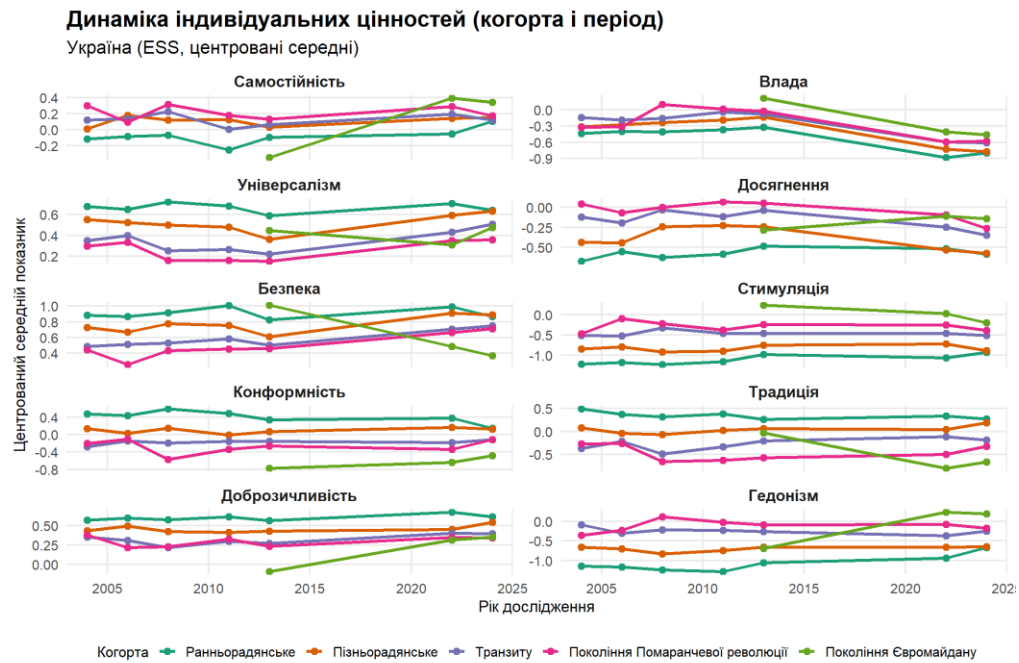

Рис.3.1. Динаміка індивідуальних цінностей за когортами та роками опитування

Отже, результати АРС-аналізу не підтверджують припущення про те, що динаміка індивідуальних цінностей в Україні переважно відбувається за логікою поколіннєвої заміни. Когортний компонент є найслабшим серед трьох часових вимірів, а для окремих цінностей, зокрема конформізму та влади, він взагалі не досягає статистичної значущості. Це означає, що період поколіннєвої соціалізації не є головним поясненням тих змін, які фіксуються в індивідуальних цінностях.

Натомість, результати вказують на більшу роль двох інших механізмів. Перший – це вікові відмінності, пов'язані з позицією індивіда в життєвому циклі. Саме вік має найбільшу величину ефекту для більшості цінностей. Другий – це відмінності в періоді, тобто зміни, пов'язані з історичним контекстом, який одночасно впливає на різні вікові та поколіннєві групи. Найбільш чітко цей

механізм проявляється для цінності влади, де ефект періоду суттєво переважає як вік, так і когорту.

У ширшій логіці дисертації цей результат є важливим, оскільки він уточнює характер ціннісних трансформацій в Україні. Трансформація індивідуальних цінностей характеризується поєднанням високої структурної стабільності, вікових відмінностей і локальних періодних зсувів. Ті зміни, які все ж фіксуються, радше виглядають як синхронні реакції різних груп населення на спільні суспільні трансформації, ніж як поступова заміна одного покоління іншим. Далі оцінимо окремо вплив досвіду війни як окремого чинника ціннісної диференціації.

3.4. Досвід війни як чинник ціннісної диференціації

Як було показано в попередніх підрозділах, була зафіксована структурна стабільність ціннісного профілю населення України на агрегованому рівні та мінімальна пояснюваність варіації цінностей через часовий тренд і факт повномасштабного вторгнення. Однак, агрегована стабільність не виключає можливості диференціації всередині населення: індивіди, які пережили різний за інтенсивністю особистий досвід наслідків вторгнення, можуть демонструвати відмінні ціннісні профілі, навіть якщо загальна ієрархія цінностей лишається незмінною.

Попередні підрозділи базувалися на даних ESS, однак це дослідження не містить розгорнутого вимірювання особистого воєнного досвіду. Тому в цьому підрозділі використано дані авторського онлайн-дослідження 2025 року. Профіль індивідуальних цінностей у вибірці 2025 року загалом є структурно подібним до профілю, зафіксованого у хвилях ESS: безпека, універсалізм і доброзичливість залишаються серед найважливіших цінностей, тоді як стимуляція, гедонізм і влада займають нижчі позиції. Абсолютні значення центрованих балів можуть відрізнятися через методологічні відмінності між дослідженнями, зокрема різний

спосіб збору даних, вибірковий дизайн і часовий контекст, про що було зазначено у підрозділі 2.8. Тому дані 2025 року не слід безпосередньо ототожнювати з хвилями ESS, однак структурна подібність ціннісного профілю дозволяє використовувати їх для аналізу внутрішньогрупової диференціації та зберігати зв'язок із висновками попередніх підрозділів.

Воєнний досвід було операціоналізовано через індекс накопичення воєнних подій. Він був розрахований як сума 22 бінарних індикаторів, що охоплюють різні типи досвіду: від внутрішнього переміщення та матеріальних втрат до безпосередніх загроз фізичній безпеці й психологічних наслідків. Детальний опис операціоналізації наведено в методологічному розділі. Важливо зазначити, що цей індекс вимірює не «тяжкість» воєнного досвіду, а кількість різних типів подій, із якими зіткнувся респондент. Тому він є показником накопичення воєнного досвіду, а не повною мірою інтенсивності або травматичності такого досвіду.

Середнє значення індексу у вибірці становить $M = 4,14$ ($SD = 3,14$), при теоретичному діапазоні від 0 до 22, що свідчить про помірний рівень накопиченого воєнного досвіду, як типовий для населення, що залишається в Україні. Для аналізу ціннісної диференціації вибірка розподілена на три групи: мінімальний воєнний досвід (0-1 подія, 26,9%), помірний досвід (2-5 подій, 41,0%) та інтенсивний досвід (6 і більше подій, 32,1%). Для перевірки відмінностей у середніх значеннях індивідуальних цінностей між цими групами було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз. Такий підхід дозволяє оцінити, чи відрізняються групи за рівнем вираженості окремих цінностей залежно від кількості пережитих воєнних подій. Водночас, результати ANOVA слід інтерпретувати як міжгрупові відмінності, а не як доказ причинного впливу воєнного досвіду на цінності.

Результати аналізу показали статистично значущі відмінності між групами для чотирьох із десяти індивідуальних цінностей: безпеки, універсалізму, стимуляції та влади. Результати наведено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5. Середні значення індивідуальних цінностей за групами
воєнного досвіду (центровані бали)

Цінність	Мінімальний	Помірний	Інтенсивний	F	p
Безпека	0,51	0,73	0,78	7,32	0,001
Універсалізм	0,43	0,59	0,64	6,98	0,001
Стимуляція	-0,35	-0,5	-0,57	4,17	0,016
Влада	-0,44	-0,61	-0,75	8,27	< ,001
Доброзичливість	-	-	-	1,52	0,22
Самостійність	-	-	-	1,35	0,259
Конформізм	-	-	-	0,74	0,478
Традиція	-	-	-	0,71	0,491
Гедонізм	-	-	-	0,14	0,87
Досягнення	-	-	-	1,12	0,327

З огляду на результати вище, можна виокремити два формати ціннісної диференціації. В першу чергу, це стосується посилення цінностей безпеки та універсалізму. Ці цінності демонструють послідовне зростання середніх балів з підвищенням інтенсивності воєнного досвіду. Для обох цінностей post-hoc аналіз виявляє значущі відмінності між групою з мінімальним воєнним досвідом і двома іншими. При цьому, відмінності між помірною і інтенсивною групами відсутні. Це свідчить про пороговий характер ефекту: перехід від мінімального до помірного рівня накопиченого воєнного досвіду пов'язаний із помітно вищою значущістю Безпеки та Універсалізму, однак подальше накопичення подій не супроводжується пропорційним зростанням цих цінностей.

Важливо зазначити, що безпека належить до цінностей збереження і безпосередньо пов'язана з потребою у стабільності, захищеності та передбачуваності соціального середовища. Тому її вища значущість серед

респондентів із більшим воєнним досвідом є теоретично очікуваною. Водночас, зростання універсалізму вказує, що воєнний досвід може бути пов'язаний не лише з посиленням захисних орієнтацій, а й із більшою увагою до ширшої спільноти та турботи про інших. Це важливо, бо показує, що досвід війни асоціюється не тільки з індивідуальною потребою в безпеці, а й із соціально орієнтованими цінностями. Другий напрям ціннісної диференціації пов'язаний із послабленням цінностей влади та стимуляції. Зі зростанням воєнного досвіду середні значення за цими цінностями знижуються. Для Влади показник зменшується від -0,44 у групі мінімального досвіду до -0,61 у групі помірного досвіду та -0,75 у групі інтенсивного досвіду. Саме для влади зафіксовано найбільш виразну міжгрупову відмінність: різниця між мінімальною та інтенсивною групами становить 0,31 пункту і є статистично значущою на рівні $p < ,001$. Це свідчить про те, що респонденти з інтенсивнішим воєнним досвідом меншою мірою орієнтовані на домінування, престиж, контроль над іншими. Для стимуляції також спостерігається зниження середнього значення: від -0,35 у групі мінімального досвіду до -0,50 у групі помірного досвіду та -0,57 у групі інтенсивного досвіду. Post-hoc аналіз показує значущу відмінність між мінімальною та інтенсивною групами. Це дає підстави припустити, що накопичений воєнний досвід пов'язаний із нижчою пріоритетністю пошуку нових вражень, ризику та емоційної новизни. У контексті фактичної загрози така динаміка є змістовно зрозумілою: орієнтація на ризик і новизну може втрачати привабливість, коли середовище, в якому знаходяться індивіди, саме стає джерелом небезпеки та непередбачуваності.

Водночас, необхідно чітко зафіксувати методологічні обмеження цього аналізу. По-перше, воєнний досвід і цінності вимірювалися одночасно в межах одного онлайн-дослідження 2025 року, тому на основі цих даних неможливо встановити причинно-наслідковий зв'язок. По-друге, індекс воєнного досвіду вимірює кількість типів пережитих подій, але не враховує їхню різну суб'єктивну

тяжкість. По-третє, не можна виключити альтернативний механізм, за якого люди з певним ціннісним профілем могли мати різну ймовірність опинитися в ситуаціях, пов'язаних із вищим або нижчим рівнем воєнного досвіду. Тому результати слід інтерпретувати як статистичну асоціацію між накопиченим воєнним досвідом і ціннісними орієнтаціями, а не як прямий доказ того, що воєнний досвід спричинив відповідні ціннісні зміни.

Таким чином, результати цього підрозділу уточнюють висновки, сформульовані в підрозділах 3.1-3.3. Досвід війни є чинником ціннісної диференціації, але не повної ціннісної трансформації. Результати узгоджуються з підходами, які пов'язують досвід загрози безпеці (екзистенційної загрози) з посиленням орієнтацій на захист. Однак, ці дані також показують, що реакція на воєнний досвід не зводиться лише до зростання потреби в безпеці. Вона включає і соціальний компонент – посилення універсалізму, а також зниження значущості цінностей, пов'язаних із домінуванням і ризиком. Далі узагальнимо результати, які стосуються трансформації цінностей на індивідуальному рівні.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі проаналізовано структуру, ієрархію та динаміку індивідуальних цінностей населення України на основі даних Європейського соціального дослідження за 2004-2024 роки. Проведений аналіз дав змогу встановити, що індивідуальний рівень цінностей в Україні характеризується високою стабільністю навіть в умовах значних суспільних потрясінь.

Встановлено, що впродовж усього досліджуваного періоду найвищі позиції в ієрархії індивідуальних цінностей стабільно посідають безпека, універсалізм і доброзичливість, тоді як цінності орієнтації на себе (влада, стимуляція, досягнення і гедонізм) залишаються на нижчих позиціях. Аналіз рангових кореляцій між хвилями ESS підтвердив надзвичайно високий рівень узгодженості ціннісного

профілю України у часі. Це дає підстави стверджувати, що на агрегованому рівні індивідуальні цінності населення України є не просто подібними між окремими хвилями, а структурно дуже стійкими.

Разом із тим показано, що стабільність ієрархії не означає повної відсутності динаміки. Регресійний аналіз перерваних часових рядів засвідчив, що більшість індивідуальних цінностей демонструє мінімальну чутливість до часу та факту повномасштабного вторгнення, однак окремі цінності все ж змінюються. Найвиразніше це проявляється у зростанні значущості безпеки та універсалізму і зниженні значущості влади у воєнний період. Це означає, що війна не руйнує загальну структуру індивідуального ціннісного профілю, але може змінювати відносний порядок окремих його складових.

Аналіз вікових, поколіннєвих і часових ефектів показав, що індивідуальні цінності в Україні не відповідають моделі поступової трансформації через поколіннєву заміну. Найбільш послідовним виявився ефект віку, тоді як когортний ефект загалом слабкий, а періодний ефект є значущим лише для окремих цінностей. Це дає підстави інтерпретувати виявлені мінімальні зміни не як наслідок зміни поколінь, а радше як синхронну реакцію різних когорт на спільні суспільні трансформації.

Окремо встановлено, що воєнний досвід виступає чинником внутрішньої ціннісної диференціації. Особи з інтенсивнішим досвідом війни демонструють вищу значущість безпеки та універсалізму і нижчу значущість влади та стимуляції. Також варто зазначити, що зв'язок має пороговий характер: сам факт реального особистого зіткнення з наслідками війни виявляється важливішим, ніж подальше накопичення такого досвіду. Це уточнює загальний висновок розділу: агрегована стабільність індивідуальних цінностей не виключає помітної внутрішньої диференціації залежно від глибини пережитого воєнного досвіду.

Отже, результати третього розділу дають підстави стверджувати, що індивідуальний рівень ціннісної організації населення України в умовах війни характеризується переважно стабільністю ієрархії, доповненою локальними змінами окремих цінностей і внутрішньою диференціацією залежно від воєнного досвіду.

РОЗДІЛ 4

КОЛЕКТИВНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

4.1. Позиція України на культурній мапі світу до повномасштабного вторгнення: аналіз даних WVS 1996–2020

Аналіз колективного рівня ціннісної організації соціальної реальності розпочнемо з розгляду позиції України у просторі культурних ціннісних орієнтацій за даними Світового дослідження цінностей. На відміну від попереднього розділу, де йшлося про індивідуальні базові цінності, у цьому розділі фокус зміщується на колективні ціннісні орієнтації, тобто на узагальнені уявлення суспільства про бажанні колективні ціннісні орієнтації.

Основною аналітичною рамкою для цього підрозділу є культурна мапа світу, розроблена Р. Інглхартом та К. Вельцелем на основі даних Світового дослідження цінностей (далі WVS). У цій моделі країни розміщуються у двовимірному просторі відповідно до двох ключових вимірів крос-культурної варіації. Горизонтальна вісь відображає перехід від цінностей виживання до цінностей самовираження, а вертикальна вісь відображає розподіл від традиційних до секулярно-раціональних цінностей. Розташування країн у цьому просторі відображає культурну близькість, а не географічну. За даними сьомої хвилі WVS (2017–2020), представленими на рисунку 4.1, Україна розташована в зоні так званого кластера православної Європи поряд із Болгарією, Латвією та Росією (World Values Survey 7, 2023). У межах моделі Інглхарта-Вельцеля така позиція характеризується поєднанням помірно виражених секулярно-раціональних орієнтацій із домінуванням цінностей виживання над цінностями самовираження. Іншими словами, Україна до повномасштабного вторгнення не перебувала в зоні полюсу з домінуванням

традиційних орієнтацій, але водночас залишалася ближчою до суспільств, у яких значну роль відіграють питання економічної та фізичної безпеки, ніж до суспільств із домінуванням орієнтацій на самовираження, автономію та суб'єктивне благополуччя в термінології теорії модернізації (Inglehart, 2018).

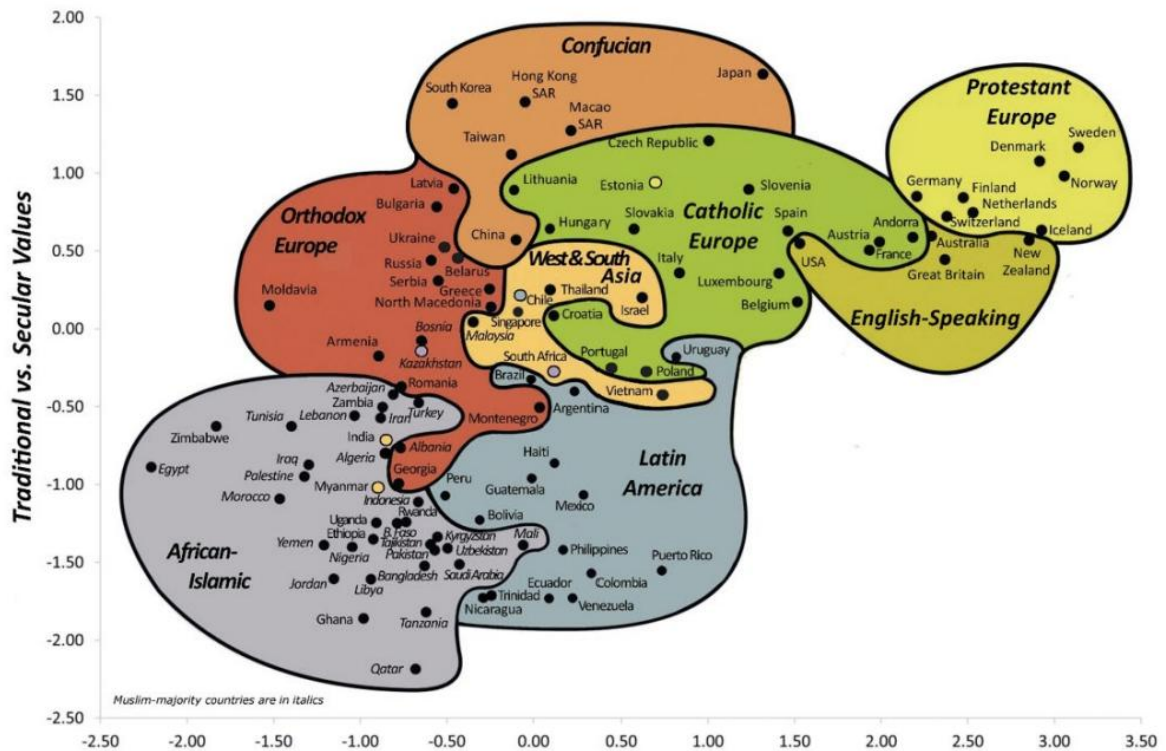

Рис.4.1. Культурна мапа світу за даними сьомої хвилі WVS (2017-2020)
(World Values Survey 7, 2023)

Для розуміння характеру ціннісної трансформації важливо розглядати не лише позицію України в останній доступній довоєнній хвилі WVS, а й траєкторію її руху впродовж 1996–2020 років. Рисунок 4.2 відображає зміну позиції України у двовимірному просторі культурної мапи світу. На вертикальній осі, що відображає рух від традиційних до секулярно-раціональних цінностей, динаміка України була нестабільною та нелінійною. У 1996 році Україна займала відносно вищу позицію за цим виміром. У період між 1999 і 2008 роками відбулося певне зниження значень,

тобто рух у напрямі більш традиційних орієнтацій. У 2011 році, навпаки, спостерігається повернення до вищих значень, і приблизно на цьому рівні позиція України зберігається у хвилі 2017-2020 років. На горизонтальній осі, яка відображає перехід від цінностей виживання до цінностей самовираження, траєкторія України виглядає більш послідовною. Упродовж досліджуваного періоду спостерігається поступовий рух у напрямі цінностей самовираження, пов'язаних із суб'єктивним благополуччям, індивідуальною свободою, толерантністю та участю. Водночас цей рух не означає повного переходу України до зони домінування цінностей самовираження. Навіть у 2020 році Україна залишалася в частині мапи, де цінності виживання зберігають більшу важливість.

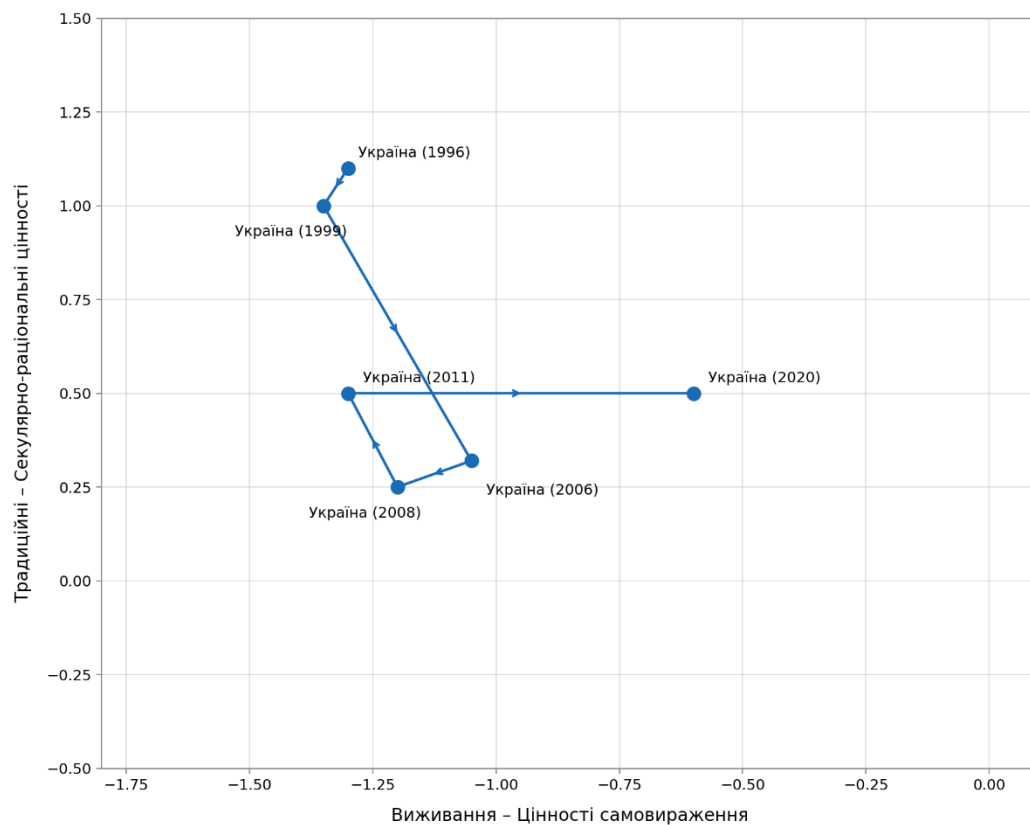

Рис. 4.2. Зміна ціннісних орієнтацій в Україні за хвилями WVS 1996-2020
(Український центр європейської політики, 2020)

Додатковим операційним виміром колективних ціннісних орієнтацій у підході Р. Інглхарта є індекс постматеріалізму. Він дозволяє класифікувати респондентів залежно від того, які суспільні пріоритети вони обирають у батареї з чотирьох тверджень. Матеріалістичні орієнтації пов'язані з пріоритетом економічного зростання, порядку та безпеки. Постматеріалістичні орієнтації пов'язані з пріоритетом свободи слова, участі у прийнятті рішень і ширшій автономії (Inglehart & Paul, 1999). Між цими полюсами виокремлюється також змішаний тип, який поєднує елементи матеріалістичних і постматеріалістичних пріоритетів.

Дані по Україні за чотирма хвилями WVS, наведені на рисунку 4.3, дозволяють уточнити характер колективних ціннісних орієнтацій українського суспільства до повномасштабного вторгнення. Упродовж усього періоду спостерігається домінування матеріалістичних або змішаних орієнтацій. У 1996 році частка матеріалістів становила 54%. Надалі вона поступово знижувалася і в 2011–2020 роках становила 46% (Галімов, 2025b). Попри це зниження, матеріалістичні орієнтації залишалися одним із двох домінуючих типів ціннісної орієнтації в українському суспільстві. У теоретичній логіці Р. Інглхарта така структура є очікуваною для суспільств, які тривалий час функціонували в умовах економічної нестабільності, інституційної невизначеності та загрози базовій безпеці (Inglehart, 2018). Частка чистих постматеріалістів є надзвичайно низькою впродовж усього періоду (від 3% у 1996 до 5% у 2020 році). Це принципово відрізняє Україну від країн Західної та Центральної Європи де частка постматеріалістів сягає 20–30%. Навіть у порівнянні з регіональними сусідами (Польща, Чехія, країни Балтії) Україна демонструє суттєво нижчий рівень постматеріалістичних орієнтацій (Савельєв, 2017). Фактично, ми спостерігали відсутність суттєвого зростання постматеріалістичних цінностей у довгостроковій перспективі.

Рис.4.3. Індекс постматеріалізму, Україна, 1996-2020 (Галімов, 2025b)

Протягом останніх двох хвиль найбільш чисельною групою стають респонденти зі змішаними орієнтаціями. Їхня частка становить близько 50%. Це означає, що значна частина населення не демонструє чіткої належності ні до матеріалістичного, ні до постматеріалістичного полюса. Такий результат є важливим, оскільки він показує гібридний характер колективних ціннісних орієнтацій в Україні: орієнтації на безпеку, порядок і добробут співіснують з елементами автономії, участі та свободи. Ця знахідка підтверджується і даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, за період 1991-2012 років змішаний ціннісний тип мав тренд до зростання і, як стверджує А. Ручка (Ручка, 2013), це зростання варто оцінювати позитивно, бо воно найбільш адекватно відповідає тим суспільним реаліям, які склалися у нас на сьогодні.

Найбільш помітні зміни в індексі постматеріалізму відбулися між 1996 і 2006 роками. У цей період частка матеріалістів знизилася на 6 відсоткових пунктів, тоді як частка змішаного типу зросла на 5 пунктів. Після 2006 року структура залишається відносно стабільною: показники 2011 і 2020 років майже не відрізняються. Отже, у довоєнний період не спостерігається лінійного переходу від матеріалістичних до постматеріалістичних орієнтацій у класичному розумінні.

Радше йдеться про часткове послаблення матеріалістичного типу та зростання змішаних орієнтацій без формування значної постматеріалістичної групи.

Відповідно, виявлена структура дозволяє зробити кілька попередніх емпіричних узагальнень щодо формату трансформації колективних цінностей в Україні у довоєнний період. По-перше, можна зробити припущення, що відсутність зростання частки постматеріалістів свідчить про обмежену дію механізму заміни між поколіннями, який у класичній моделі пояснює культурні зміни. Це може бути пов'язано з тим, що соціалізація більшості поколінь відбувалася в умовах нестабільності, що обмежувало формування постматеріалістичних цінностей. По-друге, домінування матеріалістичних орієнтацій вказує на пріоритетність цінностей, пов'язаних із економічною та фізичною безпекою. Така структура є характерною для суспільств із дефіцитом безпеки та інституційної нестабільності. Однак, що ще важливо, що значна частка змішаних орієнтацій свідчить про те, що колективні цінності в Україні мають гібридний характер і не зводяться до бінарної дихотомії між матеріалізмом і постматеріалізмом. Це створює передумови для більш складних трансформацій у відповідь на повномасштабне вторгнення.

4.2. Колективні цінності під час повномасштабного вторгнення: порівняльний аналіз складових культурної мапи

Наступним кроком є порівняльний аналіз окремих складових культурної мапи Інглхарт-Вельцеля. Повністю відтворити позицію України на культурній мапі світу на основі авторського дослідження 2025 року неможливо, оскільки процедура побудови мапи передбачає факторний аналіз на повному міжнародному масиві даних із включенням багатьох країн. Водночас, можливим є порівняння окремих індикаторів, які використовуються для побудови двох ключових вимірів культурної мапи: традиційні / секулярно-раціональні цінності та цінності виживання / самовираження.

Для порівняння використано дані сьомої хвили WVS 2020 року, зібрані методом особистого інтерв'ю (N=1289) та дані авторського онлайн-дослідження 2025 року (N=1035). Перед переходом до результатів необхідно зафіксувати ключове методологічне застереження: різниця в методі збору даних унеможливорює пряме кількісне порівняння та трактування відмінностей як чистого ефекту повномасштабного вторгнення. Отримані результати слід інтерпретувати як індикативне порівняння, яке дозволяє окреслити можливі напрями ціннісних зрушень, але не дає підстав точно оцінити їхню величину або встановити причинний вплив війни.

Для визначення потенційної величини зміни використовується показник величини ефекту Cohen's d для неперервних змінних і різниця у відсоткових пунктах для категоріальних. Результати представлені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1. Порівняння складових культурної мапи: WVS 2020 та онлайн-дослідження 2025

Змінна		2020	2025	Cohen's d	Величина ефекту
Вісь 1: Традиційні цінності - Секулярно-раціональні цінності					
Важливість Бога (1–10)		7,07	6,71	-0,12	мінімальна
Виправданість гомосексуальності (1–10)		2,75	3,59	0,32	мала
Виправданість абортів (1–10)		4,05	4,44	0,14	мінімальна
Національна гордість (1–4)		3,18	3,4	0,27	мала
Повага до влади	Добре	33,6%	31,9%	-	
	Погано	22,6%	15,0%		
	Не має значення	43,7%	53,2%		
Вісь 2: Цінності виживання - цінності Самовираження					
Щастя (1=дуже щасливий, 4=нещасливий)		2,04	2,29	0,36	мала

Довіра до людей (% тих хто довіряє)	30,9%	17,7%	-	-13,2 пп
Підписання петицій (% тих хто брав участь)	13,5%	54,0%	-	+40,5 пп
Індекс постматеріалізму				
Постматеріалізм Y002 (1–3)	1,59	1,97	0,66	середня

**Примітка. Cohen's d розраховано для неперервних змінних. Для бінарних і категоріальних наводиться різниця у відсоткових пунктах.*

Спочатку розглянемо індикатори, які визначають вісь традиційних цінностей – секулярно-раціональних цінностей. Два з п'яти індикаторів громадської думки, що формують першу вісь, демонструють мінімальну величину ефекту ($|d| \leq 0,14$) – важливість Бога та виправданість абортів. Як помітно з даних, важливість Бога дещо зменшилася у 2025, а виправдання абортів дещо збільшилося. Дещо вираженіший характер мають зміни у толерантності до гомосексуальності і рівні національної гордості. Обидві ці характеристики мають малий ефект ($d = +0,32$ і $+0,27$ відповідно). Зростання національної гордості є теоретично очікуваним в умовах повномасштабного вторгнення і його напрямок узгоджується з даними про консолідацію національної ідентичності, що було зазначено в теоретичному розділі дисертації. Окремої уваги потребує змінна, що стосується ставлення до посилення поваги до влади. За наведеними даними, частка тих, хто вважає таку тенденцію доброю, дещо зменшилася. Частка тих, хто оцінює її як погану, також зменшилася. Натомість зросла частка тих, хто вважає, що це «не має значення». Отже, тут не спостерігається однозначного руху ані в бік більшої підтримки авторитету влади, ані в бік його більшого заперечення. Радше можна говорити про зростання нейтральної або невизначеної позиції щодо цього питання.

В контексті осі виживання/самовираження динаміка є ще більш суперечливою. Тут різні індикатори вказують у протилежних напрямках. З одного

боку дані фіксують погіршення рівні щастя з малою, але помітною величиною ефекту ($d = +0,36$) та падіння міжособистісної довіри на понад 13 відсоткових пунктів. Обидві тенденції можуть бути інтерпретовані як посилення орієнтацій виживання, оскільки вони відображають зниження суб'єктивного благополуччя та соціальної довіри в умовах високої невизначеності й загрози. З іншого боку, ми бачимо дуже суттєве зростання за показником частки тих, хто підписував петиції - понад 40 відсоткових пунктів. Однак, цю зміну необхідно інтерпретувати особливо обережно. Вона може відображати не лише зростання політичної участі, а й зміну контексту участі: поширення електронних петицій, воєнних петицій, петицій про присвоєння звання Героя України, перейменування вулиць та інших форм цифрової громадянської активності після 2022 року.

Найбільшу величину ефекту серед неперервних змінних демонструє індекс постматеріалізму, $d = +0,66$. Це середній за величиною ефект, який свідчить про помітне зростання середнього значення індексу у 2025 році порівняно з 2020 роком. Формально цей результат може вказувати на посилення орієнтацій, пов'язаних зі свободою слова, участю у прийнятті рішень і політичною суб'єктністю. Тому далі спробуємо детальніше зупинитися саме на цьому індексі.

4.3. Індекс постматеріалізму: парадокс трансформації та межі застосовності теорії Інглхарта

У попередньому підрозділі було показано, що порівняння окремих складових культурної мапи між 2020 і 2025 роками не дає підстав говорити про одновимірний рух України в напрямі цінностей виживання або самовираження. Частина індикаторів свідчить про посилення орієнтацій цінностей виживання, інші показники вказують на посилення орієнтацій, які у класичній теорії модернізації Р. Інглхарта пов'язані з самовираженням. Саме тому в цьому підрозділі детальніше розглянуто індекс постматеріалізму. У теорії Р. Інглхарта цей індекс фіксує

ієрархію суспільних пріоритетів у ситуації вибору між матеріалістичними та постматеріалістичними орієнтаціями. Матеріалістичні орієнтації пов'язані з пріоритетом економічної стабільності, порядку та безпеки, тоді як постматеріалістичні з пріоритетом свободи слова, участі в ухваленні рішень, автономії та самовираження (Inglehart, 1988).

Порівняння даних WVS 2020 року та авторського онлайн-дослідження 2025 року демонструє суттєві відмінності у структурі класичного 4-пунктового індексу постматеріалізму (табл. 4.2). На рівні агрегованого індексу зафіксовано зниження частки матеріалістів (з 45,9% до 18,1%) та одночасне зростання частки постматеріалістів (з 4,6% до 14,7%). Також суттєво зросла частка респондентів зі змішаними орієнтаціями (з 49,5% до 67,2%). На перший погляд, такі суттєві відмінності можна було б пояснити двома підходами. Перший підхід полягає в поясненні через обмеження, пов'язані з різними методами збору даних та структурою вибірки, про які було зазначено у методологічному розділі. Другий підхід, навпаки, міг би бути сфокусований на прямій інтерпретації різкого посилення постматеріалістичних орієнтацій після повномасштабного вторгнення. Для глибшої інтерпретації важливо розглянути не лише зведений індекс, а й альтернативні блоки вимірювання постматеріалістичних орієнтацій. Р. Інглхарт для побудови культурної мапи використовував 4-пунктовий індекс, сформований на основі двох питань про пріоритетність чотирьох цілей: підтримання порядку в країні, надання людям більшого впливу на ухвалення урядом важливих рішень, боротьба зі зростанням цін і захист свободи слова. Саме цей блок став одним із компонентів розрахунку індексу для культурної мапи, оскільки, за аргументацією автора, мав найвищі показники надійності (Inglehart & Paul, 1999, С. 666). Водночас, у WVS представлені також інші блоки, які вимірюють матеріалістичні та постматеріалістичні орієнтації. Їх порівняння дозволяє перевірити, чи поводить ся індекс узгоджено при різних форматах операціоналізації. У даних 2020 року всі три

підходи дають відносно подібну картину. Частка матеріалістів варіюється від 37,8% до 45,9%, частка змішаного типу від 49,5% до 55,1%. А частка чистих постматеріалістів стабільно низька між усіма підходами до вимірювання індексу постматеріалізму – від 3,7% до 7,1%. Тобто, загалом усі 3 підходи поводять себе доволі схоже на основі даних 2020 року і надають консистентні результати. Натомість, у даних 2025 року спостерігається інша ситуація. Класичний зведений 4-пунктовий індекс фіксує різке зниження частки матеріалістів і зростання частки змішаного та постматеріалістичного типів (табл. 4.2). Однак, два інші блоки демонструють протилежну тенденцію: за ними частка матеріалістичних орієнтацій зростає. Зокрема, у блоці, пов'язаному з правопорядком та економічною стабільністю, частка матеріалістів збільшується з 43,2% до 54,8%, тоді як частка постматеріалістів майже не змінюється. У блоці, пов'язаному зі свободою слова та участю у рішеннях, частка матеріалістів також зростає (з 37,8% до 50,3%), а частка постматеріалістів залишається майже стабільною – 7,2% у 2020 році та 7,6% у 2025 році.

Табл.4.2. Індекс постматеріалізму Інглхарта (2020 та 2025)

1. Індекс постматеріалізму (Блок 2) Класична шкала Інглхарта		
Категорія	2020 (%)	2025 (%)
Матеріалістичний	45,9%	18,1%
Змішаний	49,5%	67,2%
Постматеріалістичний	4,6%	14,7%
2. Індекс постматеріалізму (Блок 1): Правопорядок та економічна стабільність		
Категорія	2020 (%)	2025 (%)
Матеріалістичний	43,2%	54,8%
Змішаний	53,1%	40,8%
Постматеріалістичний	3,7%	4,4%
3. Індекс постматеріалізму (Блок 3): Свобода слова та участь у рішеннях		

Категорія	2020 (%)	2025 (%)
Матеріалістичний	37,8%	50,3%
Змішаний	55,1%	42,1%
Постматеріалістичний	7,2%	7,6%

Таким чином, результати демонструють методологічно й теоретично важливу суперечність: напрям змін залежить від способу операціоналізації індексу. Якщо класичний зведений індекс вказує на посилення постматеріалістичних і змішаних орієнтацій, то інші блоки радше фіксують зростання матеріалістичних пріоритетів або стабільність частки постматеріалістів. Це означає, що в умовах повномасштабної війни індекс постматеріалізму втрачає однозначність інтерпретації як одномірний показник переходу від матеріалістичних до постматеріалістичних орієнтацій. Змістовно ця суперечність є зрозумілою. З одного боку, реальна загроза фізичній безпеці, економічній стабільності та існуванню держави, очікувано, посилює матеріалістичні орієнтації: запит на порядок, контроль, стабільність, захист і добробут. Це підтверджується тими блоками індексу, де частка матеріалістичних орієнтацій у 2025 році зростає. З іншого боку, окремі цілі, які у класичній моделі Р. Інглхarta вважаються постматеріалістичними, у воєнному контексті можуть набувати іншого змісту. Надання людям більшого впливу на ухвалення урядом важливих рішень, захист свободи слова, громадянська участь у ситуації війни в Україні можуть сприйматися не як цінності постматеріалістичні, а як частина боротьби за виживання.

Для додаткової перевірки цієї інтерпретації було проаналізовано розширений 12-пунктовий індекс постматеріалізму. На відміну від 4-пунктового індексу, цей показник не зводить респондентів лише до трьох категорій, а відображає перехід від матеріалістичних до постматеріалістичних установок у діапазоні від 0 до 5. Результати демонструють зміщення розподілу в бік вищих значень індексу у 2025 році порівняно з 2020 роком (табл. 4.3). Частка респондентів із найнижчим рівнем

постматеріалізму зменшилася з 16,9% до 7,9%. Водночас зросла частка респондентів із вищими значеннями індексу. Це свідчить про певне зміщення розподілу в напрямі постматеріалістичних відповідей, але не про формування масового чистого постматеріалізму.

Таблиця 4.3. Індекс постматеріалізму (12 значень)

Індекс постматеріалізму (на основі 12 значень)		
	2025	2020
0 - Матеріалістичні	7,9	16,9
1	26,8	28,4
2	31,1	29,1
3	23,3	19,5
4	9,6	5,4
5 - Постматеріалістичні	1,2	0,7

Ці результати надають додаткові унікальні свідчення щодо напрямку та змісту трансформацій в умовах прямої загрози безпеці. У межах теорії Р. Інглхарта постматеріалістичні орієнтації мають посилюватися за умов довготривалої безпеки, економічного добробуту та міжпоколінної соціалізації в стабільному середовищі. Український випадок демонструє іншу ситуацію: в умовах екзистенційної небезпеки частина орієнтацій, які формально належать до постматеріалістичних, може активізуватися. Однак, це відбувається не внаслідок вищого рівня безпеки, а через боротьбу за політичну суб'єктність, свободу та існування держави.

Отже, повномасштабне вторгнення не можна інтерпретувати ані як просте прискорення, ані як просте гальмування постматеріалістичного переходу в Україні у строгому сенсі теорії модернізації. Радше воно змінює сам зміст ціннісного вибору. У класичній логіці Р. Інглхарта матеріалістичні та постматеріалістичні орієнтації мисляться як послідовні етапи: спочатку безпека й виживання, потім свобода, участь і самовираження. У воєнному контексті України ці виміри можуть співіснувати та взаємно підсилюватися: безпека залишається базовою потребою, але свобода слова, демократична участь і вплив на рішення стають частиною

захисту спільноти. Ці емпіричні знахідки частково узгоджуються зі знахідками дослідників, які аналізували українську молодь і також знайшли ознаки того, що всупереч класичній логіці теорії Р. Інглхарта щодо зниження рівня постматеріалізації ціннісних орієнтацій особистості через екстремальну ситуацію, у випадку української молоді відбувається зростання важливості таких постматеріалістичних цінностей, як свобода і незалежність у своїх рішеннях та вчинках (Бакіров & Сокурняська, 2023, С. 33). У цьому сенсі отримані результати вказують не лише на емпіричні зміни, а й на межі застосовності класичного інструменту постматеріалізму до суспільства, яке перебуває в умовах повномасштабної війни. Індекс продовжує фіксувати важливі відмінності у пріоритетах, однак його інтерпретація потребує контекстуалізації. Те, що в умовах стабільних західних суспільств може означати постматеріалістичний перехід, у воєнному контексті України може означати не відхід від матеріалістичних потреб, а форму їхнього захисту.

Таким чином, головний результат цього підрозділу полягає в тому, що український випадок демонструє специфічну конфігурацію воєнного контексту: матеріалістичні орієнтації, пов'язані з безпекою, порядком і стабільністю, очікувано, посилюються; водночас зростає значущість окремих орієнтацій, пов'язаних зі свободою та участю.

Висновки до розділу 4

У четвертому розділі проаналізовано колективні ціннісні орієнтації населення України у довоєнний період та в умовах повномасштабного вторгнення на основі даних Світового дослідження цінностей 1996–2020 років і авторського дослідження 2025 року. Проведений аналіз дав змогу встановити, що колективний рівень цінностей є більш рухливим і внутрішньо суперечливим, ніж індивідуальний.

Встановлено, що до повномасштабного вторгнення Україна займала на культурній мапі світу позицію, характерну для пострадянських суспільств: з помірно вираженими секулярно-раціональними орієнтаціями і водночас з домінуванням цінностей виживання над цінностями самовираження. Траєкторія України у 1996–2020 роках свідчить про поступовий рух у напрямку самовираження, але при цьому про нестабільну і нелінійну динаміку на осі традиційних/секулярно-раціональних цінностей.

Продемонстровано, що індекс постматеріалізму у довоєнний період фіксує домінування матеріалістичних або змішаних орієнтацій і вкрай низьку частку чистого постматеріалізму. Найбільш чисельною у структурі українського суспільства виявилася група зі змішаними орієнтаціями, що свідчить про гібридний характер колективних цінностей.

Зазначено, що пряме числове порівняння 2020 і 2025 років обмежене відмінностями у методі збору даних, вибірці та дослідницькому дизайні. Тому результати порівняння складових культурної мапи мають інтерпретуватися як індикативні, а не як строго еквівалентна оцінка величини змін. Це означає, що висновки розділу стосуються насамперед напрямку і логіки трансформацій, а не їх абсолютно точного кількісного виміру. Попри ці обмеження, показано, що в умовах повномасштабного вторгнення різні індикатори колективних цінностей змінюються у протилежних напрямках. З одного боку, зростає значущість орієнтацій, пов'язаних із безпекою, порядком і виживанням; з іншого боку, окремі показники, пов'язані зі свободою слова, участю та громадянською активністю, також демонструють посилення. Це означає, що війна не просто повертає суспільство до матеріалістичних орієнтацій, а створює складнішу конфігурацію, у межах якої орієнтації на безпеку можуть поєднуватися з посиленням окремих орієнтацій, що в класичній схемі вважаються постматеріалістичними.

Найбільш важливим висновком розділу є те, що класичний індекс постматеріалізму в умовах повномасштабної війни перестає функціонувати як одномірний показник. Декомпозиція індексу показала, що залежно від конкретного блоку питань можуть фіксуватися різні напрямки змін: за одними індикаторами посилюються матеріалістичні орієнтації, за іншими зростає значущість постматеріалістичних пріоритетів. Це дає підстави стверджувати, що повномасштабне вторгнення не просто прискорило або загальмувало постматеріалістичний перехід, а трансформувало сам зміст ціннісного вибору.

Отже, результати четвертого розділу дають підстави зробити висновок, що колективний рівень цінностей є більш чутливим до воєнного контексту, ніж індивідуальний, але ця чутливість не має лінійного або одновекторного характеру. Колективні ціннісні орієнтації населення України в умовах повномасштабного вторгнення поєднують посилення орієнтацій на виживання з одночасною актуалізацією окремих орієнтацій на свободу, участь і самовираження.

РОЗДІЛ 5

САКРАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ЗЛИТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ ВИМІР

5.1. Сакральні цінності населення України: структура і межі компромісу

Останній рівень аналізу ціннісної організації соціальної реальності, який набуває особливого значення в умовах екзистенційної небезпеки – це рівень сакральних цінностей. Якщо індивідуальні цінності описують базові мотиваційні орієнтири особи, а колективні ціннісні орієнтації ширші уявлення суспільства про бажаний соціальний і політичний порядок, то сакральні цінності позначають ті домени, які сприймаються як такі, що не мають бути предметом раціонального торгу. Концепція сакральних цінностей, розроблена у працях Ф. Тетлока, С. Атрана та їхніх колег, описує особливий клас ціннісних переконань, щодо яких сама ідея компромісу або обміну може викликати моральне обурення, відразу чи відторгнення. На відміну від звичайних політичних або економічних преференцій, сакральні цінності не оцінюються лише через логіку вигоди, ефективності або компенсації. Їхня особливість полягає в тому, що поступка щодо них може сприйматися як порушення принципу, а не як раціональний обмін (Ginges & Atran, 2013; Tetlock et al., 2000).

У контексті повномасштабної війни цей рівень аналізу є особливо важливим. Російське вторгнення створює ситуацію, у якій суспільство стикається не лише з фізичною небезпекою, а й із тиском щодо потенційних поступок у питаннях, які стосуються державності, політичної суб'єктності, території, мови, історичної пам'яті та майбутнього політичного устрою. Саме тому аналіз сакральних

цінностей дозволяє зрозуміти, які домени в українському суспільстві сприймаються не просто як важливі, а як такі, щодо яких компроміс є морально неприйнятним

Для вимірювання сакральних цінностей в умовах повномасштабного вторгнення в дослідженні 2025 року застосовано кількарівневий підхід (Галімов, 2025a). На декларативному рівні респондентам ставилося пряме запитання щодо кожної з восьми цінностей – чи існують будь-які обставини за яких певна поступка була б прийнятною. На сценарному рівні респондентам пропонувалося оцінити компроміс – безпековий (гарантії миру в обмін на поступку) та фінансовий (довгострокова фінансова допомога в обмін на поступку). Додатково фіксувалася емоційна реакція на кожен тип компромісу: відраза, нейтральність або схвалення. Таке поєднання декларативного, сценарного та емоційного вимірів дозволяє перевірити сакральність цінностей не лише на рівні прямої заявленої позиції, а й через реакцію на конкретні ситуації обміну. Це важливо, оскільки цінність може декларуватися як абсолютна, але в умовах конкретного сценарію компромісу частина респондентів може змінювати свою позицію. Водночас якщо неприйнятність зберігається і на рівні сценарного вибору, і на рівні емоційної реакції, можна говорити про більш стійкий характер сакралізації відповідного домену.

Результати декларативного виміру представлені на рисунку 5.1. Частка респондентів, які вважають, що не існує жодних обставин за яких певна поступка була б прийнятною, перевищує 50% для семи з восьми досліджуваних цінностей. Найвищий рівень декларативної сакральності демонструють чотири домени: українська мова (71%), історична пам'ять (67%), державний суверенітет (65%) і політичні свободи (64%). Дещо нижчий рівень, але вищий за 50%, фіксується для територіальної цілісності (57%), релігійної незалежності (57%) і військового потенціалу (53%). Єдиний домен, який не досягає рівня 50%, євроатлантичний курс (42%). Крім того, цей домен характеризується вищою часткою респондентів, яким

важко відповісти щодо прийнятності компромісу, що може свідчити про більшу суспільну дискусійність цього питання порівняно з іншими (Галімов, 2026а).

Рис 5.1. Декларативний рівень сакральності ключових цінностей (Галімов, 2025а)

Однак, декларативна сакральність не вичерпує змісту сакральних цінностей. Тому наступним кроком було проаналізовано прийнятність конкретних сценаріїв компромісу: безпекового та фінансового. Результати подано в таблиці 5.1. Середні оцінки прийнятності компромісів за всіма вісьмома доменами перебувають у зоні неприйнятності, тобто нижче середини шкали $M < 4,0$, для обох типів компромісу. Це означає, що сценарний рівень загалом узгоджується з декларативним: респонденти не лише декларують неприйнятність поступок, а й переважно відхиляють конкретні сценарії компромісу незалежно від того, чи пропонуються гарантії безпеки, чи фінансова компенсація.

Таблиця 5.1. Рівень прийняття компромісів щодо сакральних цінностей (Галімов, 2025а)

Цінність	Декларативна сакральність	Безпечовий компроміс (M±SD) 1 – Абсолютно неприйнятний 7 – Повністю прийнятний	Фінансовий компроміс (M±SD) 1 – Абсолютно неприйнятний 7 – Повністю прийнятний	t	df	p
Українська мова	71%	2,71 ± 2,21	2,50 ± 2,11	3,72	318	< 0,001
Історична пам'ять	67%	3,17 ± 2,26	2,76 ± 2,11	5,28	352	< 0,001
Державний суверенітет	65%	2,26 ± 1,89	2,10 ± 1,71	2,36	353	0,019
Політичні свободи	64%	2,27 ± 1,81	2,01 ± 1,60	3,24	327	0,001
Територіальна цілісність	57%	2,70 ± 2,09	2,50 ± 1,94	2,32	288	0,021
Релігійна незалежність	57%	2,90 ± 2,26	2,61 ± 2,10	3,92	328	< 0,001
Військовий потенціал	53%	2,94 ± 2,17	2,63 ± 2,01	3,48	269	< 0,001
Євроатлантичний курс	42%	3,84 ± 2,31	3,52 ± 2,26	3,75	317	< 0,001
Загалом (індекс)		2,88 ± 1,76	2,59 ± 1,71	8,34	946	< 0,001

Водночас, інтенсивність неприйняття відрізняється залежно від ціннісного домену. Найнижчі середні оцінки прийнятності спостерігаються для державного суверенітету та політичних свобод. Саме ці цінності мають не лише високий рівень неприйнятності компромісів, а й порівняно нижчі стандартні відхилення. Це свідчить про більшу узгодженість суспільної позиції щодо цих доменів. У цьому сенсі їх можна аналітично описати як консолідуючі сакральні цінності, тобто такі, щодо яких існує не лише високий рівень неприйнятності поступок, а й порівняно вища суспільна згода. Натомість, євроатлантичний курс і релігійна незалежність демонструють вищі стандартні відхилення, що вказує на більшу неоднорідність позицій. Це не означає, що ці домени не мають сакрального виміру, але свідчить,

що їхня сакралізація є менш консенсусною. Таку відмінність можна інтерпретувати як розрізнення між цінностями, які сприймаються як екзистенційні основи політичної спільноти, і доменами, які можуть мати більш інструментальний або дискусійний характер в українському суспільстві.

Порівняння двох типів компромісу виявляє статистично значущу відмінність на рівні загального індексу ($t = 8,34$, $p < ,001$) і на рівні кожної окремої цінності. Безпековий компроміс отримує дещо вищі середні оцінки прийнятності, ніж фінансовий. Це означає, що населення є помірно більш відкритим до поступки, коли вона пов'язана з гарантіями безпеки, ніж коли пропонується фінансова компенсація. Однак, обидва типи компромісу залишаються в зоні неприйнятності, і безпековий контекст не перетворює неприйнятний компроміс на прийнятний.

Додатково було проаналізовано кореляцію між оцінками прийнятності безпекового та фінансового компромісів для кожної цінності. Результати наведено в таблиці 5.2. Висока кореляція між двома типами компромісу по кожній цінності (від $r = 0,641$ для політичних свобод до $r = 0,896$ для української мови) свідчить, що тип компромісу не змінює структуру ціннісних переконань. Безпековий компроміс діє як пом'якшувальний фактор, який частково знижує категоричність відмови, але не змінює базової позиції. Ця закономірність узгоджується з теоретичним розрізненням Тетлока між «трагічним вибором» і «табуйованим обміном» (Tetlock, 2003). Безпековий компроміс частково має природу трагічного вибору (безпека конкурує з іншими сакральними цінностями). Фінансовий компроміс є класичним табуйованим обміном, коли сакральне пропонується обміняти на профанне. Саме тому фінансова компенсація виявляється менш прийнятною і викликає сильніше емоційне відторгнення.

Таблиця 5.2. Рівень кореляції між безпековим та фінансовим компромісом

	Paired Samples Correlation (безпековий і фінансовий компроміс)	Sig.
Українська мова	0,896	< 0,001
Історична пам'ять	0,778	< 0,001
Державний суверенітет	0,751	< 0,001
Політичні свободи	0,641	< 0,001
Територіальна цілісність	0,758	< 0,001
Релігійна незалежність	0,815	< 0,001
Військовий потенціал	0,749	< 0,001
Євроатлантичний курс	0,783	< 0,001

Емоційний вимір аналізу додатково підтверджує результати сценарного рівня. Для перевірки емоційної реакції було створено кумулятивні індекси відрази до безпекового та фінансового компромісів. Кожен індекс мав діапазон від 0 до 3, оскільки за дизайном дослідження кожному респонденту пред'являлися три випадково відібрані цінності з восьми. Індекс відображає кількість сценаріїв, щодо яких респондент повідомив про відразу.

Перевірка значимої відмінності із застосуванням парного критерію Ст'юдента демонструє, що відмінність є статистично значуща ($t=4,76$, $p < ,001$). У випадку з фінансовим компромісом респонденти відчували відразу частіше ($M=1,42$ або ж 47,3% із запропонованих компромісів), ніж при безпековому сценарії ($M=1,33$ або ж 44,3% із запропонованих компромісів). Знову ж таки, високий рівень кореляції між індексами свідчить, що тип компромісу не змінює структуру реакцій, фінансовий компроміс лише додає більшого ступеня негативної емоції до вже існуючого неприйняття. Цей результат узгоджується з ефектом відторгнення, описаним у дослідженнях сакральних цінностей у контексті конфліктів (Sheikh et al., 2012). Матеріальні стимули до відмови від сакральних цінностей можуть не

знижувати опір, а, навпаки, посилювати його, оскільки така пропозиція сприймається як морально неприйнятна спроба «купити» відмову від принципів. У цьому сенсі фінансова компенсація не працює як звичайний стимул, а може сприйматися як табуйований обмін

Окремої уваги заслуговує цінність державного суверенітету, яка є єдиною цінністю, що демонструє однаково низький рівень прийнятності і практично ідентичний рівень відрази для обох типів компромісу. Це свідчить, що суверенітет функціонує як абсолютна сакральна цінність, для якої контекст пропозиції не має значення. Втрата суверенітету сприймається як втрата суб'єктності нації, що робить будь-які гарантії отримані в обмін беззмістовними за визначенням.

Отже, аналіз сакральних цінностей у трьох вимірах, декларативному, сценарному і емоційному, формує узгоджену картину. Переважна більшість досліджуваних ціннісних доменів є сакральними за всіма трьома критеріями одночасно: більшість населення декларує їх як абсолютні, відхиляє конкретні сценарії компромісу і реагує на них відразою. Структурно ці цінності можна поділити на «монолітні» або «консолідуючі» (державний суверенітет і політичні свободи) та більш варіативні, які допускають ширшу суспільну дискусію, хоча й не втрачають при цьому загального характеру неприйнятності поступок.

5.2. Злиття ідентичності з Україною: рівень, профіль та ціннісний базис

У попередньому підрозділі було зафіксовано, що значна частина населення України у воєнний час демонструє сакральне ставлення до кількох ціннісних доменів. Респонденти переважно відкидають компроміси щодо суверенітету, мови, історичної пам'яті, політичних свобод та інших ціннісних доменів, причому неприйнятність зберігається як у безпекових, так і у фінансових сценаріях. Сакральні цінності показують, від чого людина не готова відмовитися. Водночас

відкритим залишається питання про механізм, який пов'язує ці цінності з індивідом як суб'єктом дії. Саме тут важливим стає конструкт злиття ідентичності, який дозволяє пояснити, чому частина людей готова не лише підтримувати певні цінності декларативно, а й діяти заради їхнього захисту. Відповідно до теорії Свонна, «злиті» (англ. fused) з групою індивіди не просто ідентифікують себе з групою, адже ідентифікація з групою можлива і на щоденній основі, без настання обставин загрози знищення групи (фізичного чи символічного). Вони відчують, що межа між їхнім особистим «я» і групою зникає. Саме ця єдність, а не просто групова ідентифікація, є тим, що мотивує до крайніх проявів про-групової поведінки (Swann et al., 2024, С. 11). Для контексту повномасштабного вторгнення це питання набуває особливої актуальності. Якщо сакральні цінності окреслюють моральні межі компромісу, то злиття ідентичності показує, наскільки сама Україна як політична спільнота інтегрована в особистісну ідентичність індивіда. Тому в цьому підрозділі аналізується, яка частка респондентів демонструє високий рівень злиття з Україною, яким є соціально-демографічний профіль цих груп і які індивідуальні цінності пов'язані з різним рівнем злиття.

Інтегральний індекс злиття ідентичності розраховувався як середнє значення по 7-ми пунктах 7-бальної шкали ($M = 4,38$; $SD = 1,65$). На основі середніх значень індексу виділено три групи. До ядра злиття віднесено респондентів з показниками близькими до максимальних (6 і вище) за більшістю пунктів шкали. Ця група склала 21% вибірки. Групу «на межі злиття» з показниками вищими за середні, але не максимальними склали 29% респондентів. Відповідно рівно половина опитаних виявляють середній або високий рівень злиття ідентичності з Україною. Інші 50% класифіковані як незлиті (Галімов, 2026b). Показник 50% загального злиття і 21% у ядрі є суттєвим результатом для макрогрупового рівня. Більшість досліджень злиття ідентичності проводилися на рівні малих груп або специфічних спільнот (бойових підрозділів, релігійних громад, спортивних команд), де злиття з

відповідною спільнотою є природнім наслідком інтенсивної спільної взаємодії. Злиття з країною, як великою та абстрактною групою, є значно рідшим явищем. Показник 50% сукупного злиття свідчить про те, що повномасштабне вторгнення стало формуючим досвідом, що трансформує стосунок до країни з групової ідентифікації у глибшу єдність з країною для значної частини населення. Це є додатковим показником високого рівня єдності. Ця емпірична знахідка узгоджується з тезою дослідників (Гайоз & Степаненко, 2025, С. 50) щодо потужної національної та інституційної консолідації, а громадянський активізм у різних його проявах став переконливим соціальним і ціннісним проявом усвідомлення багатьма людьми своєї ідентифікації з нацією та належності до країни. У цьому ж випадку ця ідентифікація проявляється в особливо глибокому зв'язку з країною, що як продемонстровано вище, є доволі масовим явищем.

Більше того, соціально-демографічний аналіз виявив відносно рівномірний розподіл злиття за більшістю характеристик (табл. 5.3). Статистично значущих відмінностей за статтю, регіоном проживання та типом населеного пункту не зафіксовано. Це важлива знахідка, оскільки вона свідчить, що злиття з Україною не є феноменом, обмеженим окремими регіонами, типами поселень або гендерними групами. У контексті дискусій про регіональні відмінності в Україні цей результат вказує на універсальний характер феномену. Єдиною соціально-демографічною характеристикою, для якої виявлено статистично значущий зв'язок із рівнем злиття, є вік, $\chi^2 = 48,72$, $p < ,001$. Старша вікова група 56–70 років є непропорційно представленою в ядрі злиття і водночас найменш представлена серед незлитих. Молодші респонденти 18–34 років, навпаки, частіше належать до групи незлитих. Ці вікові відмінності можна пояснити через кілька механізмів. По-перше, через специфіку формування національної ідентичності протягом різних історичних етапів – потенційно старше покоління формувалося у контексті набуття незалежності, що могло закласти більш інтенсивний емоційний зв'язок з

державністю. По-друге, через відмінності у психологічному сприйнятті загроз безпеці залежно від етапу життєвого шляху.

Таблиця 5.3. Результати перевірки соціально-демографічних відмінностей за рівнем злиття ідентичності (Галімов, 2026b)

Соціально-демографічна характеристика	χ^2	Значущість	Висновок
Стать	3,65	0,162	Відмінності відсутні
Вік	48,72	<0,001	Є значущий зв'язок
Регіон проживання	9,01	0,531	Відмінності відсутні
Тип населеного пункту	8,00	0,434	Відмінності відсутні

Наступне завдання полягало у визначенні зв'язку між злиттям ідентичності та індивідуальними цінностями. У розділі 3 було показано, що агрегований ціннісний профіль населення України є відносно стабільним. Однак ця стабільність не виключає внутрішньогрупових відмінностей. Тому в цьому підрозділі перевіряється, чи мають респонденти з різним рівнем злиття з Україною відмінні ціннісні профілі. Для перевірки було використано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Також був використаний критерій Тьюкі (Tukey HSD) із метою попарного порівняння трьох визначених груп (злиті, на межі та незлиті). Результати ANOVA фіксують статистично значущі відмінності для п'яти з десяти цінностей (табл.5.4). Значущість була зафіксована для цінностей Гедонізму ($F = 6,90$; $p = 0,001$), Доброзичливості ($F = 6,22$; $p = 0,002$) та Влади ($F = 5,58$; $p = 0,004$). Також значущі відмінності виявлено для Конформізму ($F = 4,89$; $p = 0,008$) та Універсалізму ($F = 4,24$; $p = 0,015$). Цінності Самостійності, Безпеки, Традиції, Стимуляції та Досягнення статистично значущих відмінностей між групами не продемонстрували (Галімов, 2026b).

Також був уточнений характер відмінностей (табл. 5.4). У блоці цінностей орієнтації на інших спостерігається зростання середніх значень зі збільшенням рівня злиття. Для доброзичливості значущі відмінності виявлено між групою незлитих і респондентами «на межі злиття», а також між незлитими і злитими. В обох випадках респонденти з вищим рівнем злиття мають вищі середні значення доброзичливості. Для універсалізму значуща відмінність зафіксована лише між незлитими та злитими, причому злиті респонденти демонструють вищий рівень цієї цінності. У блоці «Збереження» значущі зміни виявлено для Конформізму: показники «Злитих» є вищими за показники «Незлитих» на рівні значущості $p = 0,005$. Показник цінності безпеки демонструє нелінійну тенденцію: зростання у групи «На межі» (0,75) порівняно з «Незлитими» (0,69) та зниження у «Злитих» (0,63). Однак, ця тенденція не досягає рівня статистичної значущості в межах ANOVA. У блоці «Орієнтації на себе» спостерігається зниження показників. Цінність влади значущо нижча у респондентів «На межі» та «Ядра» порівняно з «Незлитими». Гедонізм також демонструє значуще зниження у «Ядра» порівняно з «Незлитими».

Таблиця. 5.4. Показники індивідуальних цінностей у групах із різним рівнем злиття ідентичності

Цінність (центрована)	Незлиті	На межі	Злиті	F	p
Доброзичливість	0,14	0,32	0,32	6,22	0,002
Конформізм	-0,26	-0,13	-0,02	4,89	0,008
Універсалізм	0,5	0,6	0,66	4,24	0,015
Гедонізм	-0,21	-0,41	-0,47	6,9	0,001
Влада	-0,52	-0,72	-0,71	5,58	0,004
Безпека	0,69	0,75	0,63	1,05	0,351
Самостійність	0,35	0,3	0,25	0,99	0,371

Цей результат є теоретично важливим - він свідчить, що злиття з Україною як макрогрупою базується на просоціальних цінностях турботи про ближніх і ширшій гуманістичній орієнтації. Українська консолідація має гуманістичний базис. Окрім

цього, злиті індивіди демонструють значуще нижчі показники по цінностях влади і гедонізму. Зниження по цінності «влади» фіксується як для групи «на межі», так і для ядра порівняно з незлитими. Зниження гедонізму є значущим для ядра порівняно з незлитими. Ці знахідки вказують на те, що злиття з країною пов'язане з переорієнтацією від особистих амбіцій і прагнення до домінування та від орієнтації на задоволення і комфорт на користь колективної мети. І також важливо зазначити, що існує нелінійна динаміка по цінності Безпеки. Ця тенденція не досягає статистичної значущості ($F = 1,05$, $p = ,351$) але є теоретично цікавою: показник зростає від незлитих (0,69) до групи «на межі» (0,75) і потім знижується у ядрі злиття (0,63). Потенційне пояснення такого тренду може бути пов'язаним з моделлю «відданого актора». При досягненні найвищого рівня злиття людина перестає розглядати безпеку як особистий пріоритет, оскільки сама перетворюється на ресурс її забезпечення для групи (Whitehouse, 2018).

Таким чином, результати цього підрозділу показують, що злиття ідентичності з Україною є важливим механізмом зв'язку між сакральними цінностями та потенційною готовністю до прогрупової дії. Злиті респонденти відрізняються не лише рівнем емоційної єдності з Україною, а й ціннісним профілем: вони більше орієнтовані на інших, менш орієнтовані на домінування та гедоністичний комфорт і частіше демонструють готовність сприймати себе як частину ширшої спільноти. Це створює підґрунтя для наступного кроку аналізу – перевірки того, як воєнний досвід, індивідуальні цінності та злиття ідентичності пов'язані з жертвовною і громадянською поведінкою населення України.

5.3. Від цінностей до дії: предиктори крайньої про-групової та громадянської поведінки

У попередніх розділах було сформульовано кілька ключових висновків щодо різних рівнів ціннісної організації соціальної реальності в Україні. З одного боку,

була зафіксована стабільність індивідуальних цінностей між хвилями і їхню диференціацію залежно від особистого воєнного досвіду. З іншого боку, в попередніх підрозділах було визначено, що сакральні цінності є широко актуалізованими під час повномасштабного вторгнення, а половина населення України демонструє середній або високий рівень злиття ідентичності з країною. У цьому підрозділі здійснюється перехід від аналізу цінностей до аналізу їхнього зв'язку з поведінковим виміром. Центральне питання полягає в тому, чи здатні індивідуальні цінності, воєнний досвід і злиття ідентичності передбачати готовність до крайньої про-групової поведінки користь України. Особливо важливо перевірити, чи є індивідуальні цінності самодостатніми предикторами такої поведінки, чи їхній зв'язок із дією опосередковується або підсилюється іншими механізмами, насамперед злиттям ідентичності з країною.

Для відповіді на це питання аналіз здійснюється через два взаємодоповнювальні виміри поведінки. Перший – готовність до крайньої про-групової поведінки, тобто декларована готовність респондента йти на різні види особистих втрат або ризиків заради України. Цей вимір є особливо важливим у контексті досліджень сакральних цінностей, оскільки саме сакралізація цінностей часто пов'язується з готовністю до високовартісної про-групової поведінки. В межах дослідження було розраховано готовності до крайньої про-групової поведінки, як середнє по дев'яти пунктах семибальної шкали ($M = 4,43$, $SD = 1,70$, $\alpha = ,947$). Другий вимір – це самозвітна громадянська активність, яка фіксує актуальну поведінку за останні 12 місяців: підписання петицій, участь у демонстраціях, благодійні внески на ЗСУ і гуманітарні потреби, волонтерство ($M = 9,48$, $SD = 4,26$, $\alpha = ,794$). Розрізнення між цими двома залежними змінними дозволяє перевірити, чи однаково цінності, воєнний досвід і злиття ідентичності пов'язані з декларованою готовністю до високовартісної дії та з самозвітованою громадянською участю.

На першому етапі було проведено кореляційний аналіз між десятима центрованими цінностями і двома поведінковими індексами. Результати показали переважно слабкі зв'язки. Для готовності до крайньої про-групової поведінки статистично значущими є кореляції з п'ятьма цінностями: влада ($r = -,180$), доброзичливість ($r = +,163$), гедонізм ($r = -,116$), конформізм ($r = +,113$) і універсалізм ($r = +,108$). Інші цінності (безпека, традиція, самостійність, досягнення і стимуляція) не мають значущої кореляції з готовністю до крайньої про-групової поведінки. Для громадянської активності зв'язки ще більш обмежені: значущі кореляції лише зі стимуляцією ($r = +,101$), доброзичливістю ($r = +,079$) і досягненням ($r = +,063$).

Додатково було проаналізовано середні показники готовності до крайньої про-групової поведінки серед носіїв різних домінуючих цінностей. ANOVA є значущою ($F = 2,29$, $p = ,012$), але post-hoc порівняння виявляють лише дві значущі пари. Носії доброзичливості демонструють вищу готовність до крайньої про-групової поведінки, ніж носії безпеки (різниця = $0,80$, $p = ,018$) і традиції (різниця = $0,88$, $p = ,020$). Між рештою груп значущих відмінностей не зафіксовано. Для громадянської активності ANOVA є незначущою ($p = ,166$) – носії всіх десяти цінностей демонструють практично однаковий рівень реальної активності.

Для оцінки відносного внеску індивідуальних цінностей, воєнного досвіду та злиття ідентичності було побудовано ієрархічні регресійні моделі з трьома послідовними блоками предикторів. У першому блоці до моделі включалися десять цінностей. У другому блоці додавався індекс воєнного досвіду. У третьому блоці додавався індекс злиття ідентичності з Україною. Така логіка дозволяє оцінити, наскільки зростає пояснювальна здатність моделі після включення кожного нового блоку предикторів. Результати представлені в таблиці 5.5.

Таблиця 5.5. Результати ієрархічної регресії: предиктори крайньої про-
групової поведінки та громадянської активності

	Жертовна поведінка			Громадська участь		
	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 1	Модель 2	Модель 3
R²	0,067	0,071	0,539	0,03	0,056	0,196
ΔR²	,067***	0,004	,468*	,030**	,026***	,140*
<i>Цінності Шварца</i>						
Безпека	-0,03	-0,024	0,111	0,121	0,137	,211*
Універсалізм	0,06	0,068	,202*	0,155	0,175	,249*
Доброзичливість	0,11	0,118	,177*	,207*	,227*	,259*
Самостійність	-0,051	-0,045	0,104	0,062	0,077	0,159
Конформізм	0,102	0,113	,164*	0,14	0,169	,197*
Традиція	-0,025	-0,013	,165*	0,113	0,145	,243*
Гедонізм	-0,044	-0,035	0,14	0,114	0,138	,234*
Досягнення	0,035	0,042	0,116	0,195	,213*	,254*
Стимуляція	0,044	0,058	,157*	,246*	,284*	,338*
Влада	-0,14	-0,124	0,072	0,106	0,15	,257*
<i>Воєнний досвід</i>						
War_Exposure_Index	-	0,061	,065*	-	,165*	,168*
<i>Злиття ідентичності</i>						
Index_Fusion	-	-	,701*	-	-	,383*

* Примітка. β - стандартизовані коефіцієнти фінальної моделі. * $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$.

В першу чергу розглянемо саме пояснення крайньої про-групової поведінки. Модель 1 з десятима цінностями Шварца пояснює лише 6,7% дисперсії і жодна окрема цінність не досягає рівня статистичної значущості. Додавання воєнного досвіду у моделі 2 збільшує R^2 лише на 0,4 відсоткових пункти і сам War_Exposure не є значущим ($p = ,062$). Однак, ситуація дуже сильно змінюється в той момент, коли до моделі додається злиття ідентичності у якості предиктора. Включення

злиття ідентичності додає 46,8% пояснення ($\Delta R^2 = ,468$, $p < ,001$) і загальний R^2 досягає ,539. Стандартизований коефіцієнт при злитті є $\beta = ,701$, що є найвищим значенням серед усіх предикторів у всіх моделях. Це означає, що злиття ідентичності є принципово домінуючим предиктором готовності до самопожертви. Воно пояснює більшу частину варіації, ніж всі цінності разом узяті і воєнний досвід разом. Після включення злиття кілька цінностей стають значущими – універсалізм ($\beta = ,202$), доброзичливість ($\beta = ,177$), конформізм ($\beta = ,164$), традиція ($\beta = ,165$), стимуляція ($\beta = ,157$). Однак, їхні ефекти є значно меншими за ефект злиття. Аналогічна ситуація стосується і воєнного досвіду, який залишається значущим у фінальній моделі ($\beta = ,065$, $p = ,004$), але при цьому ефект доволі малий. Тобто, при контролі на рівень злиття, більший особистий досвід впливу війни дещо підвищує декларовану готовність до крайньої про-групової поведінки.

По громадській активності ситуація дещо відрізняється. Базові людські цінності у моделі 1 пояснюють 3,0% дисперсії (що є меншим, ніж в контексті крайньої про-групової поведінки), але доброзичливість ($\beta = ,207$) і стимуляція ($\beta = ,246$) є значущими вже тут. Воєнний досвід у моделі 2 додає 2,6% ($p < ,001$) і залишається стабільним предиктором у фінальній моделі ($\beta = ,168$). Це означає, що більший досвід війни пов'язаний з вищою реальною громадянською активністю. При цьому, в третій моделі змінна злиття ідентичності додає 14,0% пояснення ($\beta = ,383$, $p < ,001$). Ефект є значущим, але відразу помітно, що він є суттєво меншим, ніж для попередньої моделі. Після включення злиття значущими залишаються дев'ять з десяти цінностей (від стимуляції ($\beta = ,338$) до безпеки ($\beta = ,211$)). Загальний $R^2 = ,196$, що демонструє, що громадянська активність значно складніше пояснюється цими предикторами, ніж жертвна поведінка.

Отже, можна констатувати, що індивідуальні цінності самі по собі є слабкими предикторами як крайньої про-групової, так і громадянської поведінки. Злиття ідентичності при цьому є домінуючим предиктором крайньої про-групової

поведінки і важливим предиктором громадянської активності. Цю знахідку можна інтерпретувати на підтвердження теорії В. Свонна та інших дослідників, які стверджували, що злиття є тим механізмом який переводить ціннісні диспозиції у готовність до крайніх проявів про-групової поведінки (Swann et al., 2024). І, що ще важливо, воєнний досвід є незалежним предиктором громадянської активності ($\beta = ,168$) після контролю на цінності і злиття. Це свідчить, що безпосередній контакт з наслідками війни має власний мобілізаційний ефект, незалежно від ціннісного профілю і рівня ідентифікації з країною. Люди діють не лише тому що так вимагають їхні цінності або тому що вони злиті з Україною, а й тому, що безпосередньо зіштовхнулися з реальністю війни.

Висновки до розділу 5

У п'ятому розділі проаналізовано сакральний рівень цінностей, ступінь злиття ідентичності з Україною та зв'язок між цінностями, воєнним досвідом, злиттям ідентичності та поведінковими проявами. Демонструється, що в умовах повномасштабного вторгнення сакральні цінності та злиття ідентичності є ключовими елементами ціннісної консолідації населення України.

Встановлено, що більшість досліджених ціннісних доменів набувають ознак сакральності та сприймаються значною частиною населення як такі, що не підлягають компромісу. Найбільш монолітний характер мають державний суверенітет і політичні свободи, тоді як окремі інші домени, зокрема євроатлантичний курс, є більш варіативними.

Показано, що неприйнятність поступок щодо сакральних цінностей має кілька вимірів. Обидва типи компромісу (безпековий та фінансовий) залишаються в зоні неприйнятності, але фінансово сформульований компроміс викликає системно вищий рівень неприйняття і частіше супроводжується відразою. Це свідчить, що сакральні цінності функціонують як морально захищені межі

допустимого, а пропозиція матеріального обміну за такі цінності сприймається як особливо неприйнятна.

Визначено, що злиття ідентичності з Україною є значущим феноменом воєнного часу. Значна частина населення демонструє середній або високий рівень злиття, а соціально-демографічний аналіз засвідчує переважно універсальний характер цього феномену. Єдиним чітким демографічним предиктором виявився вік: старші респонденти частіше входять до ядра злиття, тоді як молодші частіше належать до групи незлитих. Це означає, що в умовах спільної загрози для суттєвої частини населення межа між особистим «я» та колективним «ми» стає менш вираженою, а зв'язок із країною набуває глибшого характеру, ніж звичайна соціальна ідентифікація.

Встановлено, що злиття ідентичності має певні особливості в контексті ціннісного профілю. Особи з вищим рівнем злиття демонструють сильнішу орієнтацію на доброзичливість, універсалізм і конформізм, а також нижчу орієнтацію на владу і гедонізм. Це означає, що злиття з Україною в умовах війни пов'язане не з індивідуалістичними або статусними пріоритетами, а з просоціальними та колективно орієнтованими цінностями. Така конфігурація вказує на гуманістичний і про-груповий ціннісний базис української консолідації.

З'ясовано, що індивідуальні цінності самі по собі є слабкими прямими предикторами як крайньої про-групової поведінки, так і громадянської активності. Найбільш сильним предиктором готовності до крайньої про-групової поведінки виступає злиття ідентичності з Україною, тоді як воєнний досвід зберігає самостійне значення для громадянської активності. Це означає, що перехід від ціннісних диспозицій до готовності діяти в інтересах спільноти в умовах війни відбувається не прямо, а через механізми злиття.

Отже, результати п'ятого розділу дають підстави стверджувати, що сакральні цінності та злиття ідентичності є ключовими механізмами, через які війна

трансформує не лише систему смислів, а й готовність до дії. Якщо індивідуальні цінності окреслюють загальний мотиваційний фон, то саме сакралізація окремих доменів і глибоке ототожнення з Україною забезпечують перехід до крайньої про-
групової та громадянської поведінки.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню трансформації індивідуальних, колективних та сакральних цінностей населення України до та під час російського повномасштабного вторгнення. Результати дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки.

1. У дисертації теоретично обґрунтовано аналітичну рамку до аналізу цінностей, відповідно до якої індивідуальні, колективні та сакральні цінності розглядаються як взаємопов'язані, але аналітично відмінні рівні ціннісної організації соціальної реальності. Продемонстровано, що теорія базових цінностей Ш. Шварца дозволяє аналізувати мотиваційні пріоритети індивідів; підхід Р. Інглгарта та К. Вельцеля – ширші культурні орієнтації суспільства; концепції сакральних цінностей, злиття ідентичності та модель відданого актора – ті смислові домени, які в умовах загрози набувають статусу недоторканих. Встановлено, що саме таке розрізнення є методологічно необхідним для дослідження цінностей в умовах війни, оскільки дозволяє уникнути змішування різних рівнів аналізу та забезпечує цілісне пояснення трансформації цінностей населення України до та під час повномасштабного вторгнення.

2. Визначено ціннісний профіль України у довоєнний період. На індивідуальному рівні встановлено стійку пріоритетність безпеки, універсалізму та доброзичливості, тоді як цінності орієнтації на себе, передусім влада, досягнення та стимуляція, стабільно посідають нижчі місця в ієрархії. На колективному рівні виявлено поєднання домінування орієнтацій, пов'язаних із виживанням, із частковим і внутрішньо суперечливим рухом у напрямку самовираження. Було з'ясовано, що Україна увійшла у повномасштабне вторгнення як суспільство не завершеного постматеріалістичного переходу, а гібридної ціннісної конфігурації,

яка поєднувала відносно високі показники секулярно-раціональних цінностей з цінностями виживання.

3. Встановлено високий рівень стабільності індивідуальних цінностей населення України упродовж 2004-2024 років. З'ясовано, що рангова ієрархія базових цінностей залишається надзвичайно стійкою між хвилями ESS, а повномасштабне вторгнення не спричинило її суттєвої трансформації. Це означає, що навіть в умовах війни індивідуальні цінності на агрегованому рівні лишаються досить стійкими. З'ясовано співвідношення вікових, поколіннєвих і часових ефектів у динаміці індивідуальних цінностей. Встановлено, що найбільш послідовним є ефект віку, тоді як когортний ефект загалом слабкий, а часові зміни частіше мають характер синхронної реакції різних груп на спільні суспільні події. Це означає, що динаміка індивідуальних цінностей в Україні не зводиться до поколіннєвої заміни; вона радше має характер поєднання життєвого циклу зі спільною реакцією різних поколінь на великі суспільні події. Воєнний досвід, своєю чергою, не руйнує загальної стабільності індивідуального ціннісного профілю, але виступає чинником його внутрішньої диференціації: інтенсивніше переживання наслідків війни пов'язане з посиленням безпеки та універсалізму і послабленням влади та стимуляції.

4. Встановлено, що на колективному рівні зміни є більш вираженими і більш суперечливими, ніж на індивідуальному. Отримані результати уточнюють межі застосовності теорії модернізації Р. Інглхарта в умовах війни. З'ясовано, що війна посилює орієнтації, пов'язані з безпекою, порядком і виживанням, але водночас може підвищувати значущість свободи слова, участі та інших орієнтацій, які в класичній схемі Р. Інглхарта трактуються як постматеріалістичні. Це дає підстави стверджувати, що повномасштабне вторгнення не просто прискорило чи загальмувало постматеріалістичний перехід, а змінило сам зміст ціннісного вибору на колективному рівні.

5. Визначено, які цінності в умовах повномасштабного вторгнення набувають ознак сакральності та є неприйнятними для компромісу. Встановлено, що більшість досліджених доменів сприймаються значною частиною населення як такі, що не підлягають ні безпековому, ні фінансовому компромісу. Найбільш монолітними виявилися державний суверенітет і політичні свободи, тоді як інші, зокрема євроатлантичний курс, мають більш варіативний характер. Показано також, що неприйнятність поступок має кілька вимірів: фінансово сформульований компроміс викликає системно вищий рівень неприйняття, ніж компроміс, поданий у безпековому фреймінгу. Це свідчить, що сакральні цінності в українському воєнному контексті функціонують як морально захищені межі допустимого, а не просто як дуже важливі орієнтації.

6. Визначено ступінь злиття ідентичності з Україною як форми глибокого ототожнення особистого та колективного рівнів ідентичності та встановлено соціально-демографічний і ціннісний профіль цього феномену. Показано, що для значної частини населення в умовах війни межа між персональним «я» та колективним «ми» стає менш вираженою, а успіхи та загрози країни сприймаються як особисто значущі. Факторний аналіз засвідчив специфіку українського випадку: окремі елементи, що в класичних моделях ближчі до соціальної ідентифікації, у воєнному контексті тяжіють до фактора злиття. Це дає підстави тлумачити злиття ідентичності в сучасній Україні як один із ключових механізмів глибокої символічної та емоційної консолідації навколо країни в умовах спільної загрози.

7. З'ясовано роль індивідуальних цінностей, воєнного досвіду і злиття ідентичності як предикторів крайньої про-групової поведінки і громадянської активності. Встановлено, що індивідуальні цінності самі по собі є відносно слабкими предикторами цих форм поведінки. Найбільш сильним предиктором готовності до крайньої про-групової поведінки виступає злиття ідентичності з Україною, тоді як воєнний досвід зберігає самостійне значення для громадянської

активності. Це означає, що перехід від ціннісних диспозицій до реальної готовності діяти в інтересах спільноти в умовах війни відбувається не напряду, а через механізми злиття.

Отже, встановлено, що повномасштабне вторгнення, як досвід тривалої та безпосередньої загрози безпеці по-різному впливає на різні рівні ціннісної організації соціальної реальності. На індивідуальному рівні переважає стабільність ієрархії базових цінностей за наявності локальних зсувів окремих пріоритетів; на колективному рівні фіксується більша рухливість і внутрішня суперечливість культурних орієнтацій; на сакральному рівні спостерігається виразна актуалізація цінностей, що набувають статусу недоторканих і неприйнятних для компромісу. Це дає підстави розглядати війну не як чинник однорідної та передбачуваної ціннісної трансформації, а як умову диференційованої зміни різних рівнів ціннісної організації українського суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропонована в дисертації рамка аналізу може бути використана для подальшого моніторингу ціннісних змін в Україні в умовах війни та післявоєнної трансформації. Результати дослідження дають змогу точніше описувати межі суспільного консенсусу щодо найбільш чутливих ціннісних доменів, зокрема тих, що набувають ознак сакральності та не сприймаються як предмет звичайного компромісу. Це створює підстави для використання результатів у подальших академічних дослідженнях цінностей, ідентичності, суспільної консолідації та поведінкових наслідків війни. Окрім цього, результати можуть бути корисними для прикладних досліджень у сферах публічної комунікації, громадянської мобілізації, політики пам'яті, національної ідентичності та вивчення суспільної стійкості в умовах тривалої загрози безпеці.

Перспективні напрямки подальших досліджень пов'язані, насамперед, із необхідністю перевірки стабільності виявлених закономірностей у наступних

хвилях опитувань. Особливо важливим є подальший моніторинг того, чи зберігатиметься структурна стабільність індивідуальних цінностей, якою буде динаміка колективних орієнтацій у міру зміни воєнного контексту, а також чи збережеться актуалізація сакральних цінностей після переходу до інших фаз війни або в післявоєнний період. Перспективним є також порівняльний аналіз українського випадку з іншими суспільствами, що переживають тривалу загрозу безпеці, війну або поствоєнну трансформацію. Окремим напрямом подальших досліджень може бути уточнення механізмів, через які воєнний досвід, злиття ідентичності та сакральні цінності переходять у різні типи поведінки – крайню про-групову або громадянську. Важливим є і подальше вдосконалення інструментів вимірювання колективних і сакральних цінностей у контексті суспільств, що перебувають у стані війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бакіров, В., & Сокурянська, Л. (2023). Ціннісні зрушення повоєнній Україні: Напрямки, чинники, суб'єкти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільстві: методологія, теорія, методи.*, (51), 29—37. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-03>
- Гайоз, Н., & Степаненко, В. (2025). Соціальна організація війни: Українське та російське суспільства, мобілізовані на війну. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (2), 30—58. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.02.030>
- Галімов, Е. (2025a). Сакральні цінності в Україні під час повномасштабного вторгнення: Структура й порівняльний аналіз безпекового та фінансового фреймінгу компромісів. *Habitus*, (80), 21—27. <https://doi.org/10.32782/hbts.80.3>
- Галімов, Е. (2025b). Трансформація цінностей українського суспільства від незалежності до повномасштабного вторгнення: Динаміка та оцінка потенційних змін. *Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик: збірник тез науково-практичної конференції*, 122—126.
- Галімов, Е. (2026a). Сакральні цінності як фундамент соціальної згуртованості України в умовах повномасштабного вторгнення. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених [Електронний ресурс]: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених*, 114—116.

- Галімов, Е. (2026b). Співвідношення індивідуальних цінностей та злиття ідентичності в умовах повномасштабного вторгнення: Випадок України. *Grani*, 29(1), 237—243. <https://doi.org/10.15421/172680>
- Головаха, Є. (2016). *Українське суспільство: Шляхи трансформації*. (№ 1–2), 26—30.
- Головаха, Є. (2023). *Війна і зміна ціннісно-нормативної системи суспільства: Світовий досвід і Україна*. 12—16.
- Дембіцький, С., Сидоров, М., Плющ, В., Соснюк, Є., & Шалімова, О. (2019). Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (3), 102—123. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.102>
- КМІС. (2022). *Користування інтернетом серед українців: Результати телефонного опитування, проведеного 13-18 травня 2022 року*. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1>
- КМІС. (2024). *Сприйняття належності до української нації*. КМІС. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1458&page=1>
- Малиш, Л. (2022). Поколінні відмінності у сприйнятті соціальної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (3), 105—120. <https://doi.org/10.15407/sociology2022.03.105>
- Паніна, Н. (2001). *Молодь України: Структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії*. (1), 5—26.
- Паніотто, В., & Харченко, Н. (2017). *Методи опитування*.
- Ручка, А. (2013). Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. *Культурологічна думка*, (№ 6), 172—179.
- Савельєв, Ю. Б. (2017). *Багатовимірна сучасність: Соціальне включення в оцінці суспільного розвитку : монографія*. ВПЦ «Київський університет».

- Суська, О. О. (2025). Україна в пошуку інтелектуального балансу чи поляризації: Тренди громадської думки. *Габітус*, (74), 74—78. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.12>
- Український центр європейської політики. (2020). *Світове дослідження цінностей 2020 в Україні*.
- Чабанна, М. (2023). Ціннісно-прагматичний вимір європейської інтеграції України. *SWorldJournal*, (34—04), 318—337. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-34-04-104>
- Шестаковський, О. П., & Білоус, Є. В. (2015). *Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку: Наукова доповідь*.
- Akaliyski, P., Taniguchi, N., Park, J., Gehrig, S., & Tormos, R. (2024). Values in Crisis: Societal Value Change under Existential Insecurity. *Social Indicators Research*, 171(1), 1—21. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03226-2>
- Åslund, A., & McFaul, M. (Ред.). (2013). *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1mtz6gq>
- Atran, S. (2016). The Devoted Actor: Unconditional Commitment and Intractable Conflict across Cultures. *Current Anthropology*, 57(S13), S192—S203. <https://doi.org/10.1086/685495>
- Atran, S., & Ginges, J. (2012). Religious and Sacred Imperatives in Human Conflict. *Science*, 336(6083), 855—857. <https://doi.org/10.1126/science.1216902>
- Bardi, A., & Goodwin, R. (2011). The Dual Route to Value Change: Individual Processes and Cultural Moderators. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 271—287. <https://doi.org/10.1177/0022022110396916>
- Baron, J., & Spranca, M. (1997). Protected Values. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 70(1), 1—16. <https://doi.org/10.1006/obhd.1997.2690>

- Bautista, H., Fregenal, S., Vázquez, A., Gómez, Á., & Martínez Díaz, M. V. (2025). Shared dysphoric experiences activate identity fusion, but not forever. *British Journal of Social Psychology*, 65(1), e70026. <https://doi.org/10.1111/bjso.70026>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge* (Repr. in Penguin Books). Penguin Books.
- Bezrukova, O., Vilkova, O., & Petrenko-Lysak, A. (2025). Social perception of war: A study of Ukrainian society under Russia's full-scale invasion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 70—91. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2467217>
- Boehnke, K., & Schwartz, S. H. (1997). Fear of war: Relations to values, gender, and mental health in Germany and Israel. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 3(2), 149—165. https://doi.org/10.1207/s15327949pac0302_3
- Bonetto, E., Dezechache, G., Nugier, A., Inigo, M., Mathias, J.-D., Huet, S., Pellerin, N., Corman, M., Bertrand, P., Raufaste, E., Streith, M., Guimond, S., De La Sablonnière, R., & Dambrun, M. (2021). Basic human values during the COVID-19 outbreak, perceived threat and their relationships with compliance with movement restrictions and social distancing. *PLOS ONE*, 16(6), e0253430. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253430>
- Breuer, F. (2003). *Subjectivity and Reflexivity in the Social Sciences: Epistemic Windows and Methodical Consequences*. Forum Qualitative Sozialforschung 4(2). https://www.researchgate.net/publication/277099937_Subjectivity_and_Reflexivity_in_the_Social_Sciences_Epistemic_Windows_and_Methodical_Consequences
- Buhrmester, M. D., Zeitlyn, D., & Whitehouse, H. (2022). Ritual, fusion, and conflict: The roots of agro-pastoral violence in rural Cameroon. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(1), 298—311. <https://doi.org/10.1177/1368430220959705>

- Cohrs, J. C., Moschner, B., Maes, J., & Kielmann, S. (2005). Personal Values and Attitudes Toward War. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11(3), 293—312. https://doi.org/10.1207/s15327949pac1103_5
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S. K., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: Early adolescents' value development at war time. *Journal of Adolescence*, 36(4), 651—655. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.009>
- Daniel, E., Schiefer, D., Möllering, A., Benish-Weisman, M., Boehnke, K., & Knafo, A. (2012). Value Differentiation in Adolescence: The Role of Age and Cultural Complexity. *Child Development*, 83(1), 322—336. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01694.x>
- Durkheim, E. (1893). *The Division of Labour in Society*. The Free Press.
- Echeverría Vicente, N. J., Hemmerechts, K., & Kavadias, D. (2020). Growing up in contexts with armed conflict: Individual exposure to large-scale violence and differences in emancipative values in Colombia and Mexico. *PCS – Politics, Culture and Socialization*, 8(1+2-2017), 5—33. <https://doi.org/10.3224/pcs.v8i1-2.02>
- European Social Survey. (2025). *Round 10 Ukrainian data now available*. <https://www.europeansocialsurvey.org/>.
<https://www.europeansocialsurvey.org/news/article/round-10-ukrainian-data-now-available>
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2024). *European Social Survey (ESS), Round 11—2023*. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. <https://doi.org/10.21338/ESS11-2023>
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2025). *ESS11—Integrated file, edition 4.0* [Dataset]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS11E04_0

- Fosse, E., & Winship, C. (2019). Analyzing Age-Period-Cohort Data: A Review and Critique. *Annual Review of Sociology*, 45(1), 467—492.
<https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022616>
- Fredman, L. A., Bastian, B., & Swann, W. B. (2017). God or Country? Fusion With Judaism Predicts Desire for Retaliation Following Palestinian Stabbing Intifada. *Social Psychological and Personality Science*, 8(8), 882—887.
<https://doi.org/10.1177/1948550617693059>
- Geoffrey Hosking. (2013). Trust and Distrust in the USSR: An Overview. *The Slavonic and East European Review*, 91(1), 1.
<https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.91.1.0001>
- Ginges, J., & Atran, S. (2013). Sacred Values and Cultural Conflict. Y M. J. Gelfand, C. Chiu, & Y. Hong (Ред.), *Advances in Culture and Psychology* (C. 273—301). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199336715.003.0006>
- Gómez, Á., Brooks, M. L., Buhrmester, M. D., Vázquez, A., Jetten, J., & Swann, W. B. (2011). On the nature of identity fusion: Insights into the construct and a new measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(5), 918—933.
<https://doi.org/10.1037/a0022642>
- Gómez, Á., López-Rodríguez, L., Sheikh, H., Ginges, J., Wilson, L., Waziri, H., Vázquez, A., Davis, R., & Atran, S. (2017). The devoted actor's will to fight and the spiritual dimension of human conflict. *Nature Human Behaviour*, 1(9), 673—679.
<https://doi.org/10.1038/s41562-017-0193-3>
- Gómez, Á., Vázquez, A., & Atran, S. (2023). Transcultural pathways to the will to fight. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(24), e2303614120.
<https://doi.org/10.1073/pnas.2303614120>

- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon. (1986). The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem: A Terror Management Theory. *У Public Self and Private Self* (C. 189—212). NY: Springer.
- Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2020). *World Values Survey Wave 7 (2017-2020) Cross-National Data-Set* (Версія 1.5) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.1>
- Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2022). *World Values Survey Wave 7 (2017-2022) Cross-National Data-Set* (Версія 3.0.0) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.16>
- Harrison, L. E. (Ред.). (2002). *Culture matters: How values shape human progress* (Nachdr.). Basic Books.
- Huntington, S. P. (2000). Cultures count. *У* L. E. Harrison & S. P. Huntington (Ред.), *Culture matters: How values shape human progress* (C. xii—xiv). Basic Books.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1988). Cultural change in advanced industrial societies: Postmaterialist values and their consequences. *International Review of Sociology Series 1*, (2(3)), 77—99. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/03906701.1988.9971376>
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2018). *Cultural evolution: People's motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge University press.
- Inglehart, R., & Paul, A. (1999). Measuring Postmaterialism. *The American Political Science Review Vol. 93, No. 3 (Sep., 1999)*, 665—677.

- Inglehart, R., & Welzel, C. (2010). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence* (9. printing). Cambridge Univ. Press.
- International Chamber of Commerce (ICC)/Esomar. (2025). *The ICC/ESOMAR International Code on Market, Opinion and Social Research and Data Analytics*. <https://iccwbo.org/wp-content/uploads/sites/3/2025/09/ICC-ESOMAR-International-Code-on-Market-Opinion-and-Social-Research-and-Data-Analytics-2.pdf>
- Kaminska, O. (2020). *Guide to Using Weights and Sample Design Indicators with ESS Data*. https://www.europeansocialsurvey.org/sites/default/files/2023-06/ESS_weighting_data_1_1.pdf
- Klein, J. W., & Bastian, B. (2023). The Fusion-Secure Base Hypothesis. *Personality and Social Psychology Review*, 27(2), 107—127. <https://doi.org/10.1177/10888683221100883>
- Kluckhohn, C. (1951). 2. *Values and value-orientations in the theory of action: an exploration in definition and classification*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:156230300>
- Kruskal, J. B. (1964). Nonmetric Multidimensional Scaling: A Numerical Method. *Psychometrika*, 29(2), 115—129. <https://doi.org/10.1007/BF02289694>
- Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), 588—608. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1174980>
- Kuzio, T. (with University of Toronto). (2017). *Putin's war against Ukraine: Revolution, nationalism, and crime*. CreateSpace, an Amazon.com Company.
- Lewin, M., & Elliott, G. (2005). *The Soviet century*. Verso.
- Maltseva, K. (2014). Cognitive Organization of Cultural Values: Cross-Cultural Analysis of Data from Sweden and the usa. *Journal of Cognition and Culture*, 14(3—4), 235—262. <https://doi.org/10.1163/15685373-12342123>

- Maltseva, K., Halimov, E., & Kuchynskyi, O. (2023). Individual values, collective values and sacred values: Cognitive ethnography in Ukraine during war. *Journal of Cultural Cognitive Science*, 7(3), 325—353. <https://doi.org/10.1007/s41809-023-00134-2>
- Malygina, K. (2010). Ukraine as a neo-patrimonial state: Understanding political change in Ukraine in 2005-2010. *SEER*, 13(1), 7—27. <https://doi.org/10.5771/1435-2869-2010-1-7>
- Mannheim, K. (1952). The Problem of Generations. *Y Essays on the Sociology of Knowledge* (C. 276—320). Routledge and Kegan Paul.
- Martel, F. A., Buhrmester, M., Gómez, A., Vázquez, A., & Swann, W. B. (2021). Why True Believers Make the Ultimate Sacrifice: Sacred Values, Moral Convictions, or Identity Fusion? *Frontiers in Psychology*, 12, 779120. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.779120>
- Morrissey, B., King, F., Lake, G., Markos, A., & Marsh, J. (2026). Between, beside and beyond the binary: Navigating positionality dilemmas in doctoral research. *International Journal of Research & Method in Education*, 49(3), 275—296. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2026.2634337>
- Newson, M. (2019). Football, fan violence, and identity fusion. *International Review for the Sociology of Sport*, 54(4), 431—444. <https://doi.org/10.1177/1012690217731293>
- Olson, M. (1971). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Harvard university press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Free Press.
- Pyszczyński, T., Lockett, M., Greenberg, J., & Solomon, S. (2021). Terror Management Theory and the COVID-19 Pandemic. *Journal of Humanistic Psychology*, 61(2), 173—189. <https://doi.org/10.1177/0022167820959488>

- Reeskens, T., Muis, Q., Sieben, I., Vandecasteele, L., Luijkx, R., & Halman, L. (2021). Stability or change of public opinion and values during the coronavirus crisis? Exploring Dutch longitudinal panel data. *European Societies*, 23(sup1), S153—S171. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1821075>
- Rohan, M. J. (2000). A Rose by Any Name? The Values Construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4(3), 255—277. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0403_4
- Rokeach, M. (1968). A Theory of Organization and Change Within Value-Attitude Systems. *Journal of Social Issues*, 24(1), 13—33. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1968.tb01466.x>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- Savelyev, Y. (2016). Development barriers in Ukrainian society and prospects for modernization: Peculiarities of values or poverty trap? *Ukrainian society*, 2016(3), 20—32. <https://doi.org/10.15407/socium2016.03.020>
- Schuster, C., Pinkowski, L., & Fischer, D. (2019). Intra-Individual Value Change in Adulthood: A Systematic Literature Review of Longitudinal Studies Assessing Schwartz's Value Orientations. *Zeitschrift Für Psychologie*, 227(1), 42—52. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000355>
- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19—45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- Schwartz, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology*, 48(1), 23—47. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1999.tb00047.x>
- Schwartz, S. H. (2003a). *A proposal for measuring value orientations across nations*.

- Schwartz, S. H. (2003b). A proposal for measuring value orientations across nations. Y *Questionnaire Development Package of the European Social Survey* (C. 259—319).
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H., Bardi, A., & Bianchi, G. (2000). Value Adaptation to the Imposition and Collapse of Communist Regimes in East-Central Europe. Y S. A. Renshon & J. Duckitt (Ред.), *Political Psychology* (C. 217—237). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230598744_13
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., & Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663—688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Searle, J. R. (1995). *The construction of social reality*. Free Press.
- Sheikh, H., Ginges, J., & Atran, S. (2013). Sacred values in the Israeli–Palestinian conflict: Resistance to social influence, temporal discounting, and exit strategies. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1299(1), 11—24. <https://doi.org/10.1111/nyas.12275>
- Sheikh, H., Ginges, J., Coman, A., & Atran, S. (2012). Religion, group threat and sacred values. *Judgment and Decision Making*, 7(2), 110—118. <https://doi.org/10.1017/S1930297500002965>
- Sheikh, H., Gómez, Á., & Atran, S. (2016). Empirical Evidence for the Devoted Actor Model. *Current Anthropology*, 57(S13), S204—S209. <https://doi.org/10.1086/686221>

- Shestakovskii, A. (2015). Radicalized Europeans?: The Values of Euromaidan Participants and Prospects for the Development of Society. *Russian Politics & Law*, 53(3), 37—67. <https://doi.org/10.1080/10611940.2015.1053784>
- Simsir, Z., & Dilmac, B. (2021). Predictive Relationship Between War Posttraumatic Growth, Values, and Perceived Social Support. *Illness, Crisis & Loss*, 29(2), 95—111. <https://doi.org/10.1177/1054137318788655>
- Singelis, T. M., Bond, M. H., Sharkey, W. F., & Lai, C. S. Y. (1999). Unpackaging Culture's Influence on Self-Esteem and Embarrassability: The Role of Self-Construals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(3), 315—341. <https://doi.org/10.1177/0022022199030003003>
- Skitka, L. J., Bauman, C. W., & Sargis, E. G. (2005). Moral Conviction: Another Contributor to Attitude Strength or Something More? *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(6), 895—917. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.6.895>
- Smolkin, V. (2018). *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zgb089>
- Sortheix, F. M., Parker, P. D., Lechner, C. M., & Schwartz, S. H. (2019). Changes in Young Europeans' Values During the Global Financial Crisis. *Social Psychological and Personality Science*, 10(1), 15—25. <https://doi.org/10.1177/1948550617732610>
- Sundberg, R. (2016). Value Stability and Change in an ISAF Contingent. *Journal of Personality*, 84(1), 91—101. <https://doi.org/10.1111/jopy.12142>
- Swann, W., & Buhrmester, M. (2015). Identity Fusion. *Current Directions in Psychological Science*, 24(1), 52—57. <https://doi.org/10.1177/0963721414551363>
- Swann, W., Gómez, Á., Huici, C., Morales, J. F., & Hixon, J. G. (2010). Identity fusion and self-sacrifice: Arousal as a catalyst of pro-group fighting, dying, and helping

- behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(5), 824—841.
<https://doi.org/10.1037/a0020014>
- Swann, W., Klein, J., & Gómez, A. (2024). Comprehensive identity fusion theory (CIFT): New insights and a revised theory. *Y Advances in Experimental Social Psychology* (T. 70, C. 275—332). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2024.03.003>
- Sztompka, P. (1994). *The sociology of social change*. Blackwell.
- Sztompka, P. (2000). Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449—466.
<https://doi.org/10.1177/136843100003004004>
- Tetlock, P. E. (2003). Thinking the unthinkable: Sacred values and taboo cognitions. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(7), 320—324. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00135-9](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00135-9)
- Tetlock, P. E., Kristel, O. V., Elson, S. B., Green, M. C., & Lerner, J. S. (2000). The psychology of the unthinkable: Taboo trade-offs, forbidden base rates, and heretical counterfactuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(5), 853—870.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.5.853>
- Tormos, R., Vaclair, C.-M., & Dobewall, H. (2017). Does Contextual Change Affect Basic Human Values? A Dynamic Comparative Multilevel Analysis Across 32 European Countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(4), 490—510.
<https://doi.org/10.1177/0022022117692675>
- Triandis, H. C. (1972). *The analysis of subjective culture*. Wiley-Interscience.
- Varmann, A. H., Kruse, L., Bierwiazzonek, K., Gómez, Á., Vázquez, A., & Kunst, J. R. (2024). How identity fusion predicts extreme pro-group orientations: A meta-analysis. *European Review of Social Psychology*, 35(1), 162—197.
<https://doi.org/10.1080/10463283.2023.2190267>
- Verkasalo, M., Goodwin, R., & Bezmenova, I. (2006). Values Following a Major Terrorist Incident: Finnish Adolescent and Student Values Before and After September 11,

2001. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(1), 144—160.
<https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00007.x>
- Weber, M. (2001). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. Routledge.
- Whitehouse, H. (2018). Dying for the group: Towards a general theory of extreme self-sacrifice. *Behavioral and Brain Sciences*, 41, e192.
<https://doi.org/10.1017/S0140525X18000249>
- Whitehouse, H., McQuinn, B., Buhrmester, M., & Swann, W. B. (2014). Brothers in arms: Libyan revolutionaries bond like family. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(50), 17783—17785. <https://doi.org/10.1073/pnas.1416284111>
- World Values Survey 7. (2023). *The Inglehart-Welzel World Cultural Map*.
<http://www.worldvaluessurvey.org/>
- Zelinska, O. (2017). Ukrainian Euromaidan protest: Dynamics, causes, and aftermath. *Sociology Compass*, 11(9), e12502. <https://doi.org/10.1111/soc4.12502>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Соціально-демографічний профіль вибірки авторського емпіричного дослідження (зважені дані відповідно до місця проживання до початку повномасштабного вторгнення)

Стать			
		Частота	Відсоток
Valid	1 Чоловік	490	47,4
	2 Жінка	545	52,6
	Total	1035	100,0

Вікова група			
		Частота	Відсоток
Valid	1 18-34	299	28,9
	2 35-44	239	23,1
	3 45-55	221	21,4
	4 56-70	276	26,6
	Total	1035	100,0

Макрорегіон проживання зараз			
		Частота	Відсоток
Valid	1 Київ	92	8,9
	2 Північ	150	14,5
	3 Захід	274	26,5
	4 Центр	277	26,7
	5 Південь	151	14,6
	6 Схід	90	8,7
	Total	1035	100,0

Розмір населеного пункту проживання зараз			
		Частота	Відсоток
Valid	1 Село	300	29,0
	2 Місто з населенням до 50 тис	245	23,7
	3 Місто з населенням 51-100 тис	60	5,8
	4 Місто з населенням 101-500 тис	170	16,4
	5 Місто з населенням понад 500 тис	260	25,1
	Total	1035	100,0

ДОДАТОК Б

Опитувальник емпіричного дослідження індивідуальних, колективних та сакральних цінностей під час повномасштабного вторгнення.

INTRODUCTION

Добрий день! Запрошуємо Вас взяти участь у соціальному дослідженні. Заповнення анкети займе не більше 25 хвилин. Нас цікавить виключно Ваша думка, немає правильних чи неправильних відповідей. Результати будуть аналізуватися в узагальненому вигляді. Щоб розпочати, натисніть кнопку «Далі».

SCREENER

gender. Вкажіть вашу стать:

Чоловік	1
Жінка	2

ЗАПИС ЧИСЛА ВІД 1 ДО 99

age. Вкажіть, будь ласка, скільки Вам повних років:

AGE Віковий інтервал (ФІКСУЄТЬСЯ АВТОМАТИЧНО)

Молодше 18 років - КІНЕЦЬ ІНТЕРВ'Ю	18-34 років	35-44 років	45-55 років	56-70 років	Старше 71
1	2	3	4	6	7

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Oblast_now. Будь ласка, вкажіть в якій області Ви зараз проживаєте (постійно або переїхали сюди через війну):

Вінницька	1
Волинська	2
Дніпропетровська	3
Донецька	4
Житомирська	5
Закарпатська	6
Запорізька	7
Івано-Франківська	8
Київська	9
Кіровоградська	10
Луганська	11
Львівська	12
Миколаївська	13
Одеська	14
Полтавська	15
Рівненська	16
Сумська	17
Тернопільська	18
Харківська	19
Херсонська	20
Хмельницька	21
Черкаська	22

Чернігівська	23
Чернівецька	24
Знаходжуся за кордоном - КІНЕЦЬ ІНТЕРВ'Ю	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Settlement_now. В якому населеному пункті Ви наразі проживаєте?

ВСТАВИТИ СПИСОК МІСТ З НАСЕЛЕННЯМ ВІД 50 000	1	
Інше місто, запишіть _____	2	
Селище міського типу	3	
Село	4	

При обробці кодуємо змінну по розміру населеного пункту:

- Села
- Міста/смт: до 50 тис.
- Міста: 50-100 тис.
- Міста: 100-500 тис.
- Міста: 500+ тис.

При обробці кодуємо змінну по макрорегіонам:

Область	Макрорегіон
Волинська область	Захід
Закарпатська область	Захід
Івано-Франківська область	Захід
Львівська область	Захід
Рівненська область	Захід
Тернопільська область	Захід
Чернівецька область	Захід
Запорізька область	Південь
Миколаївська область	Південь
Одеська область	Південь
Херсонська область	Південь
Житомирська область	Північ
Київська область	Північ
м. Київ	Північ
Сумська область	Північ
Чернігівська область	Північ
Донецька область	Схід
Луганська область	Схід
Харківська область	Схід
Вінницька область	Центр
Дніпропетровська область	Центр
Кіровоградська область	Центр
Полтавська область	Центр
Хмельницька область	Центр
Черкаська область	Центр

ОДНА ВІДПОВІДЬ

вро. До 24 лютого 2022 року Ви також проживали у цьому населеному пункті чи переїхали до нього після 24 лютого?

Так - нікуди не виїжджав (ла) з цього населеного пункту після 24 лютого	1
Так - але за цей час виїжджав (ла) з дому, проте вже повернувся (лась)	2
Ні - переїхав (ла) сюди після 24 лютого 2022 року	3

EDP! При обробці створюємо змінну з об'єднанням альтернатив «ні»=ВПО, «так+так але повернувся»= не ВПО

ЯКЩО VPO=3. ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Oblast_before. В якій області України Ви проживали до 24 лютого 2022 року?

EDP! ПОКАЗУЄМО ВЕСЬ СПИСОК ОБЛАСТЕЙ.

SPLIT SAMPLE. НЕ ПОКАЗУВАТИ РЕСПОНДЕНТУ. Випадково призначити 1 чи 2 (~50%/50%).

1	1
2	2

ОСНОВНА АНКЕТА

ПОКАЗАТИ ЯКЩО GENDER=1.

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ.

РОТАЦІЯ ТВЕРДЖЕНЬ.

ДО 10 НА ЕКРАН

Individual_values_male. Нижче Ви побачите короткі характеристики деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожну характеристику та відмітьте, наскільки кожен з цих людей є схожим чи не схожим на Вас. Визначте за допомогою шкали від 1 – Дуже схожий на мене до 6 – Зовсім НЕ схожий на мене.

		Дуже схожий на мене	Схожий на мене	Досить схожий на мене	Трохи схожий на мене	НЕ схожий на мене	Зовсім НЕ схожий на мене	Важко відповісти
A	Для нього важливо вигадувати нові ідеї та бути творчою людиною. Йому подобається все робити у свій оригінальний спосіб	1	2	3	4	5	6	88
B	Для нього важливо бути багатим. Він бажає мати багато грошей та дорогі речі	1	2	3	4	5	6	88
C	Для нього дуже важливо, щоб у ставленні до людей в усьому світі була рівність. Він впевнений, що у всіх мають бути рівні можливості у житті	1	2	3	4	5	6	88
D	Для нього важливо демонструвати всім свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювалися тим, що він робить	1	2	3	4	5	6	88

E	Для нього важливо жити у безпечному оточенні. Він уникає всього, що може загрожувати його безпеці	1	2	3	4	5	6	88
F	Йому подобаються сюрпризи і він завжди шукає нову діяльність, щоб зайнятися нею. Він вважає, що у житті важливо займатися багатьма різними справами	1	2	3	4	5	6	88
G	Він впевнений, що люди мають виконувати те, що їм кажуть. Він вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не спостерігає	1	2	3	4	5	6	88
H	Він вважає важливим вислухати думки людей, що від нього відрізняються. Навіть якщо він не згоден з ними, він все одно бажає зрозуміти їх точку зору	1	2	3	4	5	6	88
I	Для нього дуже важливо бути скромним та "триматися у тіні". Він намагається не привертати до себе увагу	1	2	3	4	5	6	88
J	Для нього важливо добре проводити час. Йому подобається себе побалувати	1	2	3	4	5	6	88
K	Для нього важливо самостійно приймати рішення про те, що робити. Його подобається бути вільним та не бути залежним	1	2	3	4	5	6	88
L	Для нього дуже важливо допомагати оточуючим людям. Він хоче дбати про їх благополуччя	1	2	3	4	5	6	88
M	Для нього дуже важливо бути успішним. Він сподівається, що люди визнають його досягнення	1	2	3	4	5	6	88
N	Для нього важливо, щоб уряд гарантував його безпеку від усіх загроз. Він хоче, щоб держава була сильною та могла захистити своїх громадян	1	2	3	4	5	6	88
O	Він шукає пригод та йому подобається ризикувати. Він хоче мати життя повне вражень	1	2	3	4	5	6	88
P	Для нього важливо завжди поводити себе правильно. Він намагається уникнути будь-яких вчинків, що можуть викликати осуд	1	2	3	4	5	6	88
Q	Для нього важливо бути шановною людиною. Він хоче, щоб люди робили те, що він скаже	1	2	3	4	5	6	88
R	Для нього важливо бути відданим своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям	1	2	3	4	5	6	88
S	Він твердо впевнений, що люди повинні дбати про природу. Для нього важливо турбуватися про довкілля	1	2	3	4	5	6	88

T	Для нього важливими є традиції. Він намагається дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв	1	2	3	4	5	6	88
U	Він шукає будь-яку нагоду розважитися. Для нього важливо займатися тим, що дає задоволення	1	2	3	4	5	6	88

ПОКАЗАТИ ЯКЩО GENDER=2.

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ.

РОТАЦІЯ ТВЕРДЖЕНЬ.

ДО 10 НА ЕКРАН

Individual_values_female. Нижче Ви побачите короткі характеристики деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожну характеристику та відмітьте, наскільки кожен з цих людей є схожим чи не схожим на Вас. Визначте за допомогою шкали від 1 – Дуже схожа на мене до 6 – Зовсім НЕ схожа на мене.

		Дуже схожа на мене	Схожа на мене	Досить схожа на мене	Трохи схожа на мене	Не схожа на мене	Зовсім не схожа на мене	Важко відповісти
A	Для неї важливо вигадувати нові ідеї та бути творчою людиною. Їй подобається все робити у свій оригінальний спосіб	1	2	3	4	5	6	88
B	Для неї важливо бути багатою. Вона бажає мати багато грошей та дорогі речі	1	2	3	4	5	6	88
C	Для неї дуже важливо, щоб у ставленні до людей в усьому світі була рівність. Вона впевнена, що у всіх мають бути рівні можливості у житті	1	2	3	4	5	6	88
D	Для неї важливо демонструвати всім свої здібності. Вона хоче, щоб люди захоплювалися тим, що вона робить	1	2	3	4	5	6	88
E	Для неї важливо жити у безпечному оточенні. Вона уникає всього, що може загрожувати її безпеці	1	2	3	4	5	6	88
F	Їй подобаються сюрпризи і вона завжди шукає нову діяльність, щоб зайнятися нею. Вона вважає, що у житті важливо займатися багатьма різними справами	1	2	3	4	5	6	88
G	Вона впевнена, що люди мають виконувати те, що їм кажуть. Вона вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не спостерігає	1	2	3	4	5	6	88
H	Вона вважає важливим вислухати думки людей, що від неї відрізняються. Навіть якщо вона не згодна з ними, вона все одно бажає зрозуміти їх точку зору	1	2	3	4	5	6	88
I	Для неї дуже важливо бути скромною та "триматися у тіні". Вона намагається не привертати до себе увагу	1	2	3	4	5	6	88

J	Для неї важливо добре проводити час. Їй подобається себе побалувати	1	2	3	4	5	6	88
K	Для неї важливо самостійно приймати рішення про те, що робити. Їй подобається бути вільною та не бути залежною	1	2	3	4	5	6	88
L	Для неї дуже важливо допомагати оточуючим людям. Вона хоче дбати про їх благополуччя	1	2	3	4	5	6	88
M	Для неї дуже важливо бути успішною. Вона сподівається, що люди визнають її досягнення	1	2	3	4	5	6	88
N	Для неї важливо, щоб уряд гарантував її безпеку від усіх загроз. Вона хоче, щоб держава була сильною та могла захистити своїх громадян	1	2	3	4	5	6	88
O	Вона шукає пригод та їй подобається ризикувати. Вона хоче мати життя повне вражень	1	2	3	4	5	6	88
P	Для неї важливо завжди поводити себе правильно. Вона намагається уникнути будь-яких вчинків, що можуть викликати осуд	1	2	3	4	5	6	88
Q	Для неї важливо бути шановною людиною. Вона хоче, щоб люди робили те, що вона скаже	1	2	3	4	5	6	88
R	Для неї важливо бути відданою своїм друзям. Вона хоче присвятити себе близьким людям	1	2	3	4	5	6	88
S	Вона твердо впевнена, що люди повинні дбати про природу. Для неї важливо турбуватися про довкілля	1	2	3	4	5	6	88
T	Для неї важливими є традиції. Вона намагається дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв	1	2	3	4	5	6	88
U	Вона шукає будь-яку нагоду розважитися. Для неї важливо займатися тим, що дає задоволення	1	2	3	4	5	6	88

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Тепер кілька запитань про Ваше життя загалом і те, як Ви його сприймаєте.

➔ **Далі**

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Feeling_of_happiness_A008_Q46. У цілому, чи можете сказати, що Ви...

дуже щасливі	1
скоріше, щасливі	2
не дуже щасливі	3
зовсім не щасливі	4

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Life_satisfaction. Наскільки ви задоволені своїм життям у цілому? Дайте відповідь за шкалою від 0 – Зовсім незадоволений до 10 – Повністю задоволений

Зовсім незадоволений											Повністю задоволений	Важко сказати
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99	

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Life_meaning. Наскільки ви відчуваєте, що ваше життя має сенс? Дайте відповідь за шкалою від 0 – зовсім не має сенсу до 10 – має великий сенс

зовсім не має сенсу											має великий сенс	Важко сказати
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99	

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Life_evaluation. На шкалі від 1 до 10, де 1 - це найгірше життя, яке Ви могли собі уявити, і 10 - найкраще життя, яке Ви могли уявити, як би Ви оцінили, в якій точці на цій шкалі Ви зараз знаходитесь у Вашому житті?

Найгірше життя, яке Ви могли собі уявити										Найкраще життя, яке Ви могли уявити	Важко сказати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99	

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Hope. У цілому, наскільки Ви сповнені надії?

зовсім не сповнений(-а) надії										повністю сповнений(-а) надії	Важко сказати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99	

ОДНА ВІДПОВІДЬ

SOC_13. Далі буде наведено низку запитань, що стосуються різних аспектів життя. Позначте той, який найкраще описує, як ви зазвичай себе відчуваєте. Щоб продовжити натисніть кнопку далі.

→ Далі

SOC_1. Чи буває у вас відчуття, що вам насправді байдуже до того, що відбувається навколо?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	-----------------	-------	--------	------------------

SOC_2. Чи траплялося так, що ви були здивовані поведінкою людей, яких добре знали?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	-----------------	-------	--------	------------------

SOC_3. Чи траплялося, що люди, на яких ви розраховували, вас розчаровували?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	-----------------	-------	--------	------------------

SOC_4. Оберіть, до якого полюсу ви ближчі. Дотепер ваше життя мало:

1 - зовсім не мало цілей чи сенсу	2	3	4	5	6	7 - дуже чіткі цілі й сенс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	----------------------------------	------------------

SOC_5. Чи буває у вас відчуття, що з вами поводяться несправедливо?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_6. Чи буває у вас відчуття, що ви опинилися у незнайомій ситуації й не знаєте, що робити?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_7. Оберіть, до якого полюсу ви ближчі. Те, чим ви займаєтеся щодня, є для вас:

1 - джерелом глибокого задоволення й радості	2	3	4	5	6	7 - джерелом болю та нудьги	Важко сказати
--	---	---	---	---	---	--------------------------------------	------------------

SOC_8. Чи часто у вас дуже заплутані думки та почуття?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_9. Чи трапляється, що у вас виникають почуття, яких ви воліли б не відчувати?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_10. Багато людей — навіть сильні — іноді відчуваються «невдахами» у певних ситуаціях. Як часто ви так почувалися?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_11. Оберіть, до якого полюсу ви ближчі. Коли щось траплялося, ви зазвичай:

1 - переоцінюва ли чи недооцінюва ли його важливість	2	3	4	5	6	7 - бачили речі у правильній пропорції	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	---	------------------

SOC_12. Як часто у вас виникає відчуття, що у тому, що ви робите щодня, мало сенсу?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

SOC_13. Як часто у вас буває відчуття, що ви не впевнені, чи зможете тримати ситуацію або себе під контролем?

Ніколи	Дуже рідко	Рідко	Іноді	Досить часто	Часто	Завжди	Важко сказати
--------	------------	-------	-------	--------------	-------	--------	---------------

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Наступні питання стосуються Вашого досвіду під час війни.

➔ **Далі**

КІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

РОТАЦІЯ БЛОКІВ (КОЛЬОРОВИХ)

War_exposure. Нижче Ви побачите перелік подій/ситуацій, які зазнали різні люди від війни. По кожній з них відмітьте чи це траплялося з Вами.

1	Після повномасштабного вторгнення ви залишили своє місто/село та живете в іншому населеному пункті України (не поверталися назад)	1
2	Після повномасштабного вторгнення ви залишили своє місто/село , але зараз вже повернулись і знову проживаєте в ньому	2
3	Ви виїхали з України, але повернулись	3
4	Ви виїхали з України і НЕ повернулись	4
5	Ви були поранені внаслідок бойових дій	5
6	Хтось із Вашої родини загинув/був поранений внаслідок бойових дій	6
7	Хтось із Ваших друзів загинув/був поранений внаслідок бойових дій	7
8	У Вас або когось із членів Вашої родини погіршилося здоров'я внаслідок війни , але не через поранення (наприклад, через неможливість отримати медичну допомогу або ліки)	8
9	У вас сталося розділення з сім'єю внаслідок війни	9
10	Ви долучилися до лав Сил Оборони / були мобілізовані	10
11	Хтось із Вашої родини/близьких друзів долучилися до лав Сил Оборони / були мобілізовані	11
12	Населений пункт звідки Ви родом зараз є окупованим	12
13	Ваша родина перебуває/перебувала на окупованих територіях	13
14	Ви втратили роботу через війну / Ваш дохід суттєво зменшився через війну	14
15	Будинок , в якому Ви проживаєте, був пошкоджений внаслідок воєнних дій / обстрілів	15
16	Ви почали менше взаємодіяти з іншими (друзями, рідними, знайомими)	16
17	Ви пережили масований обстріл	17
18	Ви ховались в укритті	18
19	Ви або члени Вашої родини не мали доступу до їжі / води	19
20	Ви страждаєте від психологічних проблем	20
21	Ви або ваші близькі (чоловік/дружина/дитина) зазнали насильства, пов'язаного з війною , наприклад, побиття, домагання, психічне насильство тощо	21
22	Мали почуття провини , що робите недостатньо для захисту/перемоги України	22
	Нічого з перерахованого вище	23

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Post-traumatic PTGI-SF. Будь ласка, вкажіть, наскільки зміни, описані нижче, відбулися у Вашому житті внаслідок війни.

Я не відчув(ла) цієї зміни	Я відчув(ла) цю зміну в дуже незначній мірі	Я відчув(ла) цю зміну незначною мірою	Я відчув(ла) цю зміну в помірній мірі	Я пережив(ла) цю зміну значною мірою	Я пережив(ла) цю зміну в дуже

							великому ступені
1	Я змінив(-ла) свої пріоритети щодо того, що дійсно є важливим у житті.	1	2	3	4	5	6
2	Я став більше цінувати власне життя.	1	2	3	4	5	6
3	Я здатний(-а) робити кращі речі у своєму житті	1	2	3	4	5	6
4	Я краще розумію духовні питання	1	2	3	4	5	6
5	Я відчуваю сильніше відчуття близькості з іншими людьми.	1	2	3	4	5	6
6	Я проклав(-ла) новий шлях для свого життя.	1	2	3	4	5	6
7	Я краще усвідомив(-ла), що можу впоратися з труднощами.	1	2	3	4	5	6
8	Моя релігійна віра стала сильнішою.	1	2	3	4	5	6
9	Я з'ясував(-ла), що я сильніший(-а), ніж думав(-ла) раніше.	1	2	3	4	5	6
10	Я багато дізнався(-лася) про те, наскільки чудовими можуть бути люди.	1	2	3	4	5	6

PTGI_2. Будь ласка, оцініть ще кілька змін.

		Я не відчув(ла)) цієї зміни	я відчув(ла) цю зміну в дуже незначній мірі	я відчув(ла) цю зміну незначно ю мірою	я відчув(ла) цю зміну в помірній мірі	я пережив(л а) цю зміну значною мірою	я пережив(л а) цю зміну в дуже великому ступені
11_пew	Я відчуваю сильніший зв'язок зі своєю країною	1	2	3	4	5	6
12_пew	Я став(-ла) більше цінувати мужність та жертвність інших	1	2	3	4	5	6

How proud of nationality_G006_Q254. Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви - громадянин України?

Зовсім не пишаюся	1
Не дуже пишаюся	2
Скоріше пишаюся, ніж ні	3
Дуже пишаюся	4
Я не громадянин України	5

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Identity_fusion. Далі Ви побачите кілька тверджень. По кожному з них оцініть наскільки Ви погоджуєтесь або НЕ погоджуєтесь за шкалою від 1 до 7, де 1 – Зовсім НЕ погоджуєтесь, а 7 – Повністю погоджуєтесь.

		1 - Зовсім НЕ погодж уюсь	2	3	4	5	6	7 – Повніст ю погодж уюсь	Важко сказати
1	Я — одне ціле зі своєю країною								
2	Я відчуваю, що повністю належу своїй країні								
3	Я маю глибокий емоційний зв'язок зі своєю країною								
4	Моя країна — це я.								
5	Я зроблю для своєї країни більше, ніж будь-хто інший з членів цієї групи.								
6	Я сильний(-а) завдяки своїй країні.								
7	Я роблю свою країну сильною.								
8	Коли хтось критикує мою країну, я сприймаю це як особисту образу.								
9	Мені дуже цікаво, що громадяни інших країн думають про мою країну.								
10	Коли я говорю про свою країну, я зазвичай кажу "ми", а не "вони".								
11	Успіхи моєї країни — це мої особисті успіхи.								
12	Коли хтось хвалить мою країну, я сприймаю це як особистий комплімент.								
13	Якщо в медіа з'являється критична публікація про мою країну, я відчуваю сором.								

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Civic_action. Чи робили Ви протягом останніх 12 місяців наступне?

		Так, неодноразо во	Так, 1–2 рази	Ні, але хотів(- ла) би	Ні, і не хочу
1	Підписував(-ла) петиції (онлайн чи офлайн)	1	2	3	4
2	Брав(-ла) участь у мирних демонстраціях, мітингах чи акціях	1	2	3	4
3	Донатив(-ла)/Робив(-ла) благодійні внески на ЗСУ	1	2	3	4
4	Донатив(-ла)/Робив(-ла) благодійні внески у фонди та інші ініціативи, які	1	2	3	4

	підтримують армію (Повернись живим, Фонд Сергія Притули тощо)				
5	Донатив(-ла)/Робив(-ла) благодійні внески на гуманітарні потреби (допомога переселенцям, дітям тощо)	1	2	3	4
6	Брав(-ла) участь у волонтерстві	1	2	3	4

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Sacrificial_behavior. Далі Ви побачите кілька тверджень. По кожному з них оцініть наскільки Ви погоджуєтесь або НЕ погоджуєтесь за шкалою від 1 до 7, де 1 – Зовсім НЕ погоджуєтесь, а 7 – Повністю погоджуєтесь.

		1 - Зовсім НЕ погодж уюсь	2	3	4	5	6	7 – Повніс тю погодж уюсь	Важко сказат и
1	Я є/був(ла) би готовий(а) ризикувати власним життям заради України.								
2	Я готовий(а) витратити свій час та ресурси на допомогу іншим українцям навіть без матеріальної винагороди.								
3	Я готовий(а) втратити частину доходу, якщо це допоможе моїй країні.								
4	Якщо хтось публічно зневажив би Україну, я відчував(ла) б сильний обов'язок відповісти або втрутитися.								
5	Я готовий(а) віддавати частину своїх доходів на підтримку армії або захисників.								
6	Я готовий(а) миритися з нестачею комфорту та ресурсів заради перемоги України.								
7	Захищати Україну – це мій обов'язок								
8	Я готовий(а) жертвувати своїм комфортом сьогодні, щоб майбутні покоління українців жили у мирі.								
9	Я готовий(а) жертвувати власним добробутом, щоб мої рідні жили у вільній і безпечній Україні.								

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Collective_trauma. Далі Ви побачите кілька тверджень. По кожному з них оцініть наскільки Ви погоджуєтесь або НЕ погоджуєтесь за шкалою від 1 до 7, де 1 – Зовсім НЕ погоджуєтесь, а 7 – Повністю погоджуєтесь.

		1 - Зовсім НЕ погодж уюсь	2	3	4	5	6	7 – Повніст ю погодж уюсь	Важко сказати
1	Історичні трагедії українського народу є частиною моєї власної ідентичності								
2	Події Голодомору та інших радянських репресій мають для мене особистий сенс								
3	Я часто думаю про історичні події, які визначають долю України (Голодомор, репресії, війни)								
4	Минулі страждання українців впливають на те, як я бачу теперішню боротьбу								

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Тепер — кілька коротких запитань про адаптацію до змін.

→ Далі

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Resilience_CD_RISC_10. Будь ласка, вкажіть, наскільки Ви погоджуєтеся з такими твердженнями, оцінюючи свій досвід за минулий місяць. Якщо та чи інша ситуація не мала місця останнім часом, як би Ви, на Вашу думку, почувалися за таких обставин?

		Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Майже завжди
1	Я можу адаптуватися до змін	1	2	3	4	5
2	Я можу впоратися з будь-якими перепонами на своєму шляху.	1	2	3	4	5
3	Я намагаюся підходити з гумором до проблем, що виникають	1	2	3	4	5
4	Необхідність протистояти стресу робить мене сильнішим.	1	2	3	4	5
5	Я швидко приходжу до норми після хвороб, травм чи інших негараздів	1	2	3	4	5
6	Я вважаю, що можу досягти своєї мети, навіть якщо є перешкоди	1	2	3	4	5
7	У стресовій ситуації я не втрачаю здатності зосереджуватись і ясно мислити	1	2	3	4	5
8	Я не з тих, кого зупиняють невдачі	1	2	3	4	5
9	Я вважаю себе сильною особистістю, коли йдеться про виклики і труднощі життя	1	2	3	4	5

10	Я можу справлятися з неприємними чи болісними відчуттями, такими як сум, страх та гнів	1	2	3	4	5
----	--	---	---	---	---	---

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Perceived_stress_PSS_10_(2022). Нижче наведені питання стосуються Ваших відчуттів і думок **протягом останнього місяця**. У кожному випадку, будь ласка, вкажіть, як часто Ви відчували або думали саме так.

		Ніколи	Майже ніколи	Іноді	Досить часто	Дуже часто
1	Як часто за останній місяць ви були засмучені через щось, що трапилося несподівано?	1	2	3	4	5
2	Як часто за останній місяць ви відчували, що не можете контролювати важливі речі у вашому житті?	1	2	3	4	5
3	Як часто за останній місяць ви відчували знервованість та стрес?	1	2	3	4	5
4	Як часто за останній місяць ви були впевнені, що зможете вирішити свої особисті проблеми?	1	2	3	4	5
5	Як часто за останній місяць ви відчували, що все відбувається по-вашому (відповідно до ваших бажань, планів та поглядів)?	1	2	3	4	5
6	Як часто за останній місяць ви відчували, що не можете впоратися з тим, що маєте зробити?	1	2	3	4	5
7	Як часто за останній місяць ви були здатні контролювати роздратованість з приводу того, що відбувається у вашому житті?	1	2	3	4	5
8	Як часто за останній місяць ви почувалися «господарем становища»?	1	2	3	4	5
9	Як часто за останній місяць ви були розсерджені через події, на які не могли впливати?	1	2	3	4	5
10	Як часто за останній місяць ви відчували, ніби труднощів накопичилося так багато, що ви не можете їх подолати?	1	2	3	4	5

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Далі Ви побачите кілька компромісів, які Вам запропонують оцінити. Щоб продовжити натисніть кнопку далі.

➔ Далі

ПРОГРАМІСТ

ВИПАДКОВИМ ЧИНОМ ПРИЗНАЧИТИ З 3 З 8-МИ ЦІННОСТЕЙ. ПОКАЗАТИ З ЦІННОСТІ ОДНА ЗА ОДНОЮ. ПОРЯДОК ПОКАЗУ ЦІННОСТЕЙ РОТУЄТЬСЯ.

ТАКОЖ ВСЕРЕДИНІ КОЖНОЇ ЦІННОСТІ РОТУЄТЬСЯ ЧИ ПЕРШИМ ПОКАЗУЄТЬСЯ PEACE ЧИ FINANCE КОМПРОМІС.

Територія	1
Національна пам'ять	2
Мова	3
Незалежність	4
Релігія	5
Політичні свободи	6
Вибір	7
Право на захист	8

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Sacred territory_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно погодитися на юридичне визнання російськими територій, які окуповані росією станом на зараз?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ПРОГРАМІСТ: ДАЛІ ОБРАТИ ВИПАДКОВО ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_territory_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін має погодитися на юридичне визнання російськими територій, які окуповані росією станом на зараз.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_territory. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_territory_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін має погодитися на юридичне визнання російськими територій, які окуповані росією станом на зараз.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_territory. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Sacred_memory_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно відмовитися від офіційного вшанування пам'яті про історичні трагедії (наприклад, Голодомор, репресії)?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_memory_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін має відмовитися від офіційного вшанування пам'яті про історичні трагедії (наприклад, Голодомор, репресії).

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_memory. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_memory_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін має відмовитися від офіційного вшанування пам'яті про історичні трагедії (наприклад, Голодомор, репресії).

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_memory. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Sacred_language_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно відмовитися від статусу української мови як єдиної державної?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_language_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін потрібно було б відмовитися від статусу української мови як єдиної державної.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_language. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_language_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін потрібно було б відмовитися від статусу української мови як єдиної державної.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_language. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Sacred_sovereignty_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно відмовитися від свого статусу суверенної держави й втратити право самостійно ухвалювати політичні рішення?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_sovereignty_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін потрібно було б відмовитися від свого статусу суверенної держави й втратити право самостійно ухвалювати політичні рішення.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_sovereignty. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_sovereignty_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін потрібно було б відмовитися від свого статусу суверенної держави й втратити право самостійно ухвалювати політичні рішення.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_sovereignty. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

Sacred_religion_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно зняти всі обмеження з діяльності церков Московського патріархату та дозволити їм відновити вплив у релігійному житті країни?

Так	1
Ні	2

Важко сказати	99
---------------	----

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_religion_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін держава зобов'язується зняти всі обмеження з діяльності церков Московського патріархату та дозволити їм відновити вплив у релігійному житті країни.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_religion. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_religion_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін держава зобов'язується зняти всі обмеження з діяльності церков Московського патріархату та дозволити їм відновити вплив у релігійному житті країни.

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_religion. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

Sacred_freedom_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно втратити політичні свободи (право на вільні вибори, свободу слова та мирні протести)?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_freedom_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін громадяни втрачають політичні свободи (право на вільні вибори, свободу слова та мирні протести)?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_freedom. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_freedom_compromise. Уявіть, що Україна гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін громадяни втрачають політичні свободи (право на вільні вибори, свободу слова та мирні протести)?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_freedom. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

Sacred_choice_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно офіційно відмовитися від курсу на інтеграцію з ЄС і НАТО?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_choice_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін має офіційно відмовитися від курсу на інтеграцію з ЄС і НАТО?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_choice. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_choice_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін має офіційно відмовитися від курсу на інтеграцію з ЄС і НАТО?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_choice. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

Sacred_right_protect_1. Чи згодні ви, що існують якісь обставини, за яких українському народу було б прийнятно офіційно погодитися на обмеження чисельності ЗСУ?

Так	1
Ні	2
Важко сказати	99

ДАЛІ ОБРАТИ ЯКИЙ КОМПРОМІС ПОКАЗУЄТЬСЯ ПЕРШИМ – МИР ЧИ ФІНАНСОВИЙ

ОДНА ВІДПОВІДЬ

peace_right_protect_compromise. Уявіть, що Україна отримує домовленість про довготривалий мир і гарантії безпеки, але взамін має офіційно погодитися на обмеження чисельності ЗСУ?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
---	---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_peace_right_protect. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

finance_right_protect_compromise. Уявіть, що Україна отримує гарантію фінансової допомоги – 10 млрд доларів в рік протягом наступних 10 років (бюджет України (видатки) на 2025 рік – близько 95 млрд доларів), але взамін має офіційно погодитися на обмеження чисельності ЗСУ?

1 - Абсолютно неможливий компроміс	2	3	4	5	6	7 - Цілком можливий компроміс	Важко сказати
------------------------------------	---	---	---	---	---	-------------------------------	---------------

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emotion_finance_right_protect _. Яку емоцію викликає компроміс описаний вище?

Відраза	1
Нейтрально	2
Схвалення	3
Важко сказати	99

DP! ЛИШІТЬ ТУТ, БУДЬ ЛАСКА, РЕЗЕРВИ ДЛЯ ОДНІЄЇ ЦІННОСТІ (НАВРЯД БУДЕ, АЛЕ ПРО ВСЯК)

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Наступний блок стосується Ваших поглядів на життя країни.

→ Далі

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Democracy_importance. Наскільки для Вас важливо жити в демократичній країні? Дайте відповідь за шкалою від 1 – зовсім неважливо до 10 – дуже важливо

Зовсім не важливо									Дуже важливо		Важко сказати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	99	

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

Political action_ E025_Q209-212. Нижче Ви побачите різні форми політичних дій, в яких люди можуть брати участь. Скажіть, по кожній з них, чи брали Ви коли-небудь участь у таких діях, чи могли б взяти участь або ні за яких обставин не стали б брати участі у них?

		Брали участь	Могли би брати участь	Ніколи б не стали брати участь
Q209	Підписання петицій	1	2	3
Q211	Участь у мирних демонстраціях	1	2	3

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Most people can be trusted_A165_Q57. Як Ви вважаєте, більшості людей можна довіряти чи потрібно бути дуже обережним у стосунках з людьми?

Потрібно бути дуже обережним у стосунках з людьми	1
Більшості людей можна довіряти	2

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Q64-83. Нижче Ви побачите деякі організації та громадські інститути. Відмітьте, наскільки Ви довіряєте кожному з них: зовсім не довіряєте, не дуже довіряєте, деякою мірою довіряєте, повністю довіряєте?

		Зовсім не довіряєте	Не дуже довіряєте	Деякою мірою довіряєте	Повністю довіряєте
Q64	Релігійні організації	1	2	3	4
Q65 (E069_02)	Збройні сили України	1	2	3	4
Q66	Преса	1	2	3	4
Q67	Телебачення	1	2	3	4
Q69 (E069_06)	Національна поліція України	1	2	3	4
Q70 (E069_17)	Судова система	1	2	3	4
Q71	Кабінет Міністрів України (Уряд)	1	2	3	4
Q72	Політичні партії	1	2	3	4
Q73.1	Верховна Рада України (парламент)	1	2	3	4
Q73.2	Президент України	1	2	3	4
Q74	Державні установи та служби	1	2	3	4
Q82	Європейський Союз	1	2	3	4
Q83	Організація Об'єднаних Націй (ООН)	1	2	3	4
Q86	Північно-Атлантичний Союз (НАТО)	1	2	3	4
	Місцева влада	1	2	3	4

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

ДО 10-ТИ ТВЕРДЖЕНЬ НА ЕКРАН

Justifiable_F118_Q177-195. Використовуючи шкалу нижче, відмітьте відносно кожного твердження, чи може це бути завжди виправдано, ніколи не може бути виправдано або Ваша думка перебуває між цими оцінками?

		Ніколи НЕ виправдано									Завжди виправдано
Q178 (F115)	Проїзд без сплати у громадському транспорті	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Q180 (F116)	Несплата податків, якщо є така можливість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Q181 (F117)	Отримання хабара, використовуючи службове становище	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Q182 (F118)	Гомосексуалізм	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Q184 (F120)	Аборт	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Q185 (F121)	Розлучення	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Зараз багато говорять про те, які цілі повинні постати перед нашою країною у найближчі 10 років. Далі буде зазначено деякі цілі, які різні люди висувують на перший план.

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Post-Materialist index_Y001_Q152. Скажіть, яка з них, на Ваш погляд, є найважливішою?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

НЕ ПОКАЗУВАТИ ВАРІАНТ ОБРАНИЙ В Q152

Post-Materialist index_Y001_Q153. А що з наведеного друге за важливістю?

		Q152 Перший вибір	Q153 Другий вибір
1	Високий рівень економічного зростання	1	1
2	Забезпечення надійної обороноздатності країни	2	2
3	Створення умов, коли люди мають більше можливостей вирішувати, що повинно робитись у них на роботі та громаді	3	3
4	Намагатися робити наші міста та села красивішими	4	4

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Post-Materialist index_Y001_Q154. Якщо б Вам довелося обирати, що із зазначеного на цьому екрані, на Вашу думку, є найбільш важливим?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

НЕ ПОКАЗУВАТИ ВАРІАНТ ОБРАНИЙ В Q154

Post-Materialist index_Y001_Q155. А що з наведеного друге за важливістю?

		Q154 Перший вибір	Q155 Другий вибір
1	Підтримання порядку в країні	1	1
2	Надання народу можливості більше впливати на прийняття Урядом важливих рішень	2	2
3	Боротьба із зростанням цін	3	3
4	Захист свободи слова	4	4

Post-Materialist index_Y001_Q156. Якщо б Вам довелося обирати, що із зазначеного на цьому екрані, на Вашу думку, є найбільш важливим?

Post-Materialist index_Y001_Q157. А що з наведеного друге за важливістю?

		154 Перший вибір	155 Другий вибір
1	Стабільна економіка	1	1
2	Рух до менш безособового і більш гуманного суспільства	2	2
3	Перехід до суспільства, в якому ідеї цінюються більше за гроші	3	3
4	Боротьба зі злочинністю	4	4

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Далі Ви побачите кілька питань про війну та майбутнє України. Щоб продовжити натисніть кнопку далі.

→ **Далі**

ОДНА ВІДПОВІДЬ

War_continue. Дехто вважає, що війну потрібно продовжувати до перемоги; вони посіли б позицію 1 за шкалою від 1 до 7. Інші вважають, що ціна цієї війни дуже висока, і Україна повинна домовлятися про мир вже зараз, щоб її зупинити, і вони посіли б позицію 7. Деякі перебувають між ними. Де б ви поставили себе на цій шкалі?

Боротись до кінця	1
	2
	3
	4
	5
	6
Домовлятися про мир вже зараз	7
Важко сказати	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

War_result. Є різні прогнози щодо майбутнього результату війни. Як ви думаєте, який сценарій більш ймовірний?

Україна переможе	1
Заморозка війни, без явної перемоги України чи Росії	2
Росія переможе	3
Інше, запишіть _____	4
Важко відповісти	98

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

Future changes_E018_Q43-45. Нижче Ви побачите деякі твердження про те, які зміни можуть відбутись найближчим часом у нашому способі життя. Скажіть по кожному з них, якщо це відбудеться, це було б добре, погано або не має значення?

		Добре	Погано	Не має значення
A	Зменшення важливості роботи у нашому житті	1	2	3

В	Буде приділятися більше уваги до розвитку технології	1	2	3
С (Е018)	Буде надаватися більше поваги до влади	1	2	3

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Наостанок кілька питань про те, що важливо для Вас особисто.

→ Далі

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

Important_in_life_A001_Q1-6. Скажіть, будь ласка, наскільки важливо для Вас те, що перераховано нижче?

		Зовсім не важливо	Скоріше не важливо	Скоріше, важливо	Дуже важливо
Q1	Сім'я	1	2	3	4
Q2	Друзі, знайомі	1	2	3	4
Q3	Вільний час	1	2	3	4
Q4	Політика	1	2	3	4
Q5	Робота	1	2	3	4
Q6 (A006)	Релігія	1	2	3	4

НЕ БІЛЬШЕ 5-ТИ ВІДПОВІДЕЙ

РОТАЦІЯ

Child_Q7-17. Перед Вами перелік якостей, які можна виховати у дітей в сім'ї. Які з них є найбільш важливими? Ви можете вибрати не більше, ніж 5 якостей.

Q7	A	Гарні манери	1
Q8 (A029)	B	Незалежність	2
Q9	C	Працьовитість	3
Q10	D	Почуття відповідальності	4
Q11 (A034)	E	Уява	5
Q12	F	Терпимість і повага до інших людей	6
Q13	G	Бережливість, обачне ставлення до грошей і речей	7
Q14	H	Рішучість, наполегливість	8
Q15	I	Релігійність	9
Q16	J	Безкорисливість	10
Q17 (A042)	K	Слухняність	11

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Attitudes_D054_Q27-32. По кожному з тверджень, скажіть, наскільки Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із ними. Ви повністю погоджуєтесь, погоджуєтесь, не погоджуєтесь або цілком не погоджуєтесь?

		Цілком не погоджуєтесь	Не погоджуєтесь	Погоджуєтесь	Повністю погоджуєтесь
Q27 (D054)	Одна з моїх найважливіших життєвих цілей - зробити так, щоб батьки мною пишалися	1	2	3	4
Q29 (D059)	Загалом, чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки	1	2	3	4
Q30 (D060)	Вища освіта більш важлива для хлопця, ніж для дівчини	1	2	3	4

ОДНА ВІДПОВІДЬ В РЯДКУ

РОТАЦІЯ

Attitudes_2_Q33-41. Скажіть, наскільки Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із наступним твердженням:

		Цілком не погоджуюсь	Не погоджуюсь	Ні те, ні інше	Погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
Q33 (C001)	Коли робочих місць недостатньо, чоловіки повинні мати більше прав на роботу, ніж жінки	1	2	3	4	5

ДЕМОГРАФІЯ

ПОКАЗАТИ ЕКРАН

Наостанок, кілька питань про Вас.

→ Далі

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Marital_status. Вкажіть, будь ласка, Ваш сімейний стан:

Заміжня / одружений / цивільний шлюб	1
В розлученні	2
Вдова / вдівець	3
Не заміжня/неодружений	4
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Children. Чи є у Вас діти віком до 18 років:

Запишіть кількість дітей ____	1
Немає дітей віком до 18 років	2
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Education. Вкажіть Ваш рівень освіти:

Початкова освіта (до 4 класів)	1
Неповна середня	2
Повна середня освіта	3
Профтехучилище	4
Технікум, коледж	5
Неповна вища освіта	6
Вища освіта (закінчено не менше 4-х курсів)	7
Аспірантура / Кандидат, доктор наук	8
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Job. Чи працюєте Ви?

Працюю	1
Не працюю	2
Інше, запишіть _____	3
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Language. Якою мовою Ви переважно спілкуєтеся вдома?

Українською	1
Російською	2
Як українською, так і російською	3
Іншою мовою	8
Відмова від відповіді	9
	9

ОДНА ВІДПОВІДЬ

God_Important_ F063_Q164. Наскільки важливий Бог у Вашому житті? Будь ласка, використайте для відповіді шкалу, де "10" означає "дуже важливий", а "1" - "взагалі неважливий".

Взагалі не важливий										Дуже важливий	Відмова від відповіді
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Religion_ F028_Q171. Не враховуючи вінчання, похорони і хрестини, як часто Ви відвідуєте релігійні служби зараз?

Частіше, ніж раз на тиждень	1
Раз на тиждень	2
Раз на місяць	3
Тільки на релігійні свята	4
Раз на рік	5
Рідше, ніж раз на рік	6
Ніколи, майже ніколи	7
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Belief_ Q173_ F034. Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, чи можете сказати, що Ви...

Віруючий (-а)	1
Невіруючий (-а)	2
Атеїст (-ка)	3
Відмова від відповіді	99

ЗАПИТАТИ ЯКЩО Belief_Q173_F034=1

ОДНА ВІДПОВІДЬ

religion. До якої Церкви / релігії Ви належите?

Православної Церкви України	1
Української Православної Церкви – Московського патріархату	2
Української Греко-Католицької Церкви	3
Римо-Католицької Церкви	4
Протестант/ка	5
Іудей/ка	6
Мусульманин/ка	7
Інше (вказіть) _____	
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

SES. Як би Ви могли описати матеріальне становище Вашої сім'ї в даний час?

Грошей не вистачає навіть на харчування	1
На харчування грошей вистачає, але покупка одягу викликає серйозні проблеми	2
Купити зараз телевізор, холодильник або пральну машину було б важко	3
Грошей цілком вистачає на велику побутову техніку, але ми не могли б купити нову машину (не в кредит)	4
Наших заробітків вистачає на все, крім таких дорогих придбань, як дача, квартира	5
Матеріальних труднощів не відчуваємо. При необхідності могли б придбати дачу, квартиру (не в кредит).	6
Відмова від відповіді	99

ОДНА ВІДПОВІДЬ

Emigration. Чи у Вас є бажання емігрувати з України?

Так	1
Ні	2
Важко відповісти	98
Відмова від відповіді	99

ДОДАТОК В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Maltseva, K., Halimov, E., & Kuchynskyi, O. (2023). Individual values, collective values and sacred values: Cognitive ethnography in Ukraine during war. *Journal of Cultural Cognitive Science*, 7(3), 325–353. <https://doi.org/10.1007/s41809-023-00134-2>
2. Галімов, Е. (2025). Сакральні цінності в Україні під час повномасштабного вторгнення: структура та порівняльний аналіз безпекового та фінансового фреймінгу компромісів. *Habitus*, 80, 21-27. <https://doi.org/10.32782/hbts.80.3>
3. Галімов, Е. (2026). Співвідношення індивідуальних цінностей та злиття ідентичності в умовах повномасштабного вторгнення: випадок України. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 29(1), 237-243. <https://doi.org/10.15421/172680>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Галімов, Е. (2025). Трансформація цінностей українського суспільства від незалежності до повномасштабного вторгнення: динаміка та оцінка потенційних змін. У Російська війна проти України: трансформації соціальних інституцій та практик: збірник тез науково-практичної конференції (24 лютого — 7 березня 2025 року, м. Київ). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2025. 283 с. (с. 122-126)
2. Галімов, Е. (2026). Сакральні цінності як фундамент соціальної згуртованості України в умовах повномасштабного вторгнення. У Традиції та новації у

розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених [Електронний ресурс]: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 26 лютого 2026 р.) – Київ : КНЕУ, 2026 – 220 с. (с.114-116)

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 11:40:54 18.06.2026

Назва файлу з підписом: !Галімов_PhD_Final_1806.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 2.4 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: !Галімов_PhD_Final_1806.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.3 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Галімов Едем Ріфатович
П.І.Б.: Галімов Едем Ріфатович
Країна: Україна
РНОКПП: 3610706837
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 11:40:54 18.06.2026
Сертифікат виданий: КНЕДП monobank | Universal Bank
Серійний номер: 10FF6F932221FA00AD8304000000000128BA875E
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00